

TAMPEREEN YLIOPISTO

Ilona Lahdelma

KUVITELTU TEORIA?

Kriittisiä huomioita Benedict Andersonin unkarilaisen nationalismin analyysistä teoksessa

Kuvitellut yhteisöt

Historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2012

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, historian oppiaine

LAHDELMA ILONA: Kuviteltu teoria? Kriittisiä huomioita Benedict Andersonin unkarilaisen nationalismin analyysistä teoksessa *Kuvitellut yhteisöt*

Pro gradu -tutkielma, 103 s.

Historia

Huhtikuu 2012

Tämä pro –gradu työ tarkastelee kriittisesti Benedict Andersonin teoksessaan *Kuvitellut yhteisöt* esittämää analyysiä unkarilaisesta nationalismista. Anderson käyttää Unkarin esimerkkiä osoittaakseen oikeaksi näkemyksensä niin kutsumastaan virallisesta nationalismista, jonka mukaan yhteiskunnan ylin luokka omaksui nationalismin mallin säilyttääkseen hallitsevan asemansa. Tämä näkemys on kuitenkin historiallisen analyysin pohjalta helposti kritisoidavissa, minkä lisäksi tarkempi perehtyminen Andersonin käyttämään lähdeaineistoon osoittaa sen olevan ongelmallinen ja sisältävän suoranaisia virheitä. Työn tarkoituksena on perehtyä Andersonin lähteisiin ja unkarilaisen nationalismin eri tulkintoihin ja osoittaa sitä kautta Andersonin subjektiivisuus ja hänen esityksensä konkreettiset ongelmat.

Työn pääasiallinen analyysi jakautuu kahteen osaan. Ensiksi kartoitan, mitä lähteitä Anderson on käyttänyt, minkälaisen kuvan hän on saanut niiden perusteella Unkarin historiasta ja unkarilaisesta nationalismista sekä mitä ongelmia hänen lähteensä sisältävät. Tarkistan Andersonin lähteet sellaisiakin primäärilähteitä myöten, joihin Andersonilla ei ole ollut mahdollisuutta tutustua, jotta voin käsitellä ketjuviittauksen aiheuttamia ongelmia. Toiseksi esittelen unkarilaisen nationalismin kannalta merkittäviä historiallisia teemoja ja seikkoja sekä sitä, miten tutkimuskirjallisuus näkee unkarilaisen nationalismin. Tämän analyysin perusteella on todettavissa, että Anderson ei ole lähteidensä pohjalta saanut luetettavaa tietoa ja sitä laajaa historiallista tietämystä, jota unkarilaisen nationalismin ansiokas analyysi vaatisi. Argumentoin, että Anderson on ollut erittäin subjektiivisten ja ongelmallisten lähteidensä vaikutuksen alaisena, minkä lisäksi hänen marxilainen lähestymistapansa aiheeseen saa hänet sivuuttamaan ja tulkitsemaan väärin sellaisia historiallisia seikkoja, jotka saisivat unkarilaisen nationalismin näyttäytymään hyvin erilaisessa valossa.

Andersonin teos on julkaistu lukuisissa maissa monilla eri kielillä, joten ei ole yhdentekevää, minkä kuvan Anderson unkarilaisesta nationalismista teoksessaan antaa. Erityisesti unkarilaisen nationalismin suuri poliittinen merkitys ja sen ajankohtaisuus työn kirjoittamisen aikana tekevät siitä niin tärkeän ja aran aiheen, että alan klassikon sisältämä analyysi on tarkastamisen arvoinen. Työni pääasiallinen argumentti on, että alan laajasti siteerattu ja arvostettu klassikko sisältää hyvin ongelmallisen ja puutteellisen analyysin unkarilaisesta nationalismista, ja sen vuoksi teokseen on suhtauduttava kriittisesti.

Asiasanat: Benedict Anderson, nationalismi, Unkarin historia

1 Johdanto	1
1.1. Aihe ja sen mielekkyys tutkimuskohteena.....	1
1.2 Metodit ja työn rakenne	3
1.3 Henkilökohtaiset lähtökohdat	6
2 Andersonin teoria kuvitelluista yhteisöistä.....	10
2.1 Andersonin teoreettiset lähtökohdat.....	10
2.2 Poleemiset tavoitteet	12
2.3 Andersonin teoria pähkinänkuoressa	13
2.4 Teorian anti, sovellus ja siihen kohdistunut kritiikki.....	16
2.5 Virallinen nationalismi.....	19
3 Andersonin Unkaria koskevat tiedot ja niiden taustat	23
3.1 Béla Grünwald (1839–1891).....	24
3.2 Oszkar Jaszi (1875–1957).....	30
3.4 Hugh Seton-Watson (1916–1984)	41
3.5 Yhteenveto Andersonin lähteistä	49
4 Huomioita unkarilaisesta kansallistunteesta ja Unkarin historiasta.....	51
4.1 Unkarin geopoliittisen aseman merkitys unkarilaiselle kansallistunteelle	52
4.2 Unkarin poliittinen historia ja sen vaikutus kansallistunteeseen	56
4.3 Uskonto ja kansallistunne	60
4.4. Kielipolitiikka ja kansallistunne.....	63
4.5 1848 ja nationalismi	67
4.6 Vuoden 1867 kompromissi ja unkarilaistamispolitiikka	71
4.7 Synteesi unkarilaisen nationalismin historiasta?.....	73
5 Andersonin analyysin ongelmat.....	77
5.1 Puutteelliset tiedot Unkarin historiasta	78
5.2 Yksinkertaistettu näkemys aateliston toiminnasta	83
5.3 Lähdeaineiston poliittisuuden aiheuttamat ongelmat.....	86
5.4 Muuttuvatko Andersonin esittämät seikat näkökulman mukaan?	88
6 Päätelmät.....	92
Lähteet.....	96

1 Johdanto

Tämän pro gradu -tutkielman tarkoituksena on tarkastella kriittisesti Benedict Andersonin teosta *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, joka ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1983 ja on käännetty suomeksi nimellä *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Työn tarkoituksena ei ole asettaa koko teosta ja sen esittämää teoriaa kyseenalaiseksi, vaan tarkoitus on keskittyä teoksen Unkaria käsitteleviin kohtiin. Anderson käsittelee Unkaria useassa kohtaa teoksessaan, ja keskeinen väittämäni on, että siihen nähden, kuinka paljon Unkaria työssä käsitellään, käytetty aineisto ja Andersonin tietämys aihepiiristä on varsin rajallinen. Työn tarkoituksena on kartoittaa Andersonin esimerkkejä koskevaa tutkimuskirjallisuutta ja esittää, että hänen käyttämiään esimerkkejä voi tulkita vaihtoehtoisilla tavoilla ja että paikoitellen ne sisältävät suoranaisia virheitä.

1.1. Aihe ja sen mielekkyys tutkimuskohteena

Teoksen kriittinen tarkastelu on tärkeää, koska se on saavuttanut nationalismitutkimuksessa vakiintuneen aseman ja se on jatkuvien viittausten kohde. Se, mitä Anderson teoksessaan kirjoittaa, tavoittaa laajan lukijakunnan noin kolmellakymmenellä kielellä, joten ei ole yhdentekevää, mitä hän käsittelemistään maista ja niiden nationalismin muodoista kirjoittaa. Unkarin nationalismin käsittely on erittäin tulenarka ja ajankohtainen aihe, koska Unkarin ja sen rajanaapureiden välillä on jatkuvia kansallisia vähemmistöjä koskevia konflikteja. Varsin mainio esimerkki tästä on Slovakian ja Unkarin välejä viime vuosina hiertänyt riita Slovakian alueilla asuvien unkarilaisten kohtelusta, joka eskaloitui elokuussa 2009 avoimeksi diplomaattiseksi konfliktiksi Slovakian käännytettyä Unkarin presidentin maan rajalta.¹ Molempien maiden populistiset puolueet lietsovat riitaa juuri historiaan vedoten ja historiaa omalla tavallaan tulkiten, joten unkarilaista nationalismia tutkittaessa on oltava erittäin huolellinen ja paneuduttava historiaan tarkasti. Lisäksi koko nationalismitutkimuksen alan kannalta on tärkeää tarkistaa, kuinka perusteltu alan klassikoksi muodostunut teoria on.

¹”Slovakia kielsi Unkarin presidentin pääsyn maahan”. Uutinen YLE:n internet-sivuilla, luettavissa osoitteessa http://yle.fi/uutiset/ulkomaat/2009/08/slovakia_kielsi_unkarin_presidentin_paasyn_maahan_946210.html. Luettu 16.5.2010.

Unkarilaisen nationalismin tutkimus on viime vuosina kiinnostanut myös laajempaa, kansainvälistä piiriä unkarilaisen kansallistunteen konkretisoiduttua politiikaksi 2000-luvun Unkarissa. Ulkomailta asuvien unkarilaisten emotionaaliset ja poliittiset siteet Unkarin valtioon, kuten esimerkiksi Unkarin päätös vuonna 2010 myöntää kaksoiskansalaisuus maan rajojen ulkopuolella asuville unkarilaisille, on nähty paikoitellen jopa valtiollisen suvereniteetin loukkauksena.² Muutenkin ulkounkarilaisten suuri määrä on tehnyt Unkarista niin kutsutun diasporanationalismin uuden esimerkkitapauksen, mistä hyvänä esimerkkinä voi pitää Myra A. Waterburyn vuonna 2010 julkaistua teosta *Between State and Nation: Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*. Teoksessaan Waterbury käsittelee etnisyyttä ja nationalismia muiltakin osin tärkeänä organisaation ja ideologian välineenä unkarilaisessa politiikassa, joten kansainvälisen ajankohtaisuutensa lisäksi aiheella on merkitystä myös unkarilaista päivänpolitiikkaa analysoitaessa. Toisin sanoen kysymyksen suuren kansainvälisen ja kansallisen merkityksen takia on oleellista paneutua unkarilaisen kansallistunteen monimutkaisiin elementteihin ja varoittaa yksinkertaistettujen selitysmallien soveltamisesta.

Työssäni perehdyn tarkasti siihen, kuinka Anderson käsittelee Unkaria. Mitä konkreettisia esimerkkejä hän tuo esille Unkarin historiasta, ja mitä hän haluaa niillä todistaa? Mikä on Unkarin historian ja teorian välinen suhde, todistaako Anderson teoriansa oikeaksi Unkarin esimerkkien avulla? Kartoitan, mistä hän on Unkaria koskevan tietämyksensä saanut, minkä tyyppisiä hänen käyttämänsä lähteet ovat ja miten hän on niitä tulkinnut. Testaan, saako unkarilaisesta nationalismista erilaisen kuvan käyttämällä muuta tutkimuskirjallisuutta ja tarkastamalla hänen lähteensä.

Vaikka perehdyn itse ensisijaisesti Unkaria koskeviin kysymyksiin, on tärkeätä, että tarkasteltava alue suhteutetaan Andersonin koko teoriaan. Siksi esittelen työssäni melko seikkaperäisesti Andersonin teorian, mitä se sisältää ja mille se rakentuu. Tarkastelen *Kuviteltujen yhteisöjen* poleemisia³ tavoitteita ja asetan Andersonin teorian nationalismitutkimuksen yleiseen kontekstiin. Näin menetellen haen työlleni laajemman perspektiivin ja pyrin ymmärtämään, mitkä seikat vaikuttavat siihen, että Anderson päätyy käsittelemään Unkaria niinkin paljon ja juuri tietynlaisella tavalla. Lisäksi kartoitan sitä, kuinka Andersonia on kritisoitu aikaisemmin, mistä näkökulmasta ja millä perustein.

²http://yle.fi/uutiset/ulkomaat/2010/06/slovakia_sattii_unkaria_kansalaisuuden_antamisesta_ulkounkarilaisille_1736722.html. Luettu 21.2.2012.

³ ”Polemiikka sisältävä, kiistelevä, korosteisen kärkevä; väittelynhaluinen.” MOT kielitoimiston sanakirja 2.0. Luettavissa osoitteessa <http://helios.uta.fi:2068/mot/uta/netmot.exe>. Luettu 16.5.2010. Anderson itse käyttää sanaa *poleeminen* lähtökohdistaan, joten lähtökohdat ovat jo siksi hyvin tärkeitä Andersonin teoriaa tarkastellessa.

1.2 Metodit ja työn rakenne

Työni tarkoitus on asettaa Andersonin teoria virallisesta nationalismista kriittiseen tarkasteluun. Termillä ”virallinen nationalismi” Anderson viittaa siihen nationalismiin muotoon, joka syntyi varhaisempien nationalismien mallien pohjalta ja jonka tarkoitus oli säilyttää hallitsevan luokan hallinto nationalismin aikakaudella. En kritisoi Andersonin teoriaa kuvitelluista yhteisöistä kokonaisuutena, vaan kyseenalaistan sen, onko Anderson perustellut riittävästi teoriansa virallisesta nationalismista ja onko hän valinnut esimerkkinsä siihen oikein. Tämän teen tarkastelemalla Unkaria Andersonin teoriassa ja dekonstruoimalla sen saadakseni vastauksen siihen, onko Unkari oiva esimerkki virallisen nationalismin teorian kannalta ja antaako se aihetta rakentaa teoriaa virallisesta nationalismista.

Vaikka teos on ilmestynyt ensimmäisen kerran vuonna 1983, en ole katsonut tarpeelliseksi eläytyä Andersonin tilanteeseen ja hankkia vain sellaista lähdemateriaalia, joka olisi ollut Andersonin käytettävissä omana aikanaan hänen osaamillaan kielillä. Tälle näen kolme eri syytä. Ensinnäkin katson, että julkaistessaan tieteellisen teoksen tutkija jättää työnsä tiedeyhteisön arvioitavaksi, joten aikojen saatossa työ voidaan osoittaa uudemman tutkimuksen valossa vanhentuneeksi. Toiseksi haluan laajentaa unkarilaista nationalismia koskevaa käsitystä tuomalla valtavirtatutkimukseen myös unkarilaista tutkimusta. Kolmanneksi *Kuvitelluista yhteisöistä* otettiin vuonna 2006 Andersonin korjailema ja uudella esipuheella varustama painos, jossa Anderson olisi voinut tarkistaa käsityksensä unkarilaisesta nationalismista. Tarkoitukseni ei siis ole pelkästään kartoittaa sitä, mitä Anderson olisi voinut tehdä teosta kirjoittaessaan 1980-luvun alussa toisin, vaan myös sitä, miten Andersonin näkemys kestää vuonna 2012 tehtävää, unkarinkielisenkin tutkimuksen huomioonottavaa makrohistoriallista analyysyä.

Kritisoin Andersonia suurimmaksi osaksi siitä, ettei hän ole tehnyt tarpeeksi taustaselvityksiä Unkarin historiasta sekä niistä poliittisista ja historiallisista konteksteista, joihin hänen käyttämänsä esimerkit sijoittuvat. Tämän takia olen itse antanut taustojen selitykselle merkittävän roolin tutkimuksessani. Suuntaan työni ei-unkarilaiselle lukijakunnalle, joten taustojen selvittäminen on jos senkin takia perusteltua. Näiden seikkojen takia työni sisältää ehkä tavallista enemmän taustaa, mutta korostan, että Andersonin analyysin asettaminen Unkarin historian taustaa vasten on työni pääasiallinen tarkoitus. Historiallisen näkökulman lisäksi esittelen tutkimuskirjallisuudessa

esitettyjä näkemyksiä unkarilaisesta nationalismista. Näitä taustoja vasten peilaan Andersonin käyttämiä lähteitä sekä hänen omaa näkemystään Unkarista, ja esittelen lopulta löytämiäni ristiriitaisuuksia käsittelemäni taustan ja Andersonin tulosten välillä.

Työni lähdeaineistona olen ensisijaisesti käyttänyt niitä samoja julkaisuja, joita myös Anderson on käyttänyt. Olen selvittänyt kyseisten julkaisujen poliittisia ja aatteellisia lähtökohtia ja olen tarkastellut niitä kirjoittajiensa yhteiskunnallisen toiminnan valossa. Kyseisten töiden kriittinen tarkastelu on vienyt minut alkuperäislähteiden äärelle, mikä on mahdollistanut suoranaisten asiavirheiden löytämisen. Lisäksi olen kartoittanut Andersonin esille nostamia Unkaria koskevia historiallisia seikkoja, ja perehtynyt siihen, millä sävyllä niistä puhutaan muussa tutkimuskirjallisuudessa ja millä eri tavoilla niitä on tulkittu.

Olen itse hankkinut Unkarin historiaa koskevat tietoni Unkarin historian yleisesityksistä, joita olen vertaillut keskenään ja joista olen siten pyrkinyt löytämään tutkijayhteisön yleisesti hyväksymät käsitykset Unkarin historiasta. Vertailu unkarilaisen ja ulkomailla julkaistujen teosten kesken on Unkaria tutkittaessa ensiarvoisen tärkeätä, koska unkarilaisen akateemisen tutkimuksen oli sosialismin aikaan miellyttävä maan hallintoa, kun taas samaan aikaan Yhdysvalloissa tutkijat saattoivat tutkia vapaammin ja mahdollisesti jopa ideologisista syistä ihailla aikaa ennen sosialismia.⁴

Siteeraamillani tutkijoilla ei ole selvästi eksplikoituja poliittisia motiiveja, mutta jos käyttämäni lähteen taustassa on jotakin huomionarvoista, mainitsen siitä lukijalle ainakin alaviitteessä. Korostan kuitenkin, että kaikki käyttämäni lähteet ovat akateemisia julkaisuja historian alalta, joten ne ovat jo ennen omaa lähdekritiikkiäni käyneet läpi akateemisen arvioinnin. Nationalismitutkimusta koskeva tutkimusaineistoni koostuu teoreetikoiden omiin alkuperäisiin julkaisuihin, joita olen vertaillut keskenään.

Kartoittaessani Andersonin käyttämien lähteiden alkuperää olen paikoitellen päässyt jopa primäärilähteisiin saakka. Tässä yhteydessä primäärilähteitä ovat Unkarin 1800-luvun valtiopäivien pöytäkirjat ja unkarilaisten intellektuellien kirjeenvaihto. Oszkar Jaszi siteeraa kyseisiä lähteitä Béla Grünwaldin mukaan, ja Jaszin kautta nämä siteeraukset ovat päätyneet Andersonin teokseen asti.

⁴ Unkarilaisen ja ei-unkarilaisen tutkimuksen eroista katso esim. Péter 1982. Artikkelissaan itse Isossa-Britanniassa toimiva Péter käsittelee sosialismin aikaisen unkarilaisen historiankirjoituksen tabuja ja vertaa sitä länsimaissa tehtävään historiankirjoitukseen.

Olettamukseni on, että moisen ketjusiteeraamisen myötä alkuperäislähteen alkuperäinen merkitys on saattanut muuttua tai jopa kadota, ja siksi kyseiset alkuperäislähteet ovat argumentaation purkamisen kannalta hyvin keskeisiä.

Mitä tulee teknisiin seikkoihin, olen joutunut muiden tutkijoiden tavoin päättämään, mitä nimitystä käytän unkarilaisuudesta ja unkarin kielestä. Anderson ja hänen käyttämänsä lähteet ovat omaksuneet tavan, jonka mukaan sana ”madjaari” (*Magyar*) viittaa etniseen ja kielelliseen unkarilaisuuteen ja sana ”unkarilainen” (*Hungarian*) poliittiseen unkarilaisuuteen eli Unkarin kuningaskunnan asukkaisiin. Korostan kuitenkin, että rajanveto on melko keinotekoinen, sillä unkarin kielessä ei ole vastaavaa jaottelua, vaan molempiin viitataan sanalla *magyar*. Tämä kertoo siitä, etteivät unkaria puhuneet itse nähneet tarpeelliseksi korostaa kansallisuuden eri perusteita. Itse olen siis päätenyt puhumaan unkarilaisuudesta, ja korostan asiayhteyden luonnetta viittaamalla erikseen etniseen ja poliittiseen unkarilaisuuteen. Jossain asiayhteyksissä, erityisesti siteeratessani, mutta joskus myös alleviivatakseni asian liittymistä tiukasti unkarinkielisiin, käytän sanaa madjaari. Muutenkin kansakunnista puhuttaessa on suuri anakronismin vaara: voidaanko ylipäänsä puhua kansoista ennen kuin kansat itse mielsivät itsensä kansaksi? Tämä takia Unkarin alueella asuviin kielellisiin ja etnisiin ryhmiin viitattaessa on perusteltua kysyä, muodostivatko nämä ryhmät kansakuntia keskiajalla vai ei. Työni tarkoitus ei ole nimenomaan paneutua siihen, oliko kansakuntia olemassa ennen nationalismin aikakautta, joten käytän selvyuden vuoksi erilaisista kieliryhmistä niille myöhemmin vakiintuneita nimityksiä, kuten kroatialaiset ja ukrainalaiset, vaikka ratkaisu onkin anakronistinen.

Toisen linjanvedon olen joutunut valitsemaan siinä, koska viittaan Andersonin alkuperäiseen, vuonna 2006 julkaistuun englanninkieliseen teokseen ja koska vuonna 2007 ilmestyneeseen suomennokseen. Tulkinnasta johtuvien epäselvyyksien välttämiseksi olen aina pyrkinyt viittaamaan alkuperäisteokseen, mutta mitä tulee moniin termeihin ja Andersonin ilmauksiin, olen usein huomannut suomentaja Joel Kuortin ilmaisseen asiat hyvällä ja selkeällä suomen kielellä. Tämän takia olen Andersonin ratkaisevista termivalinnoista puhuttaessa ja sanasta sanaan siteeratessani useimmiten päätenyt viittaamaan suomennettuun versioon, kun taas pelkkää asiasisältöä referoitaessa viittaan englanninkieliseen versioon.

1.3 Henkilökohtaiset lähtökohdat

Työssäni suhteutan unkarilaisesta nationalismista tehtyä tutkimusta yleiseen nationalismitutkimukseen, joten näen tarpeelliseksi perustella hieman, miten itse näen nationalismin ja kuinka sijoitan itseni nationalismitutkimuksen kentässä.⁵ Sanalla ”nationalismi” tarkoitan kansakunnan käsitteeseen vetoavaa poliittista toimintaa. Nationalismi on näkemykseni mukaan väline poliittisen yhteisön tietoiseen rakentamiseen, se on väline vallan saavuttamiseksi ja identiteetin rakentamiseksi ja muovaamiseksi. Nationalismi ei olisi mahdollista ilman laajoja ihmismassoja yhdistäviä tiedotuskanavia, joten nationalismi on modernin aikakauden tuote. Nationalismi on tiukassa yhteydessä historiankirjoitukseen, sillä kansallista tietoisuutta rakennettaessa historiointi muistaa ja korostaa tiettyjä asioita, mutta vaikenee toisista. Nationalismi korostaa valtiosuvereniteetin ja kansansuvereniteetin yhtenäisyyttä, joten sen historiallisia perusedellytyksiä ovat Westfalenin rauha (1648) ja Ranskan suuri vallankumous (1789).

Toisaalta näen, että ellei nationalismi vetoaisi johonkin luontaiseen puoleen ihmisessä, se ei menestyisi niin hyvin kuin se menestyy. Pidän ihmisten kykyä ja halua muodostaa keskinäiseen solidaarisuuteen perustuvia ihmisryhmiä luonnollisena. Tässä yhteydessä näkemykseni pukee osuvasti sanoiksi nationalismitutkimuksen pioneeri Carlton Hayes, joka aloittaa klassikkoteoksensa *The Historical Evolution of Modern Nationalism* seuraavilla sanoilla: ”Ihminen on poliittinen eläin, ei niinkään siinä mielessä, että se olisi sosiaalinen kaikkien ihmisten kanssa, vaan lähinnä siinä mielessä, että se on erityisen sosiaalinen tiettyjä ihmisryhmiä kohtaan.”⁶

Kansakunnan käsite on minulle nopean tiedonkulun mahdollistama perinteisen kyläyhteisön jatke. Siinä missä kyläyhteisö on konkreettinen, kansakunta on kuviteltu jatke, joten allekirjoitan näkemykselläni andersonilaisen teorian kansakunnasta kuvitteellisena yhteisönä. En silti jaa modernistien, erityisesti Gellnerin, käsitystä kansallistunteen tiukan modernista ja keinotekoisesta luonteesta. Nationalismin tarinat voivat olla, ja usein ovatkin, nykyistä propagandaa, mutta ne voivat silti perustua johonkin aikaisempaan yhteisöllisyyden käsitteeseen. Tämän näkemystä puoltaa näkemykseni mukaan se, että kansallisten vähemmistöt eivät läheskään aina omaksu virallisen valtiollisen nationalismin ideologiaa vaan turvautuvat sellaisiin kansakunnan ideoihin,

⁵ Tämän näkemykseni olen muodostanut nationalismin teoreetikoiden kuten Ernest Renanin, Carlton Hayesin, Anthony D. Smithin, Ernest Gellnerin, Eric Hobsbawmin, Elie Kedourien, Liah Greenfieldin, John Breuillyn ja itse Benedict Andersonin teorioiden pohjalta. Heidän kaikkien kirjoitukset ovat vaikuttaneet käsitykseeni oleellisesti.

⁶ Hayes 1948, 1. Käännös I.L.

jotka mieltävät enemmän omikseen. Eliitille tämä voi olla tietysti vain politiikkaa, mutta massat yhtyvät sellaiseen nationalismiin, jonka ne kokevat mieluisemmaksi.

Näiden esitettyjen seikkojen pohjalta väittäisin, että nationalismitutkimuksen kentässä oma käsitykseni on luonteeltaan välittävä. Yhtäältä korostan traditionalistien tapaan, että modernin nationalismin pohjalla voi olla jotain ”vanhempaa nationalismia”, joka ei ole nationalismia sanan nykyisessä muodossa. Tämänkaltainen vanhempi yhteisöllinen tunne saattoi perustua esimerkiksi valtiollisten ja uskonnollisten yhteisöjen yhtenäisyyteen, joka konstruointiin jo silloin jotain toista tuntematonta, hyökkäävä tai erilaista vastaan. Toisaalta näen nationalismin modernin yhteiskunnan tuotteena, jolla on selvä poliittinen rooli ja joka on selvän poliittisen sosialisoinnin tuotos. Näiden seikkojen takia näkemykseni mukaan nationalistinen politiikka, kansallinen tietoisuus, etninen ryhmä ja kansakunta ovat toistaan irrallisia käsitteitä,⁷ eivätkä ne välttämättä ole aina yhteydessä keskenään. Näen, että nationalismi luo kansakuntia, mutta myös kansallinen tietoisuus voi luoda kansakuntia etnisistä ryhmistä ilman modernia nationalistista politiikkaa.

Yhdyn Anthony D. Smithin näkemykseen, että vaikka nationalismi on selkeästi modernin aikakauden tuote, modernistit tekevät virheen laiminlyödessään täysin kansallisten identiteettien juurien analyysin.⁸ Yhdeltä osin kritiikkini Andersonia kohtaan juontaa juurensa juuri tästä elementistä: Anderson luokittelee unkarilaisen nationalismin liian yksiselitteisesti moderniksi, pakon sanelemaksi, sepitetyksi ilmiöksi sivuuttaen täysin Unkarin valtion historian. Tässä näkemyksessäni tukenani on toisen modernistin Eric Hobsbawmin teoria protonationalismista, joka modernistisesta näkemyksestään huolimatta ottaa huomioon sen, että

Monin paikoin valtiot ja kansalliset liikkeet saattoivat mobilisoida joitakin sellaisia jo olemassa olevia kollektiivisen yhteenkuuluvuuden tunteen tiettyjä variantteja [...] jotka saattoivat sopia yhteen modernien valtioiden ja kansojen kanssa.⁹

Kaiken kaikkiaan voisin tiivistää näkemykseni yhtymällä John Breuillyn näkemykseen vastaavasta aiheesta: ”En ryhdy kiistaan historioitsijoiden kanssa, jotka väittävät keskiaikaisessa Euroopassa olleen kansallista tietoisuutta tai että patriotteja oli olemassa jo 1500-luvulla. Argumentoin vain, että sellaisista ilmiöistä ei tulisi puhua nationalismina.”¹⁰ Ero kuitenkin kohdallamme on se, että sen sijaan, että jättäisin kiistelemättä aiheesta, argumentaationi Andersonin näkemystä vastaan tulee

⁷ Termien tarkemmista selityksistä ks. esim. Valtonen 2006.

⁸ Smith 1986, 224.

⁹ Hobsbawm 1990, 46. Käännös I.L.

¹⁰ Breuilly 1993, 3. Käännös I.L.

nojaamaan laajalti historiallisiin ilmiöihin, vaikken missään nimessä halua todistaa sen avulla varsinaisen nationalismin olemassaoloa esimodernilla ajalla. Yksinkertaisesti näkemykseni on, että nationalismia tutkittaessa on perehdyttävä historiaan, myös sellaiseen aikaan, jolloin nationalismia ei ollut olemassa.

Mitä tulee nationalismia koskeviin lähtökohtiini, olen ontologialtani konstruktivistinen¹¹. Nationalismi ei ole minulle mikään luonnontila, vaan se muotoutuu jatkuvasti ihmisten kohtaamisten ja näiden kohtaamisten synnyttämien kulttuurillisten käsitysten myötä. Tämän takia viittaan läpi työn kansalliseen tietoisuuteen konstruoituna ja jatkuvalla muutokselle alttiina.

Työssäni tulen käyttämään termejä ”etnisyys”, ”kansallinen tietoisuus” ja ”patriotismi”, jotka erotan läpi työn johdonmukaisesti nationalismista. Näkemykseni mukaan nämä ilmiöt voivat esiintyä nationalismista irrallisina, vaikka hyvin usein nationalismilla viitataan myös kyseisiin termeihin, tai sitä pidetään kyseisten termien sulautumana. Kuitenkin tulen usein viittaamaan johonkin ilmiöön pelkästään etnisenä, patriootisena tai kansallisena tietoisuutena ilman, että se olisi nationalismia, joten on tärkeätä selittää mitä tarkoitan näillä termeillä.

Etnisyydellä tarkoitan sellaista kielellistä, kulttuurista ja fyysistä samankaltaisuutta tiettyjen ihmisten välillä, jonka pohjalta heistä voi puhua yhtenäisenä ryhmänä. Etnisyys ei vaadi tiettyä identiteettiä, vaan samat olosuhteet ja ihmisten välisten samankaltaisuudet tekevät heistä luonnostaan ryhmittymän. Kansallinen tietoisuus on puolestaan pidemmälle menevää ryhmittymistä, jossa laajan yhteisön jäsenet alkavat pitää itseään kansana. Tämä ei ole valtiollista ajattelua, mutta sen sijaan se voi olla poliittista. Yhteisiä ja yhdistäviä tekijöitä on niin paljon, että ihmiset alkavat harjoittaa kollektiivista politiikkaa. Yksilö tuntee ja tietää kuuluvansa johonkin suurempaan ryhmään, joka edustaa häntä, syystä tai toisesta, paremmin kuin muut vastaavat ryhmät. Etnisyys ei ole enää kansallisessa tietoisuudessa yhteenkuuluvuuden perusta, vaan pikemminkin yhteenkuuluvuus syntyy yksilöiden halusta ja kyvystä ajatella kuuluvansa johonkin tiettyyn kansaan. Patriotismi on puolestaan uhrautuvaista ja kiihkeätäkin sitoutumista omaan valtioon ja halua ajaa sen etua. Patriotismi ei vaadi yhteistä etnisyyttä tai edes kansallista tietoisuutta, vaan halua palvella sitä valtiota, jonka palveluksessa sattuu olemaan. Patriotismi voi täten yhdistää ihmisiä eri etnisyyksistä ja eri kansoista valtiollisen poliittisen toiminnan nimissä.

¹¹Konstruktivismi edustaa näkemystä, jonka mukaan kaikki tieto perustuu ihmisten väliselle sosiaaliselle vuorovaikutukselle, ja todellisuus on siten ihmisten konstruoimaa. Ks. esim. Berger & Luckmann, 1967.

Koska nationalismi on edelleen herkkä ja subjektiivisuudelle altis tutkimusaihe, lienee paikallaan, että kerron omat lähtökohtani. Sukujuuriltani olen äitini puolelta unkarilainen, puhun unkaria ja olen viettänyt monia vuosia unkarilaisessa yhteiskunnassa, joten minulla on suomalaisen identiteettini lisäksi vahva unkarilainen identiteetti. Tämän seurauksena toisaalta rohkenen myös väittää, että minulla on Unkaria koskien myös paljon tietämystä, henkilökohtaista kokemusta ja kielitaitoni myötä kyky hankkia valtavirtatutkimuksesta poikkeavaa lähdeaineistoa. Andersonin teosta lukiessani hänen puutteelliset tietonsa ja puolueelliset lähtökohtansa osuivat silmiini juuri sen takia, että olin jo valmiiksi perehtynyt Unkarin historiaan.

Tiedostan toisaalta myös sen, että unkarilaisuuteni voidaan nähdä johtavan liialliseen subjektiivisuuteen ja taipumukseen selitellä asiat Unkarin kannalta parhain päin. Korostan siis, että kaksoisidentiteettini johdosta olen aina omaksunut nationalistisissa kysymyksissä pikemminkin tarkkailijan, kuin intoilijan roolin. Historian tutkijana pyrin maksimaalisesti objektiivisuuteen, eli tässä työssä Andersonin käyttämän lähdeaineiston luotettavuuden arviointiin ja tulkinnan merkityksen korostamiseen vedottaessa historialliseen todistusaineistoon. Pyrin siihen, että unkarilaisuuteni on etu tietämykseni kannalta, muttei se aiheuta haittaa ymmärrykselleni ja pyrkimykselleni objektiivisuuteen. Silti historiallinen tutkimus on aina kirjoittajansa kirjoittamaa, joten subjektiivisuus ei liene kokonaan vältettävissä. Riittänee, jos korostan pyrkimystäni puolueettomaan historialliseen tutkimukseen.

Lopuksi haluan tehdä selväksi myös sen, ettei tämän työn tarkoitus ole osoittaa Andersonin analyysia vääräksi ja korjata se analysoimalla unkarilaista nationalismia jollain ”oikealla” tavalla. Tämä työ on pikemminkin historiankirjoitusta käsittelevä työ kuin analyysi unkarilaisesta nationalismista. Työn tarkoituksena on kartoittaa, miten Anderson on näkemyksiinsä päätenyt ja missä määrin se on ongelmallinen historiankirjoituksen metodien kannalta. Pelkistetysti voisi väittää, että kyseessä on Andersonin Unkaria käsittelevien kohtien perusteellinen opponointi, eikä tarkoituksenani ole suinkaan esittää uutta näkemystä unkarilaisesta nationalismista.

2 Andersonin teoria kuvitelluista yhteisöistä

Andersonin teoria kuvitelluista yhteisöistä sisältää kokonaisvaltaisen analyysin nationalismiin kulttuurillisista edellytyksistä, minkä jälkeen analyysi kohdistuu nationalismiin leviämisen tarkasteluun. Kuten edellä totesin, työssäni en kyseenalaista teorian ensimmäistä puolta, joka on vaikuttanut omaankin ajatteluuni, vaan keskityn teorian toiseen puoleen, eli nationalismiin leviämisen tarkasteluun, tarkemmin sanottuna teoriaan virallisesta nationalismista ja sen sisällä unkarilaisen nationalismiin analyysiin. Analyysi täytyy asettaa kuitenkin Andersonin koko teoriaan ja hänen teoreettisiin lähtökohtiinsa, joten tässä luvussa kartoitan andersonilaista ajattelua laajemmalti.

2.1 Andersonin teoreettiset lähtökohdat

”Todellisuus on varsin selkeä. Pitkään profetoitu ’nationalismin aikakauden loppu’ ei ole lähimainkaan näkyvissä. Kansakunnallisuus tosiaan on oikeutukseltaan universaalein arvo aikamme poliittisessa elämässä.”¹² Näin selkosanaisesti Benedict Anderson määrittelee nationalismiin arvon nykyaikanamme jo teoksensa esipuheessa, ja samalla perustelee, miksi nationalismia on syytä tutkia. Hän asettaa tavoitteekseen ymmärtää, miten kansakunnallisuus ja nationalismi ovat käsitteinä syntyneet, millä tavoin niiden merkitykset ovat historian saatossa muuttuneet ja miksi niillä on nykyään niin laaja-alainen emotionaalinen oikeutus.¹³

Andersonin lähtökohtaa voidaan oikeutetusti kutsua konstruktivistiseksi, vaikka teoksen ilmestymisen aikaan, vuonna 1983, sosiaalinen konstruktivismi ei ollut vielä saanut yhteiskuntatieteissä vakiintunutta jalansijaa, eikä Anderson selväsanaisesti ilmaise edustavansa konstruktivistista koulukuntaa. Sen sijaan hän ilmoittaa teoksensa lähtökohdaksi, että hän pitää kansakunnallisuutta ja nationalismia laadultaan erityisinä kulttuurisina artefakteina.¹⁴

Anderson korostaa nationalismiin konstruoitua luonnetta, mistä kielii termi *artefakti*. Itse Anderson määritteli teoreettiseksi lähtökohdiksi ja metodeiksi ”marxilaisen modernismin yhdistettynä postmodernismiin ennen kuin termi oli edes syntynyt”. Tällä hän tarkoittaa, että hän yhdisti

¹² Anderson 2007, 35.

¹³ Anderson 2006, 37.

¹⁴ Anderson 2007, 37.

marxilaisen ja modernistin lähtökohtansa johonkin, mitä myöhemmin ryhdyttiin kutsumaan diskurssianalyysiksi.¹⁵ 1990-luvulla yhteiskuntatieteet saivat konstruktivismista voimakkaan haasteen tai lisän, ja siten Andersonin teoria kansakunnista kuviteltuina yhteisöinä tuli voimakkaasti eri aloilla tutkimukseen mukaan, jopa siinä määrin, että *Kuvitellut yhteisöt* on yksi siteeratuimpia teoksia nationalismitutkimuksen ja laajemminkin yhteiskuntatieteellisen ja antropologisen tutkimuksen piireissä.¹⁶

Nationalismitutkimuksen piirissä Anderson on luokiteltu melko yksiselitteisesti modernistiksi.¹⁷ Modernistinen koulukunta korostaa kansallisuustunteen lyhyttä historiaa, sekä sitä, että kansakunnat ovat joko keinotekoisesti keksittyjä, tai modernisaation ja teollistumisen vääjäämättömiä tuotteita ja seurauksia. Modernismi on vastakohta primordialismille, joka korostaa etnisyyden ja kansallisuuden syvälle historiaan ja ihmisluonteeseen ulottuvia juuria. Anderson ajoittaa nationalismin synnyn 1700-luvulle ja väittää sen syntyneen spontaanina tiivistymänä siitä, kun erilaiset historialliset voimat ristesivät.¹⁸ Tässä mielessä Anderson jakaa muiden modernistien käsitykset nationalismista. Toisaalta Andersonin analysoi paljon kansallista symbolismia ja menneisyyden tulkintaa nationalismissa, joka loitontaa hänet puhtaasta modernismista.

Anderson ottaa myös pesäeroa tunnetun modernistin Ernest Gellnerin väitteeseen, jonka mukaan ”Nationalismi ei herätä kansoja kansalliseen tietoisuuteen, vaan se keksii kansoja sinne, missä niitä ei ole”.¹⁹ Andersonin mukaan Gellner korostaa nationalismin valheellisuutta yhdistämällä keksimisen sepittämiseen, kun taas hän yhdistää keksimisen kuvittelemiseen. Andersonin mukaan erilaisten nationalismien erilaisuus ei johdu niiden aitouden tasosta, vaan siitä, miten ne on kuviteltu.²⁰ Tässä mielessä Andersonista ei voida puhua yksiselitteisesti modernistina, vaan hänen voidaan katsoa luoneen uuden, konstruktivistisemmän lähestymistavan nationalismin tutkimiseen.

Toinen merkittävä lähtökohta Andersonin tutkimuksessa on hänen marxisminsa. Perinteinen marxilainen tulkinta nationalismista on se, että nationalismi on sorrettujen luokkien vastaus imperialistiseen hallintoon,²¹ tai yleisemmällä tasolla, että nationalistiset liikkeet ovat aina

¹⁵ Anderson 2006, 227.

¹⁶ Ks. esim. Pakkasvirta 2006, 70.

¹⁷ Pakkasvirta 2006, 72.

¹⁸ Anderson 2006, 4. Myös Anderson itse määrittelee lähtökohdakseen modernismin.

¹⁹ Gellner 1964, 169.

²⁰ Anderson 2006, 6.

²¹ Jafflerot 1995, 68.

luokkasidonnaisia, ja siksi keskenään erilaisia.²² Nationalismi on kuitenkin osoittautunut marxilaisuudelle ongelmalliseksi, sillä Marxin mukaan luokkatietoisuuden piti ylittää muut identiteetit. Silti monet kolmannen maailman marxilaiset liikkeet ovat yhdistyneet nationalismiin. Marxilainen teoreetikko Tom Nairn, joka on marxilaisuutensa lisäksi myös avoimesti skottinationalisti, käsittelee tätä dilemmaa teoksessaan *The Break-up of Britain* tarjoamalla selitykseksi, että nationalismi on Janus-kasvoinen ilmiö, jonka positiiviset ja negatiiviset puolet on vain hyväksyttävä. Nationalistiset, imperialismiin vastaiset liikkeet kolmannessa maailmassa ovat nationalismiin positiivinen ilmenemismuoto, kun taas hallitsevan imperialistisen luokan tapa kätkeytyä nationalismiin maskin taakse harjoittaakseen oman etunsa mukaista, imperialistista politiikkaa on sen negatiivinen puoli.²³ Anderson jakaa Nairnin käsityksen ja asettaakin yhdeksi teoksensa poleemiseksi tavoitteeksi Nairnin näkemyksen tukemisen. Anderson luettelee työlleen myös muita poleemisia tavoitteita, jotka on syytä käsitellä huolellisesti.

2.2 Poleemiset tavoitteet

Anderson esittää itse työllensä neljä poleemista tavoitetta. Hänen ensimmäinen tavoitteensa on ”tukea kriittisesti” skotlantilaista Tom Nairnia ja hänen näkemyksiään. Anderson asettuu tämän myötä vastustamaan Nairnin kiistakumppania Eric Hobsbawmia, joka on marxilaisesta lähtökohdastaan päätenyt erilaiseen näkemykseen nationalismista.²⁴ Anderson tukee Nairnin kahta keskeistä väittämää.²⁵ Ensinnäkin Yhdistyneet Kuningaskunnat, johon muut tunnetut nationalismiteoreetikot olivat kiinnittyneitä, edustaa ränsistynyttä ja esitasavaltalaisen ajan jäännettä, ja on siten tuomittu kokemaan Itävalta-Unkarin kohtalon. Nairnin toinen keskeinen näkemys on, että klassinen marxilaisuus on osoittautunut kykenemättömäksi selittämään nationalismia, ja se on kohdellut sitä ylimalkaisesti ja välttelevästi.²⁶

Andersonkin huomauttaa, ettei Marxkaan selittänyt, mitä tarkoitti lauseellaan ”Kunkin maan proletariaatin täytyy luonnollisesti selvittää välinsä *oman* porvaristonsa kanssa”.²⁷ Anderson

²² Breuilly 2006, 407.

²³ Nairn 1981, 328–363.

²⁴ Hobsbawm esittää, että nationalismi on ”keksitty perinne”, jonka valtio luo ylhäältä oikeuttaakseen hallintonsa luomalla kansan käsitteen. Teoksessaan Hobsbawm esittää myös selvästi, ettei *nationalisti* voi tutkia nationalismia objektiivisesti, jonka voi tulkita suoraksi näpättyykseksi Nairnia kohtaan. (Hobsbawm 1990, 9-12. Kursiivit I.L.)

²⁵ Anderson 2007, 283.

²⁶ Nairn 1975, 3 teoksessa Anderson 2006, 208.

²⁷ Marx & Engels 1998, 50, siteerattu teoksessa Anderson 2007, 36. Alkuperäinen kursiivi.

pitääkin nationalismia Nairnin tapaan marxismille epämiellyttävänä poikkeamana.²⁸ Tämän linjan mukaisesti Anderson esittää teoksensa toiseksi poleemiseksi tavoitteeksi selittää tämä nationalismin poikkeavuus entistä paremmin. Toisaalta Anderson ei tyydy kohdistamaan kritiikkiänsä vain klassisen marxismin kykenemättömyyteen selittää nationalismia, vaan hän asettaa toiseksi tavoitteekseen laajentaa tämä kritiikki koskemaan myös klassista liberalismia ja klassista konservatismia.²⁹

Kolmanneksi poleemiseksi tavoitteekseen Anderson asettaa irtaantumisen nationalismitutkimuksen sisällä vallitsevasta Eurooppa-keskeisyydestä. Hän on teoriassaan painottanut nationalismin latinalaisamerikkalaista syntyperää perinteisen Eurooppaa painottavan lähestymistavan kustannuksella. Hänen mukaansa nationalismia koskevien teorioiden lähtökohtana pidetään liian helposti ”toisen sukupolven etnolingvistisiä nationalismeja”, kuten unkarilaista, kreikkalaista ja puolalaista nationalismia ja jatketaan perintöä, jonka mukaan kaikki merkittävä on lähtöisin Euroopasta.³⁰ Anderson haastaa tietoisesti alalla valitsevan Eurooppa-keskeisyyden ja tekee tämän osoittamalla, että Etelä-Amerikan kreolit lähtivät tavoittelemaan kansallista itsenäisyyttä kauan ennen eurooppalaisia.

Andersonin viimeinen poleeminen kohde on Yhdysvallat. Sen lisäksi, että Anderson kritisoi yhdysvaltalaisista imperialismia ja nationalismin tutkimuksen ja opetuksen puutetta yhdysvaltalaisissa yliopistoissa, hän halusi korjata Yhdysvaltojen valta-aseman synnyttämän vääristymän, joka hänen mukaansa on johtanut siihen, että Yhdysvallat ei halua eikä jaksu kuunnella muita. Tämän vuoksi hän on teoksessaan tietoisesti tuonut esille ”pieniä maita”, kuten Unkari, Thaimaa, Sveitsi, Vietnam, Skotlanti ja Filippiinit.³¹

2.3 Andersonin teoria pähkinäkuoressa

Andersonin teorian keskeinen väite on jatke Hugh Seton-Watsonin lausahdukselle, jonka mukaan ”kansakunta on olemassa siellä, missä merkittävä määrä ihmisiä kokee muodostavansa

²⁸ Anderson 2006, 4. Tom Nairn aloittaa poleemisesti esseekokelmansa *The Break-up of Britain* esseen ”The modern Janus” sanoin: ”Nationalismin teoria kuvaa marxismin suurta historiallista epäonnistumista.” (Nairn 1981, 329) Käännös I.L.

²⁹ Anderson 2006, 209.

³⁰ Anderson 2006, viii.

³¹ Anderson 2006, 211.

kansakunnan tai käyttäytyy siten, kuin muodostaisi sellaisen”.³² Anderson esittää, että ilmaus ”kokee muodostavansa” voidaan ymmärtää myös sanoin ”kuvittelevat olevansa”. Anderson esittää kansakunnan määritelmäksi, että kansakunnat ovat ”[...] kuviteltuja poliittisia yhteisöjä, ja ne on kuviteltu sekä sisäisesti rajallisiksi että täysivaltaisiksi. Ne ovat kuviteltuja, koska pienimpienkään kansakuntien jäsenet eivät ikinä voi tuntea tai tavata useimpia kanssakansalaisiaan, tai edes kuulla heistä, vaikka kaikkien mielissä elää ajatus heidän jakamastaan yhteydestä.”³³

Anderson korostaa, että kansakunnan käsitteen synty vaati ajan ja tilan uutta hahmottamista. Lineaarisen aikakäsityksen muuttuminen, samanaikaisuuden ja moniäänisyyden ilmaiseminen ja kaikkitietävän kertojan ilmestyminen kirjallisuuteen mahdollistivat uudenlaisen aikakäsityksen, joka johti kirjallisuuden kykyyn synnyttää ennen näkemätöntä yhteenkuuluvuuden tunnetta ja kuviteltuja yhteisöjä. Sanomalehdistön ja laajamittaisen kirjapainon synty loi lukijoiden välille siteen, joka muodosti yhtenäisen areenan sellaisten ihmisten välille, jotka muuten eivät ikinä olisi olleet yhteydessä keskenään. Saman sanomalehden tai romaanin lukijat ymmärsivät samalla tavalla ajattelevien ihmisten lukevan samalla hetkellä jossain kaukaisessa paikassa samoja tekstejä. Tämä loi uuden homogeenisen tilan, jossa toisilleen tuntemattomat ihmiset pääsivät toisiaan tapaamatta kokemaan jaetun tilan jossa toisistaan irralliset asiat yhdistyivät samanaikaisesti. Sanomalehden eri uutiset yhdistyivät mielen sisällä yhtenäiseksi, yhteiseksi ja jaetuksi tilaksi, mutta tämä vaati lukijoilta kykyä ja halua kokea kuuluvansa johonkin suurempaan yhteisöön, jota yhdistivät vain jaetut lukukokemukset. Tämä vaati kirjojen ja sanomalehtien massatuotantoa ja massojen esteetöntä pääsyä painotuotteiden pariin. Tämä mahdollistui Andersonin mukaan kapitalismin myötä. Kirjapaino ja kapitalismi yhdistyivät tässä suhteessa niin kiinteästi, että Anderson käyttää tästä ilmiöstä nimitystä ”kirjapainokapitalismi”, jolla oli hyvin suuri merkitys kansakunnan kuvittelussa.

Andersonin mukaan varsinainen nationalismi syntyi siitä, kun siirtomaissa asuvat kreolit kokivat urallaan lasikaton taustansa takia. Kreolit eivät syntyperänsä takia päässeet emämaansa huippuvirkoihin, joten he ryhtyivät ajamaan siirtomaiden itsenäisyyttä emämaastaan, jotta he murtaisivat tämän muuten murtumattoman lasikaton. Tämä johti Amerikan siirtomaiden itsenäistymissotiin, joka aloitti Andersonin mukaan nationalismin aikakauden, jota omana aikanaan ei täysin ymmärretty. Vasta myöhemmin historiankirjoituksen myötä aikalaisten hämmäntävinä kokemat tapahtumat saivat merkityksen ja historiallisen roolin. Tekstien myötä abstraktit tapahtumat hioutuivat käsitteiksi, kuten ”Ranskan suuri vallankumous”, ja 1800-luvulla niistä oli

³² Seton-Watson 1977, 5 Teoksessa Anderson 2006, 39.

³³ Anderson 2007, 39.

tullut jo eräänlaiset nationalismin mallit, joihin kaikkien maiden oli sopeuduttava tavalla tai toisella selviytyäkseen ajan mullistavista tapahtumista. Tämän mallin soveltamisesta valtiollisella tasolla Anderson käyttää nimitystä ”virallinen nationalismi”.

Anderson esittää teoksessaan melko epätavallisen väitteen nationalismin kreoliperäisestä synnystä, mutta toisaalta hän myös käsittelee eurooppalaisten kulttuuristen järjestelmien muutoksia, jotka loivat edellytykset nationalismin synnylle. Andersonin mukaan uskonnollisen yhteisön ja dynastisten valtakuntien historialliset rappeutumiset loivat sen tyhjiön, jonka nationalismi täytti. ”Uskonnollisten ajattelutapojen iltahämärä”³⁴, kuten hän tätä prosessia kutsuu, merkitsi samalla myös latinan kielen merkityksen väheneminen kansankielten kustannuksella. Tämä uskontojen vaikutuksen heikkenemisen oli puolestaan seurausta valistuksesta.

Kaiken kaikkiaan voisi sanoa, että Andersonin teoria on työstetty versio Carlton Hayesin vuonna 1933 *Encyclopedia of the Social Sciences* -teokseen kirjoittamasta artikkelista, vaikkei Anderson kertaakaan viittaa Hayesin teoksessaan. Silti on hämmästyttävää huomata, että Hayes kirjoittaa:

Nationalismi syntyy taloudellisen, poliittisen, sosiaalisen ja henkisen kehityksen merkillisestä risteämisestä; kirjapainotaidon keksimisestä ja leviämisestä; kansankielten noususta kirjakieliksi latinan ja muiden kansainvälisten kielten hälvetessä; kapitalismin ja keskiluokan vallankumouksellisesta kasvusta, aggressiivisten, jumalalliseen oikeutukseen vetoavien monarkkien [...] toimesta, jotka vahvistivat ja maallistivat valtakuntansa kansallisuuteen vedoten; uskonnollisista mullistuksista, jotka hajottivat kristikunnan [...].³⁵

Anderson käsittelee enemmän tai vähemmän kaikkia Hayesin luettelemia seikkoja kirjassaan, ja siksi näen Hayesin kyseisen sitaatin kuvaavaksi tiivistelmäksi Andersonin teoriasta. Andersonin teorian uutuus piileekin tarttuvassa sanaparissa ”kuvitellut yhteisöt”, joka yhtäältä korostaa kansakunnan keinotekoista, konstruoitua luonnetta, mutta toisaalta ottaa pesäeroa kansakuntien sepittämisestä kirjoittaviin teoreetikoihin. Mielenkiintoisen Andersonin teoriasta tekee myös se, että monien muiden modernistien tavoin hän ei yhdistä kansakuntaa ja valtioita toisiinsa, vaan kuviteltujen yhteisöjen käsite mahdollistaa myös valtiollisten rajojen ylittävien yhteisöjen analyysin.

³⁴ Anderson 2007, 45. Suom. Joel Kuortti.

³⁵ Hayes 1933, 240. Siteerattu artikkelissa Kamenka 1973, 5–7. Käännös I.L.

2.4 Teorian anti, sovellus ja siihen kohdistunut kritiikki

Andersonin teoriaa on sovellettu nationalismitutkimuksen piirissä hyvin laajalti, hyvin pitkälti siksi, että kuviteltujen yhteisöjen käsite on osoittautunut hyvin joustavaksi. Tämän vuoksi Andersoniin viitataan melko yleisesti väärin, tai ainakin ymmärtämättä Andersonin koko teoriaa. Jouko Nurmiainen esittää yleisimmäksi väärinymmärrykseksi sen, että sanan ”kuviteltu” ajatellaan merkitsevän huonoa tai epäaitoa, vaikka Anderson korosti sanalla yhteisöjen laajaa ja abstraktia luonnetta ottamatta varsinaisesti kantaa nationalismia vastaan.³⁶ Se, millä tavoin Anderson teoriaansa on päättänyt, mitä hän sillä haluaa sanoa ja miten hän sen perustelee, on jäänyt vähemmälle huomiolle. Anderson itse huomauttaa, että sanaparista ”kuvitellut yhteisöt” ”banaalisuuden vampyyrit ovat imeneet jo lähes kaiken veren”.³⁷ Kokonaan Andersonin teokselle vuonna 1999 omistetussa *Diacritics* -lehden erityisjulkaisussa Pheng Cheah toteaaakin, että Andersonin termi ”kuviteltu yhteisö” on laajalti siteerattu, ilman että Andersonin varsinaisia ideoita analysoitaisiin syvällisesti.³⁸

Andersonin omat poleemiset tavoitteet ovat saaneet vähemmän huomiota kuin kirjan nimi. Hän on itse todennut, että teoksen keskeinen tema, eli painopisteen siirtäminen pois Euroopasta nationalismitutkimuksen piirissä, sai Euroopassa vähäistä huomiota, mutta se on saattanut tehdä hänen teoksestaan houkuttelevamman eteläisellä pallonpuoliskolla.³⁹ Toinen Andersonin poleeminen tavoite oli nationalismiin selittäminen marxilaisuuden kannalta suotuisammalla tavalla. Marxilaisuuden piirissä Andersonin tapaa tulkita nationalismia ei kuitenkaan ole kommentoitu, tai kirjallisuutta marxismin ja Andersonin teorian välisestä suhteesta ei ainakaan näytä olevan.

Kuvitellut yhteisöt sai jo ilmestyttyään osakseen laajaa huomiota, tosin Yhdysvalloissa teosta kohtaan alettiin osoittaa mielenkiintoa vasta Neuvostoliiton hajoamisen ja Jugoslavian hajoamissotien myötä.⁴⁰ Se on vuoteen 2006 mennessä Andersonin mukaan käännetty kahdellekymmenellekielelle ja on julkaistu kolmessakymmenessäkolmessa maassa.⁴¹ Vuoden 2006 painosta on käännetty uusille kielille ja se on ilmestynyt uusissa maissa, minkä lisäksi vanhoja käännöksiä on uudistettu, joten *Kuviteltujen yhteisöjen* menestykselle ei ole povattavissa lähiaikoina loppua. Teoksen jatkuvan suosion syy voi olla kirjailijan itsensä mukaan, että ”historia

³⁶ Nurmiainen 2007, 11–12.

³⁷ Anderson 2007, 281.

³⁸ Cheah 1999, 4.

³⁹ Anderson 2006, 210.

⁴⁰ Anderson 2006, 211.

⁴¹ Anderson 2006, 207.

näyttää toteuttavan *Kuviteltujen yhteisöjen* 'logiikkaa' paremmin kuin mihin sen kirjoittaja kykeni".⁴² Tällä Anderson antaa ymmärtää, että historia on edennyt *Kuviteltujen yhteisöjen* logiikan mukaan.

Nationalismitutkimuksen piirissä teos on toki saanut myös kritiikkiä osakseen. Jussi Pakkasvirran mukaan kritiikin kohteena ei ole Andersonin avainajatus kansakuntien synnystä ja niiden kuvitellusta luonteesta, vaan teoksen muut kohdat. Hän itse kritisoi sitä, että Anderson on käyttänyt työssään Latinalaisen Amerikan osalta liian vähän lähteitä.⁴³ Lisäksi Andersonin ajatusta siitä, että nationalismi ei olisi nimenomaan eurooppalainen juuriltaan, on kritisoitu siitä, ettei se ole tarpeeksi johdonmukainen ja perusteltu. Nurmiainen huomauttaa, että Anderson itse esittää ensin nationalistisen ajattelun lähtökohdaksi eurooppalaisen kirjapainokulttuurin, josta hän siirtyy kreoleja käsittelevään lukuunsa.⁴⁴ Pakkasvirta huomauttaa tähän aiheeseen liittyen myös sen, että Andersonia on kritisoitu kulttuurisesta yksinkertaistamisesta. Hänen mukaansa on totta, että Latinalaisessa Amerikassa valtiot itsenäistyivät poliittisesti hyvin aikaisin, mutta varsinainen nationalismi ei vielä siinä vaiheessa liittynyt prosessiin vaan tuli mukaan myöhemmin.⁴⁵

Nationalismin tutkija Umut Özkırımlı on jaotellut Andersonin teoksen herättämän kritiikin viiteen kategoriaan. Ensimmäiseen sijoittuvat Andersonin kulttuurista yksinkertaistamista koskevat huomiot, johon sisältyy esimerkiksi nationalismitutkija John Breuillyn huomio siitä, että Anderson tyytyy vain osoittamaan, että ryhmät kuvittelevat muodostavansa yhteisön, muttei osoita, *miksi* ne haluavat tehdä niin.⁴⁶ Toiseen kategoriaan Özkırımlı lukee väittämät siitä, että Andersonin teoria nationalismin ja uskonnon suhteesta ei ole universaalisti sovellettavissa. Kriitikot käyttävät tässä yhteydessä argumenttinaan esimerkiksi Irlantia, Puolaa ja Israelia, jossa uskonto ja nationalismi ovat tukeneet toisiaan, sen sijaan, että nationalismi syntyisi uskonnollisen ajattelun hiipumisen aiheuttamaan tyhjiöön. Liah Greenfield on jopa esittänyt, että uskonto oli nationalismin syntyehto, sillä se syntyi reformaation aikakaudella.⁴⁷ Tämä huomio, kuten tulen jatkossa osoittamaan, on unkarilaisen nationalismin kannalta hyvin tärkeä. Kolmas kritiikkityyppi liittyy jo esittelemääni

⁴² Anderson 2007, 27.

⁴³ Pakkasvirta 2006, 87–88. Juuri tämä Pakkasvirran ajatus sai minut aluksi rohkenemaan epäillä, onko Anderson lähdemateriaali kaikin puolin kriittistä tarkastelua kestävä.

⁴⁴ Nurmiainen 2007, 19.

⁴⁵ Pakkasvirta 2006, 87.

⁴⁶ Breuilly 1985, 73; Özkırımlı 2000, 152.

⁴⁷ Greenfield 1993, 49; 1992, 51.

nationalismin amerikkalaisen syntyperän vastustamiseen ja neljäs kategoria sisältää väittämät siitä, että Anderson on ymmärtänyt väärin antikolonialistisen nationalismin.⁴⁸

Viides, ja omaa tutkimustani lähinnä oleva kritiikkikategoria on se, että Andersonia on kritisoitu siitä, että hän valitsee virallista nationalismia koskevat esimerkinsä väärin.⁴⁹ Kuten edellä totesin, Andersonin kohdalla virallinen nationalismi tarkoittaa valmiin mallin implementaatiota poliittisen eliitin toimesta, jotta se osaisi puolustautua ajan hengen haasteita vastaan. Anderson pitää 1800-luvun Itävalta-Unkaria, erityisesti sen sisällä Unkaria, esimerkkinä tämänkaltaisesta virallisesta nationalismista, joten tämän kritiikin hengessä on perusteltua tarkistaa, onko hän Unkaria käsitellessään antanut aihetta tämänkaltaiseen kritiikkiin. Tähän aihepiiriin liittyy myös Arnasonin yleisluonteisempi kritiikki, jonka mukaan koko nationalismitutkimuksen ongelma on se, etteivät teoria, makrotason yleisluonteiset analyysit ja mikrotason perusteelliset historialliset tutkimukset kohtaa.⁵⁰ Tässä tutkimuksessa perehdyn juuri siihen, että missä määrin Andersonin Unkaria koskevat makro- ja mikrotason analyysit kohtaavat virallisen nationalismin teorian kanssa, minkä tyyppistä lähdeaineistoa Anderson on analyysissään käyttänyt ja miten hän on niitä tulkinnut.

En ole löytänyt aikaisempia Andersonin teorian ja Unkarin historian välistä suhdetta käsitteleviä tutkimuksia, joten se tekee tutkimukselliset lähtökohtani vaikeiksi mutta toisaalta se myös lisää tutkimusaiheeni merkitystä.⁵¹ Ainut aiheesta löytämäni artikkeli on John Breuillyn arvio *Kuvitelluista yhteisöistä* lehdessä *Philosophy of the Social Sciences* vuodelta 1985. Artikkelissaan *Reflections on Nationalism* John Breuilly kritisoi Andersonin teoriaa virallisesta nationalismista ja samalla hän esittää sen näkemyksen, että unkarilainen nationalismi ei syntynyt vastauksena kansallisten vähemmistöjen nationalismiin, vaan toisinpäin.⁵² Artikkelissaan hän myös esittää, että laaja-alaisilla teorioilla on taipumus väheksyä eri valtioiden ja kansojen erilaisia historioita. Tämä ongelma näkyy hänen mukaansa Andersoninkin kohdalla siinä, että hän käsittelee ”virallisen nationalismin” nimen alla keskenään hyvin erilaisia nationalismeja, jotka eivät ole verrattavissa keskenään.⁵³ Kaiken kaikkiaan Breuilly on sitä mieltä, että loistavan alun jälkeen Andersonin teoria

⁴⁸ Özkırmı 2000, 151.

⁴⁹ Özkırmı 2000, 154.

⁵⁰ Arnason 1990, 207.

⁵¹ Se, miksi näin on, on erittäin mielenkiintoinen ja relevantti kysymys, johon en voi valitettavasti tässä työssä paneutua. Unkarilaisen älymystön keskuudessa näyttää vallitsevan hyvin kriittinen näkemys unkarilaisesta nationalismista, mikä on saattanut tehdä koko aiheesta tabun, siinä määrin, että unkarilaiset tutkijat mieluummin sivuuttavat Andersonin virheet kuin puuttuvat niihin. Lähestyessäni alan unkarilaisia ammattilaisia kysymällä, miksei Andersonin teos ole saanut Unkarissa vastakaikua, olen joko saanut vältteleviä vastauksia tai sitten jäänyt vastausta vaille.

⁵² Breuilly 1985, 72.

⁵³ Breuilly 1985, 72..

alkaa Euroopan kohdalle saapuessaan hapuilla ja paljastaa rajallisuutensa. Kuitenkin Andersonin analyysiä niistä kulttuurisista tekijöistä, jotka tekivät nationalismin synnyn mahdolliseksi, Breuilly pitää loistavana.⁵⁴ Yhdyn Breuillyn näkemykseen Andersonin teoriasta ja toivon, että työni edesauttaa tämänkaltaista Andersonin teorian kriittistä tarkastelua.

2.5 Virallinen nationalismi⁵⁵

Unkarin rooli Andersonin teoksessa on palvella havaintolistavana esimerkkinä niin kutsutusta virallisesta nationalismista, joka merkitsee eliitin keinotekoisia, myöhäisherännyttä nationalismia valtiollisen yhtenäisyyden ylläpitämiseksi. Lisäksi Unkarin esimerkki palvelee kahta Andersonin edellä esitettyä poleemista tavoitetta. Ensinnäkin Unkari on sellainen ”pieni maa”, jollaisia hän halusi käsitellä teoksessaan Yhdysvaltojen sijasta. Toiseksi Itävalta-Unkarin historiaa on tärkeitä käsitellä, sillä Andersonin ensimmäisessä poleemisessa tavoitteessa ilmenevä halu ”tukea kriittisesti” Nairnin näkemystä, jonka mukaan Iso-Britannia on tuomittu kokemaan Itävalta-Unkarin kohtalon, johtaa loogisesti siihen, että hänen on havainnollistettava, mitä Itävalta-Unkarin kohtalo oikeastaan tarkoittaa. Näiden seikkojen luonnollinen seuraus on se, että Unkarin tulee teoksessa puheeksi tämän tästä. Ennen kuin tutkitaan Andersonin Unkaria koskevia lähteitä ja unkarilaisen nationalismin ongelmallisuutta, on syytä perehtyä hieman siihen, kuinka Anderson Unkarin teoksessaan esittää.

Termin ”virallinen nationalismi” Anderson lainaa Seton-Watsonilta, joka viittaa sillä dynastioiden kansallistamiseen. Tällä ”kansallistamisella” sekä Anderson että Seton-Watson tarkoittavat sitä prosessia, kun hallitsijasuvut eivät enää 1800-luvulla voineet vedota jumalalliseen oikeutukseensa, vaan heidän tuli perustella olevansa ”kansojensa” johtajia. Tämä tarve perustella valta kansallisuuteen vetoamalla oli seurausta aikaisemmista, laajoista ja populaareista kansallisista liikkeistä, kuten Ranskan suuresta vallankumouksesta, jotka muodostivat uhan dynastioiden jatkumiselle. Tätä ajattelua demonstroi parhaiten suora sitaatti Andersonilta:

Euroopan hallitsijasukujen ”naturalisoinnit” eli kansalaisiksi tekemiset – operaatiot, jotka vaativat monissa tapauksissa huvittavaakin tasapainoilua – johtivat lopulta ilmiöihin, joita Seton-Watson kutsuu purevasti ”virallisiksi nationalismeiksi”. Niistä tsaristinen

⁵⁴ Breuilly1985, 74–75.

⁵⁵ Tämä osa perustuu Andersoniin viitattaessa kokonaan Andersonin teokseen, sivuihin 83–111. Osa ei sisällä muiden kuin Andersonin päätelmiä.

venäläistämispoliittikka on vain tunnetuin esimerkki. Nämä ”viralliset nationalismit” voidaan parhaiten ymmärtää keinoksi yhdistää naturalisoinnit dynastisen vallan säilyttämiseen erityisesti valtavilla, keskiajalta lähtien haalituilla monikielisillä alueilla, tai toisin ilmaistuna, keinoksi venyttää kansakunnan tiukka ja kireä iho koko jättiläismäisen valtakunnan ruumiin ylle.[...] Keskeistä ”virallisten nationalismien” – kansakuntien ja dynastisten valatakuntien tarkoituksellisten yhteenliittymien – paikantamisessa on muistaa, että ne kehittyivät Euroopassa 1820-luvulta alkaen runsaslukuisten kansaan vedonneiden kansallisten liikkeiden *jälkeen* ja *reaktioksi niihin*. Jos noissa nationalismeissa olikin otettu mallia Amerikkojen ja Ranskan historioista, niistä tuli nyt itsestään vuorostaan malleja. Tarvittiin kuitenkin tiettyjä kekseliäitä silmäkääntötemppeja, jotta valtakunnat saattoivat säilyä houkuttelevina nationalistisissa asuissaan.⁵⁶

Seton-Watson tarkoittaa virallisella nationalismilla lähinnä Romanovien venäläistämispoliittikkaa ja Unkarin kuningaskunnan unkarilaistämispoliittikkaa 1800-luvun lopussa,⁵⁷ mutta Anderson korostaa, että sama kaava on sovellettavissa laajemmaltikin, kuten esimerkiksi viktoriaaniseen Englantiin. Hän lisää alaviitteen yllä lainattuun kappaleeseen, jossa toteaa Seton-Watsonista, että ”Valitettavasti purevuus ulottuu vain Itä-Eurooppaan. Seton-Watson on oikeutetusti ironinen Romanovien ja Neuvostoliiton hallintojen kustannuksella, mutta jättää huomioimatta vastaavat pyrkimykset Lontoon, Pariisin, Berliinin, Madridin ja Washingtonin politiikassa.”⁵⁸ Esiitettyään virallisen nationalismin imperialistiset muodot brittiläisen imperiumin, Romanovien Venäjän ja Japanin tapauksissa, Anderson siirtyy käyttämään virallisen nationalismin kaavaa myös sellaisiin valtioihin, joilla ei ollut mainittavia laajenemispyrkimyksiä, mutta joissa hallitseva luokka koki heitä ympäröivän nationalistisen heräämisen ja kansakuntien kuvittelun uhkaavana. Havainnollistaakseen tätä Anderson kertoo 1900-luvun alun Siamin ja 1800- ja 1900-luvun alun Unkarin virallisista nationalismeista, joiden hän väittää olevan samankaltaisia.

Siamin kohdalla hän kertoo hallitsija Wachiwarutin alueen kiinalaisiin siirtotyöläisiin kohdistuneesta rasismista. Andersonin mukaan Wachiwarutin isän, Chulalongkornin, maahan kutsumat kiinalaiset siirtotyöläiset menivät vuonna 1910 lakkoon heihin kohdistuneen veronkorotuksen takia, mikä sai hallitsijan pelkäämään erillisen kiinalaisen yhteisön syntyä hänen valtionsa sisälle. Estääkseen tämän hän aloitti laajamittaisen propagandan kiinalaisia vastaan ja

⁵⁶ Anderson 2007, 134–135. Alkuperäiset kursiivit. Tässä yhteydessä tulee väistämättä mieleen John Plamenatzin kuuluisia teoria ”läntisen” ja ”itäisen” nationalismin olemassaolosta. Teorian mukaan itäinen nationalismi on vähemmän kehittyneiden kulttuurien vastareaktio ympäristön uhkia vastaan ja se on luonteeltaan matkiva ja kilpailuhenkinen. (Plamenatz 1973, 23–36.) Plamenatz kuitenkin tarkoittaa ”itäisellä” nationalismilla lähinnä oman kotialueensa, Balkanin nationalismia ja slaavilaista nationalismia yleensä, kun taas Andersonille kaikki monikulttuuriset dynastiat ja imperiumit saattoivat harjoittaa virallista nationalismia.

⁵⁷ Seton-Watson 1977, 148.

⁵⁸ Anderson 2007, 134.

valjasti koululaitoksen ja armeijan rakentamaan vahvaa siamilaista kansallistunnetta ja rasismia kiinalaisia vastaan.

Tämän saman ilmiön Anderson haluaa esittää myös Unkarin kohdalla, tosin Unkarin suhteen hän selittää asiat Siamia perusteellisemmin ja hän käyttää Unkariin huomattavasti enemmän sivuja, koska Unkarin tapaus on virallisen nationalismin kohdalla täynnä käänteitä. Anderson kertoo Unkarin ja unkarin kielen asemasta Itävalta-Unkarin sisällä, millä hän haluaa havainnollistaa sen, että muutokset ympäröivien alueiden politiikassa, vallitseva poliittinen ilmapiiri ja valtasuhteet määrittivät sen, miten Unkari milloinkin virallisesti suhtautui unkarin kieleen sekä alueellaan asuviin vähemmistöihin.

Anderson kertoo, että 1780-luvulla, kun Itävallan keisari Josef II halusi asettaa saksan kielen valtakunnan ainoaksi viralliseksi kieleksi osin käytännön syistä, osin tuona aikana vakiintuneen kansankielisyyden ihanteen takia, Unkarin latinankielisen aateliston keskuudessa sitä vastustettiin jyrkästi. Anderson esittää lähteisiinsä, eli Oszkar Jasziin ja Paul Ignotusiin vedoten, että aatelisto ei halunnut keskittää hallintoa Wieniin, koska se olisi merkinnyt heidän laiskanvirkojensa ja etuuksiensa menettämistä, ja siksi kieliasetusta vastustettiin. Aatelisto ei kuitenkaan ajanut unkarin kieltä hallintonsa kieleksi, vaikka tosin piti sitä ainoana vaihtoehtona saksalle, vaan halusi ensisijaisesti säilyttää hallinnon kielenä latinan. Unkarin kielestä tuli latinan sijaan Unkarin kuningaskunnan virallinen kieli vasta vuonna 1844. Aatelisto, joka vielä 1900-luvulle asti puhui latinaa, ”unkarilaistui” vasta tuolloin, ja silloinkin, Andersonin mukaan, vain estääkseen oman syrjäytymisensä. Anderson korostaa aateliston opportunistista suhtautumista unkarin kieleen, mikä sopii hyvin hänen teoriaansa virallisesta nationalismista.

1800-luvun puolivälissä taas lukutaidon ja tarjolla olevien unkarinkielisten kirjojen määrän kasvu sekä liberaalin älymystön nousu johtivat kansan kannattamaan nationalismiin, joka huipentui vuoden 1848 kansannousuun. Tämän kansannousun seurauksena valtionhallinto uudistui ja kansallisuuskysymystä yritettiin ratkaista. Jokaisesta unkaria puhuvasta tuli unkarilainen ja jokaisen unkarilaisen tuli puhua unkaria. Liberaali pääministeri Kossuth oli valmis suomaan kansallisille vähemmistöille saman kohtelun, mutta tuloksettomien neuvottelujen jälkeen hän katsoi kyseiset kansat kykenemättömiksi hallitsemaan itseään. Kaiken kaikkiaan Kossuthin hallintouudistus oli luonteeltaan liberaali, joka suuntautui feodalistista maanomistajaluokkaa vastaan. Venäjän tsaarin kasakat kukistivat tämän liberaalin hallituksen Itävallan keisarin pyynnöstä ja Kossuth lähti

elinikäiseen maanpakoon vuonna 1849. Andersonin mukaan maanomistajaluokka pääsi tämän seurauksena takaisin valtaan.

Vuoden 1867 kompromissi⁵⁹ merkitsi hetkeksi vuoden 1848 liberaalin hengen jatkoa, kun pääministeri Andrásyn johdolla hyväksyttiin kansallisuuslaki, joka takasi kansallisille vähemmistöillä kaikki ne oikeudet, mitä ne osasivat toivoa, lukuun ottamatta Unkarin muuttamista liittovaltioksi.⁶⁰ Pian kuitenkin taantumukselliset maanomistajat pääsivät taas valtaan ja ryhtyivät sortamaan kansallisia vähemmistöjä. Anderson pitää tämän taantumuksellisen politiikan ruumiillistumina suurmaanomistaja Kálmán Tizsan ja hänen poikansa István Tizsan hallintoja, jotka pyrkivät palauttamaan maanomistajien menetetyt oikeudet, ja jotka Andersonin mukaan järjestelmällisesti pyrkivät syrjäyttämään kansalliset vähemmistöt poliittisesta päätöksenteosta. Kompromissi antoi Unkarille suuren poliittisen liikkumatilan, jonka puitteissa Unkari saattoi harjoittaa omaa sortopolitiikkaansa kansallisia vähemmistöjä kohtaan. Andersonin mukaan Jaszi vertaa aivan oikeutetusti tätä Unkarin 1800-luvun politiikkaa Venäjän venäläistämispolitiikkaan suomalaisia ja puolalaisia kohtaan, Englannin politiikkaan irlantilaisia kohtaan ja Preussin politiikkaan puolalaisia ja tanskalaisia vastaan. Näillä vertaamisilla he molemmat haluavat korostaa sitä, että Unkari harjoitti armotonta unkarilaistamispolitiikkaa vähemmistöjään kohtaan, ja pyrki mitätöimään kansallisten vähemmistöjensä vaikutusta valtion politiikassa.

Kaiken kaikkiaan Anderson haluaa havainnollistaa sekä Siamin että Unkarin esimerkillä sitä, että hallitseva eliitti ryhtyi harjoittamaan nationalistista politiikkaa vain pakon edessä ja vastauksena alempien luokkien ja maan rajojen sisällä asuvien kansallisten vähemmistöjen kansallisten herätysten aiheuttamaan uhkaan. Unkarin kohdalla Anderson esittää, että aatelisto ryhtyi ajamaan unkarin kielen asemaa latinan sijaan viralliseksi kieleksi vain saksalaistamisen uhan takia ja keksi tässä yhteydessä unkarilaisen kansallistunteen. Andersonin mukaan Itävalta-Unkarin kaksoismonarkian aikana unkarilainen aatelisto harjoitti armotonta unkarilaista nationalismia vastauksena hallittavien kansojen nationalismille mitätöidäkseen sillä tavalla muiden kansallisuuksien aiheuttaman uhan.

⁵⁹ Unkarin ja Itävallan sopimus valtioliitosta vuonna 1867.

⁶⁰ Tässä Anderson viittaa Ignotusiin, Ignotus 1972, 47.

3 Andersonin Unkaria koskevat tiedot ja niiden taustat

Edellä esitelty teoria sopii eittämättä hyvin yhteen Andersonin edustaman marxilaisen maailmankuvan kanssa, joka näkee perinteisesti nationalismin alempien luokkien vastauksena imperialistiseen hallintoon. Tämä imperialistinen hallinto puolestaan koostui kapitalisteista, jotka ajoivat omia taloudellisia etujaan verhoamalla ne kansallistunteeseen ja käyttämällä nationalismia instrumenttina oman etunsa tavoitteluun. Tämän näkemyksen puoltaja on myös Andersonin tukema Tom Nairn. Andersonin näkemys virallisesta nationalismista sopii tähän näkemykseen: Yhtäältä varsinainen nationalismi syntyi alempien luokkien, eli Unkarin kohdalla sorrettujen kansallisten vähemmistöjen keskuudessa vastustamaan ylempien luokkien sortoa, mutta toisaalta hallitseva luokka välineellisti kansallistunteen luokkaerojen ja etuuksien ylläpitämiseksi. Onko Anderson ajautunut itselleen mieluisten lähteiden äärelle vai rakentanut teoriansa lukemiensa lähteiden pohjalle? Tämän luvun tarkoitus on pohtia vastausta tähän kysymykseen.

Jotta olisi mahdollista ymmärtää ne lähtökohdat, joista Anderson Unkaria koskevat osionsa on kirjoittanut, on tarpeen tutustua tarkemmin siihen, mistä lähteistä hän on tietonsa saanut, ja missä määrin hän on Keski- ja Itä-Euroopan historiaan perehtynyt. Anderson itse kirjoittaa Romaniaa käsitellessään, ettei teeskentele olevansa mikään Keski- ja Itä-Euroopan asiantuntija, joten hän on analyysissään vahvasti nojannut Seton-Watsoniin.⁶¹ Tämän voidaan ajatella merkitsevän myös sitä, ettei hän ole erityisemmin perehtynyt Itävalta-Unkarin, tai sen sisällä erityisesti Unkarin oloihin, vaan on vahvasti käyttämiensä lähteiden varassa, luetaanhan Unkari varsin yksiselitteisesti joko Itä- tai Keski-Eurooppaan, tai itäiseen Keski-Eurooppaan. Andersonin Unkaria koskevat lähteet ovat ensisijaisesti Oszkar Jaszin⁶² kirjoittama *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* sekä Paul Ignotusin *Hungary*. Kerran hän viittaa Unkaria käsitellessään Seton-Watsonin teokseen *Nations and States*, mutta Seton-Watsonin analyysi on vaikuttanut suuresti hänen käsityksiinsä Keski- ja Itä-Euroopan historiasta ja virallisesta nationalismista, joten Seton-Watsonin lähtökohtien analyysi on myös hyvin tärkeitä. Muuta lähdeaineistoa Anderson ei Unkaria koskien käytä, joten on tärkeitä selvittää, mitä hänen käyttämänsä lähteet sisältävät ja mistä lähtökohdista ne on kirjoitettu.

⁶¹ Anderson 2007, 118.

⁶² Käytän tässä työssä hänen nimestään kirjoitusasua, jolla häneen viitataan englanninkielisessä kirjallisuudessa. Unkarissa hänet tunnetaan nimellä Jászi Oszkár ja englannin kielellä näkee häneen viitattavan myös nimellä Oscar Jászi.

Lisäksi tässä osiossa on tärkeätä käsitellä eräs lähde, joka on vaikuttanut välillisesti paljon Andersonin Unkaria koskevaan käsitykseen. Kyse on Béla Grünwaldin teoksesta *A régi Magyarország* (Vanha Unkari), jota Jaszi siteeraa usein teoksessaan. Anderson siteeraa teoksessaan Grünwaldia Jaszin kautta, joten tärkeätä selvittää, mitä kyseisessä teoksessa kirjoitetaan ja miten se on vaikuttanut unkarilaisen nationalismin analyysiin tai miten se on mahdollisesti muokkautunut viittausten ketjussa. Tämän teoksen primäärilähteenkaltaisen aseman takia on loogista aloittaa Andersonin lähteiden kartoittaminen juuri tästä teoksesta.

3.1 Béla Grünwald (1839–1891)

Béla Grünwald on monestakin syystä kiistelty hahmo. Ensinnäkin hän ei ollut ammattihistorioitsija, vaan poliitikko, joka kokeili poliittisen uransa sivussa myös historiallisten teosten kirjoittamista. Hänen poliittiset visionsa olivat hyvin kärkeviä, eikä hän ollut kompromissinhaluinen sen enempää poliitikkona kuin yksityiselämässäkään. Hänen politiikkaansa hallitsi halu assimiloida Unkarin pohjoisosien slovakialaiset unkarilaiseen valtaväestöön, ja ”grünwaldismista” tulikin siten panslavismin vastapooli kansallisuuksista käydyssä keskustelussa 1800-luvun Unkarissa. Grünwald kannatti koviakin otteita slovakialaisten assimiloinniseksi, oletettavasti sen takia, koska oli itse kotoisin sellaiselta seudulta, jossa kahden kansan rinnakkaiselo oli ongelmallista.⁶³ Grünwaldin näkemykset määrittyivät pitkälti myös hänen unkarilaisen nationalisminsa mukaan.

Grünwaldin teos *A régi Magyarország*, joka käsitteli Unkarin taantumuksellista aikaa 1700-luvulla ennen kansallista heräämistä sekä maa-aateliston turmelevaa vaikutusta unkarilaiseen kansallishenkeen, oli jo hänen eläessään menestys, jonka turvin hän tuli jopa valituksi Unkarin akatemiaan. Myös myöhempien sukupolvien historioitsijat ovat tehneet hänestä ajankohtaisen tulkitsemalla hänen kirjoitustaan omalla tavallaan. Esimerkiksi Oszkar Jaszi piti häntä porvarillisen, eli tässä tapauksessa aateliston historiankirjoituksesta eriävän, historiankirjoituksen edelläkävijänä ja liberaalina historioitsijana, kun taas vuoden 1948 unkarilaisten sosialistisen historioitsijoiden konferenssissa Grünwald julistettiin marxilaisen historiankirjoituksen pioneeriksi.⁶⁴ Tämänkaltainen ristiriitainen perintö riittäisi jo sinänsä tekemään hänestä kiistellyn hahmon, mutta hänen traaginen kuolemansa lisää kiistanalaisuutta entuudestaan: Grünwald ampui itsensä Seinen varrella lähellä Pariisia vuonna 1891 sen jälkeen, kun hän oli julkaissut huonon vastaanoton saaneen jatko-osan teokselle *A Régi Magyarország* nimeltä *Az új Magyarország* (Uusi Unkari), joka

⁶³ Pók 2001, 417.

⁶⁴ Pók 2001, 439.

nimestään huolimatta oli kreivi Széchenyin mielenmaisemaa käsittelevä psykologinen teos, kohdannut politiikassa rajua vastustusta ja kärsinyt pitkään niin ruumiillisista kuin henkisistäkin sairauksista.⁶⁵

Grünwaldin poliittisen taustan ymmärtäminen on tärkeää arvioitaessa hänen teostaan sekä pohdittaessa tapaa, jolla Jaszi, ja sen kautta Anderson Grünwaldin esittävät. Se myös osoittaa, että Andersonilla on puutteelliset tiedot Grünwaldista henkilönä. Anderson nimittäin kirjoittaa Grünwaldista, että

Unkarilaistuneen saksilaisperäisen suvun jäsenenä hänestä tuli sekä erinomainen hallintomies että yksi Unkarin ensimmäisistä yhteiskuntatieteilijöistä. Hän julkaisi tutkimuksen, jossa hän osoitti kuuluisien madjaarien maanomistajaluokan kontrolloimien ”maakuntien” olleen kansakunnan loisia, mikä aiheutti julman parjauksen. Hän pakeni Pariisiin ja hukuttautui siellä Seineen.⁶⁶

Grünwald oli kiistatta hallintomies ja yhteiskuntatieteilijä, mutta, kuten jatkossa tulee vielä vahvemmin ilmi, ei ihan sillä tavalla, joka sopisi Andersonin kuvaan. Lisäksi Andersonin yksinkertaistama tapahtumaketju, jonka mukaan *A régi Magyarország* johti parjaukseen ja sitä kautta itsemurhaan ei pidä paikkaansa, sillä kuten edellä todettu, kyseinen teos sai varsin suotuisan vastaanoton, kuten Akatemian jäsenyys todistaa. Teos tosin herätti laajaa keskustelua ja myös kriittisiä reaktioita, mutta parjauksen voisi puhua pikemminkin teoksen jatko-osan ja hänen poliittisen toimintansa yhteydessä. Näistä jälkimmäinen taas sotii avoimesti Andersonin käsitystä vastaan ”erinomaisesta” hallintomiehestä, Andersonhan ottaa teoksessaan pakkokansallistamista vastustavan kannan. Se että Grünwald ei hukuttautunut, vaan ampui itsensä, lisää vain entisestään varmuutta siitä, että Andersonilla on Grünwaldista varsin puutteellinen kuva. Tietysti yksityiselämän lisäksi on tärkeitä tarkkailla myös Grünwaldin varsinaista tuotantoa, jotta voidaan muodostaa kuva hänestä historioitsijana ja ymmärtää, minkä perinnön hän jätti jälkipolville ja ihailijoilleen, joihin Andersonin paljon siteeraama Jaszikin myöntää kuuluvansa.

Vaikka Grünwald oli ammatiltaan poliitikko ja oli historioitsijana vain harrastelija, hän on teoksessaan *A régi Magyarország* tehnyt huomattavan paljon vakuuttaakseen lukijakuntansa. Lähteinään hän on käyttänyt Unkarin historian kannalta merkittävien henkilöiden välistä kirjeenvaihtoa, muistelmia ja valtiopäivien puheenvuoroja. Vaikka Grünwaldilla on oma poliittinen linjansa ja hän haluaa teoksellaan osoittaa omatkin poliittiset mielipiteensä perustelluiksi, hän käyttää ammattihistorioitsijalle ominaista lähdekritiikkiä, viittausmenetelmää ja kerrontaa.

⁶⁵ Pók 2001, 415–435.

⁶⁶ Anderson 2007, 154.

Kuitenkin vuoden 2001 uusintapainoksessa teoksen toimittaja huomauttaa, että monet Grünwaldin sitaatit ovat vääriä ja paikoitellen niitä on mahdotonta jäljittää.⁶⁷

Grünwaldin keskeinen näkemys on, että Unkari oli ennen 1800-luvun uudistusten aikakautta vajonnut taantumukselliseen tilaan, jossa kansallinen itsetunto oli kadonnut ja jota dominoi omaa etua tavoitteleva maa-aatelisto. Tämä maa-aatelisto halusi säilyttää vanhanaikaisen, feodaalisen valtiomuodon omien etujensa suojelemiseksi, ja tämä esti Unkaria kehittymästä muiden eurooppalaisten valtioiden kanssa samaan tahtiin. Tämä aatelisto ei ollut millään tavalla kiinnittynyt isänmaahansa tai äidinkieleensä, vaan se pyrki assimiloitumaan Länsi-Euroopan aatelistoon ja halveksi omaa unkarilaisuuttaan. Maanviljelijäluokka säilytti unkarilaisuutensa, mutta taloudellinen järjestelmä esti maaorjien tilanteen parantumisen ja porvariston nousun, joten unkarilainen kulttuuri ei päässyt syntyymään saati kukoistamaan samaan aikaan, kun muut Euroopan kansallisvaltiot, kuten Ranska ja Englanti, pystyivät kehittämään omaa kulttuuriaan.

Aatelisto toimi Grünwaldin mukaan tietoisesti omaa kansaansa vastaan aina 1800-luvun alkuun asti. He tietoisesti pyrkivät maksimoimaan oman hyötynsä Habsburgien poliittisissa konflikteissa, vuorotellen joko korostamalla omaa unkarilaisuuttaan ja siihen sisältyvää veronvapautta tai sitten mielistelemällä hallitsijaa unohtaen unkarilaisuutensa tai jopa toimimalla sitä vastaan. Grünwald puhuu ihailevaan sävyyn niistä keskiaikaisista hallitsijoista, aina Tapani Pyhästä lähtien, jotka hallitsivat kansaansa kunnioittaen ja liittivät Unkarin läntiseen kulttuuripiiriin. Hän myös ihailee avoimesti 1800-luvun uudistajia, kreivi István Széchenyiä ja vallankumousjohtaja Lajos Kossuthia, jotka ymmärsivät asemansa mahdollisuudet ja kotimaansa taantumuksellisuuden ja ryhtyivät toimimaan yli luokkaintressien uudistuksen hyväksi. Hänen mukaansa ongelma on siinä, että kahden keskiajan ja uudemman ajan välissä, eli Habsburgien synkän vallan aikana, aatelisto turmeltui ja aiheutti taantumuksellisen 1700-luvun, vanhan Unkarin.

Tarkemmin määriteltynä tämän taantumuksen aika sijoittuu vuosien 1711 ja 1825 väliin. Vuosi 1711 merkitsee Habsburgien vastaisen vapaussodan loppua, ja vuosi 1825 puolestaan viittaa vuosien 1825–1827 valtiopäiviin, jotka merkitsivät reformaation aikakauden alkua. Hän käy läpi tuon ajan instituutiot ja valtarakenteet kuninkaasta maaorjiin ja kirkosta oikeudellisiin käytäntöihin, ja osoittaa kaikessa, että pysähtyneisyys oli valtavaa ja kaikki valtarakenteet oli luotu pönkittämään verovapaiden etuuksia koko muun valtion kehittymisen kustannuksella. Hän näkee unkarilaisen

⁶⁷ Toimittaja Poór Jánosin huomautus teokseen *A régi Magyarország*. Teoksessa Grünwald 2001, 395.

kansallisvaltion jalona asiana, jonka pettäminen oman edun takia on luopiomaista ja jonka palveleminen on ylevää. Grünwald perustelee argumenttinsa akateemisesti ja vakuuttavasti, mutta hänen isänmaallisuutensa sekä hänen ajatuksensa siitä, että isänmaata on palveltava, antaa teokselle hyvin ominaisen didaktisen sävyn. Grünwald ei mainitse työssään Unkarin valtiollisen erillisaseman säilyttämistä aateliston syynä vastustaa perustuslaillisia muutoksia, vaan käsittelee aina aateliston materiaalisia syitä vastustaa uudistuksia.

Kansallisuuskysymyksestä Grünwaldilla on useita eri näkemyksiä. Hän puhuu jatkuvasti Unkarista valtiona aina Tapani Pyhän ajoista lähtien, ja hän erottaa unkarilaiset muista etnisistä ryhmistä koko teoksensa ajan, oli käsiteltävä ajankohta mikä tahansa. Toisaalta hän näkee Unkarin oikeudellisena käsitteenä, valtiona, jolla ei ole kansallistunnetta ja joka kohottautui monien vaikeuksien ja aateliston vastustuksen kautta hiljalleen oman kielensä tukemisen ja kansallisaatteen luomisen kautta eurooppalaisten valtioiden joukkoon 1800-luvulla. On kuitenkin selvää sekä hänen kirjoituksensa että hänen poliittisten mielipiteidensä perusteella, että Grünwald oli unkarilainen nationalisti – siitä huolimatta, että hän oli isänsä puolelta saksilainen ja äitinsä puolelta slovakki.

Grünwaldin niin poliittisen kuin historiallisenkin työn keskiössä oli aina kysymys valtion ja kansallisen edun sekä valtion ja yhteiskunnan välisestä suhteesta.⁶⁸ Grünwald ajoi poliittisella urallaan näkemystä, jonka mukaan vahvan, yhtenäisen ja keskitetyn valtiohallinnon tuli yhtenäistää se, mikä oli yhteiskunnallisesti eriytynyttä. Hänelle valtio edusti yhteistä etua yli luokka- ja kansallisuusrajojen.⁶⁹ Tämän vahvan näkemyksen takia Grünwaldin historiankirjoitus on vahvasti poliittisesti väritynyttä. Grünwaldin ihanne oli keskitetty hallinto, joten on aivan ymmärrettävää, että hänen näkemyksensä 1700-luvun hajautetusta hallinnosta on melko murskaava. Attila Pók toteaa vuoden 2001 laitoksen jälkisanoina, että Grünwaldin historiankirjoitus ei ole niinkään historiankirjoitusta, vaan *A régi Magyarországin* kohdalla kyseessä on pikemminkin laaja historiallis-poliittinen essee.⁷⁰

Hyvä vertailukohta Grünwaldin teokseen on Henrik Marczalin *Magyarország története II József korában*. (Unkarin historia Joosef II aikana), joka käsittelee samaa aihetta ja aikaa kuin Grünwaldin *A régi Magyarországin*, eli lähinnä Unkarin aatelistoa 1700-luvulla. Marczalin työ on kirjoitettu aateliston näkökulmasta, ja kirjoittaja pitää aatelistoa kansallisen hengen ylläpitäjänä. Marczalille

⁶⁸ Pók 2001, 416.

⁶⁹ Pók 2001, 422–423.

⁷⁰ Pók 2001, 421.

aatelisto edustaa aina hyvää, kun taas Grünwaldille aateliston jalo puoli tulee esille vain kreivi Széchényin toiminnan myötä.⁷¹ Marczali kritisoi Grünwaldia siitä, ettei hän nosta aateliston hyviä puolia esille työssään, kuten sen rakkautta kansakuntaa kohtaan ja kuinka se puolusti Unkarin kuningaskunnan perustuslaillisuutta ja sen olemassaoloa, vaan antaa omien porvarillisen mielipiteidensä vaikuttaa liikaa siihen tapaan, jolla hänen näkee aateliston toiminnan. On selvää, että Marczali ja Grünwald lähestyvät aihetta aivan eri lähtökohdista: Marczali edustaa aateliston perinteistä historiankirjoitusta, kun taas Grünwaldin koulukunta oli porvarillinen nationalismi.⁷²

Aikalaiskriitikko Lajos Mocsáry, joka itse tutki paljon unkarin kansallisuusongelmia, kirjoittikin, että Grünwaldin teos on lähinnä hänen poliittisten visioidensa todistelua historian keinoin. Mocsáry edusti toista poliittista leiriä kansallisuusongelmien käsittelyn suhteen: assimilaation ja keskitetyn hallinnon sijaan hän ajoi eri kansallisuuksille autonomiaa ja hajautettua hallintomallia. Hän kirjoitti vastineena Grünwaldin teokselle oman kirjansa aiheesta, jossa kritisoi Grünwaldia epäisänmaallisuudesta, sillä hänen mukaansa aito patriotti ei hyökkäisi omaa maataan vastaan julkisesti sillä tavalla kuin Grünwald. Mocsáry otti kirjoituksessaan myös vahvasti aatelistoa puoltavan roolin, sillä hänen mukaansa Grünwaldin odotukset 1700-luvun aatelistolta olivat kohtuuttomat.⁷³

Erityisen mielenkiintoisen yllä esitetystä kritiikistä tekee se, että Anderson viittaa kerran myös Mocsáryn henkilöön kirjoittaessaan siitä, kuinka pieni rooli kansallisten vähemmistöjen edustajilla oli valtion hallinnossa. Anderson on löytänyt Mocsáryn laskelmat tärkeiksi luettujen keskus- ja paikallishallinnon virkamiesten kansallisuuksista Ignotusin teoksesta, ja sitaatin perään hän lisää, niin ikään Ignotusilta peräisin olevan Mocsáryn pienoiselämänkerran:

Vuonna 1874 Mocsáry (1826–1916) oli perustanut Unkarin parlamenttiin pienen Itsenäisyyspuolueen taistellakseen Kossuthin aatteiden puolesta, erityisesti vähemmistökysymyksessä. Hänen puheensa Tizsan tekemiä vuoden 1868 kansallisuuslain räikeitä loukkauksia vastaan johtivat ensin hänen fyysiseen poistamiseensa parlamentista ja sittemmin hänen erottamiseensa hänen omasta puolueestaan. Vuonna 1888 hän pääsi takaisin parlamenttiin täysin romanialaisesta vaalipiiristä ja hänestä tuli lähinnä poliittinen hylkiö.⁷⁴

On sanomattakin selvää, että tutkimalla tarkemmin Mocsáryn poliittista uraa yllä olevaa sitaattia voisi kritisoida ja täydentää monin tavoin. Sitaatti ei kuitenkaan kohoa Andersonin teoksessa niin

⁷¹ Marczali 1885, passim.

⁷² Pók 2001, 434–436.

⁷³ Mocsáry Lajos. *A régi Magyar nemes*, 1889. 7-8; 22; 347.

⁷⁴ Anderson 2007, 157–158. Ignotus 1972, 109 mukaan. Suom. Joel Kuortti.

tärkeään rooliin, että Mocsáryn ajatuksia ja elämää pitäisi laajemmin analysoida. Riittänee vain todeta, että vertaamalla Grünwaldista kirjoittamaansa pienoiselämäkertaa ja yllä olevaa tekstiä voi huomata, että molemmissa Anderson kuvaa oman tiensä kulkijaa, joka taisteli Andersoniin kuvailemaa ilmeisen pahaa ja väärää valtavirtaa vastaan ja joutui kärsimään siitä. Kuitenkin tilanteen monimutkaisuutta kuvaa hyvin se, että, kuten aiemmin esittelin, Mocsáry ja Grünwald ajattelivat kansallisuuskysymyksestä ihan eri tavoin ja olivat toistensa poliittisia vastustajia.

Näiden kahden rinnastaminen valtavirran kriitikoina on hyvin ongelmallista, sillä heidän syynsä kritisoida 1800-luvun Unkarin vallitsevaa poliittista tilannetta olivat hyvin erilaiset, voisi jopa sanoa, että he edustivat ääripäitä kansallisuuskysymyksen suhteen. Kuitenkin sekä Grünwald että Mocsáry tekivät syvän vaikutuksen tietyistä syistä siihen koulukuntaan, johon molemmat Andersonin siteeraamat unkarilaiset kirjoittajat, eli Jaszi ja Ignotus kuuluvat. Grünwald kritisoi aatelistoa ja Mocsáry yhtenäistämispoliittikkaa, jotka molemmat olivat porvarillisradikaalin ajattelun ytimessä, mutta lähteidensä takia Anderson tulkitsee molemmat poliitikot hänen kuvailemansa virallisen nationalismiin ja aateliston vastustajiksi.

Tämä yllä esitetty ongelma kuvaa erittäin osuvasti, kuinka pelkkien sekundäärilähteiden käyttö ja viitteiden tarkistamattomuus kielimuurin vuoksi aiheuttavat sekaannusta, yksinkertaistamista ja ylitulkintaa. Grünwaldin vaikutus Andersonin näkemykseen unkarilaisesta nationalismista on hyvin suuri, ja ongelmallista on se, että Grünwaldin vaikutus on välillistä, eikä Anderson ole itse päässyt tarkastamaan, kuka Grünwald oikeastaan oli ja mitä hän kirjoitti. Grünwaldin näkemys aatelistosta loisten luokkana, jotka omaneduntavoittelussaan syöksivät Unkarin taantumukseen ja jotka keksivät kansallistunteen omien laiskanvirkojensa pitämiseksi on siirtynyt lähes sellaisenaan Jaszin teokseen ja eittämättä tämä näkemys oli myös Ignotusin mieleen. Näin ollen Anderson on saanut selvästi poliittisesti latautuneesta ja kritisoidusta kirjasta näkemyksiä, jotka hän on hyväksynyt totuutena. Grünwaldin puolueellisuus huomattiin jo teoksen julkaisemisen aikoihin, eivätkä nykytutkijatkaan pidä hänen teostaan tieteellisenä historian tutkimuksena. Lisäksi Grünwaldin omat poliittiset mielipiteet, jotka selvästi eroavat Andersonin ihanteesta, jäävät Andersonilta huomaamatta, ja täten Grünwaldin kohdalla on perusteltua puhua varsin ongelmallisesta lähdeaineistosta.

3.2 Oszkar Jaszi (1875–1957)

Andersonin hyvin usein siteeraama Oszkar Jaszi ei ole luettavissa puolueettomuuteen pyrkivien historioitsijoiden joukkoon jo sen takia, ettei hän ammatiltaan ollut historioitsija vaan poliitikko ja lehtimies ja hän oli tunnettu radikaali yhteiskunnallinen ajattelija. Hän oli liberaalin *A Huszadik Század* (Kahdeskymmenes vuosisata) -lehden päätoimittaja ja unkarilaisen yhteiskuntatutkimuksen merkittävä rakentaja. Jaszi kuului vapaamuurareihin, joka oli suljettu, mutta merkittävä liberaali ja intellektuelli ryhmittymä. Hän perusti vuonna 1914 puolueen nimeltä Kansallinen Porvarillisradikaalinen Puolue (Országos Polgári Radikális Párt) ja toimi tämän puolueen puheenjohtajana. Kansallisuuskysymys oli Jaszille tärkeä, ja hänellä oli asiasta vahva mielipide, mihin saattoi vaikuttaa hänen juutalainen taustansa. Jaszi ehti hoitaa kansallisten vähemmistöjen ministerin tehtäviä joulukuusta 1918 tammikuuhun 1919 kreivi Károlyin vasemmistohallituksessa, joka oli Unkarin ensimmäinen tasavaltalainen hallitus. Hänen keskeinen visionsa oli Sveitsin kaltaisen liittovaltion muodostaminen Tonavan rannoille, jossa hän olisi antanut Unkarin alueella asuville kansallisille vähemmistöille – romanialaisille, slovakeille, ukrainalaisille, slovenialaisille, italialaisille, kroatialaisille ja serbeille – autonomian. Kun Unkarin eteläisten alueiden asukkaat ilmoittivat tammikuussa 1919 liittyvänsä Serbien, Kroaattien ja Sloveenien Kuningaskuntaan⁷⁵, Jaszin visio federaatiosta koki merkittävän takaiskun ja hän erosi hallituksesta.⁷⁶

Jaszi oli vahva demokratian kannattaja ja kaikenmuotoisen autoritaarisuuden ja diktatuurin vastustaja.⁷⁷ Hänen vahvat demokratiaa ajavat mielipiteensä olivat vastoin kaikkia hänen elinaikanaan vuodesta 1919 Unkaria hallinneiden hallitusten linjaa, ja hän lähti maanpakoon huhtikuussa 1919 ja vietti lopun elämänsä eräänlaisena poliittisena hylkiönä, joka ei saanut kommunistien eikä oikeistonkaan hyväksyntää aatteilleen. Hän hoiti Yhdysvalloissa valtio-opin professorin virkaa Oberlin Collegessa Ohiossa, ja julkaisi englannin kielellä Unkaria ja Keski-Euroopan tilaa koskevia artikkeleita lukuisilla merkittäville foorumeilla, kuten esimerkiksi *Foreign Affairs* -lehdessä. Esipuheessaan Andersonin lukeman ja paljon siteeraamaan teokseen *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* hän kertoo omista mielipiteistään, ja korostaa, ettei hänen asemansa poliittisena pakolaisena ja hylkiönä vaikuta hänen näkemyksiinsä, vaan hän on aina ollut linjassaan johdonmukainen ja säilyttänyt mielipiteensä. Toisin sanoen Jaszi väittää, ettei hänen poliittinen epäonnistumisensa vaikuta siihen, miten hän Itävalta-Unkarista kirjoittaa, vaan hän

⁷⁵ Vuodesta 1929 Jugoslavian Kuningaskunta.

⁷⁶ Ignatus 1972, 144-5; Frank 1990, 286–298.

⁷⁷ Frank 1990, 286.

noudattaa johdonmukaisesti omaa näkemystään, jonka hän muodosti jo kaksikymmentä vuotta ennen Itävalta-Unkarin hajoamista.⁷⁸ Tämän voidaan nähdä tarkoittavan myös sitä, että Jaszin työ on vahvasti poliittisesti latautunut.

Mitä tulee Jaszin omiin poliittisiin mielipiteisiin, hän oli Paul Ignotusin mukaan ”sekä marxilaisen materialismin että jesuiittojen autoritaarisuuden kiihkeä vastustaja”.⁷⁹ Hänen johtamansa puolue asetti tavoitteekseen kansallisuuksien autonomian, yleisen äänioikeuden ja maanviljelyn uudistamisen.⁸⁰ Jaszin mukaan Unkarin politiikkaa leimasi keskiajalta peräisin oleva feodalismi, joka sivuutti politiikassa niin keskiluokan kuin maanviljelijät ja työväestönkin ja joka keskitti vallan pienen feodaalieliitin käsiin. Tämä pieni eliitti halusi Jaszin mukaan turvata asemansa kansallisten vähemmistöjen ja alempien luokkien kustannuksella. Jaszi esitti, että Unkari oli poikennut hänen suuresti kunnioittamansa valtiomies Ferenc Deákin sovittellevalta ja rauhanomaisesta linjasta, joka leimasi unkarilaista politiikkaa kaksoismonarkian synnyn aikoihin, ja oli siten omalla toiminnallaan aiheuttanut sen, etteivät kansalliset vähemmistöt kiinnittyneet Unkariin omasta tahdostaan.⁸¹ Jaszin näkemys oli, että Unkarille suuria aluemenetyksiä aiheuttanut Trianonin rauhansopimus olisi ollut vältettävissä, jos unkarilaiset valtiomiehet olisivat noudattaneen Deákin viitoittamaa viisaan, oikeudenmukaisen, reilun ja sovittellevan politiikan tietä kansallisten vähemmistöjen kohtelussa. Sen sijaan seuraavat sukupolvet poikkesivat tältä tieltä, mikä antoi Jaszille aiheen kriittisyyteen.⁸²

En väitä, että Jaszin esittämät tiedot olisivat millään tavoin perusteettomia tai valheellisia. Jaszi oli asialleen vihkiytynyt ja kokenut tutkija-poliitikko, ja hän osasi omasta kokemuksestaan kertoa Unkarin nationalismikysymyksestä Itävalta-Unkarin monarkian aikaan. Perehtymällä tarkemmin Jaszin yhteiskunnalliseen toimintaan ja mielipiteisiin lukija kuitenkin ymmärtää, että Jaszilla on vahva yhteiskunnallinen vakaumus. Tämä vakaumus taas vaikuttaa siihen, mihin sävyyn hän kirjoittaa hänen omasta linjastaan poikkeavasta politiikasta. Jaszi pyrki omalla toiminnallaan estämään juuri sen, mitä Unkarissa myöhemmin tapahtui, eli bolševikkien valtaannousun ja sitä seuranneen vahvan oikeistohallituksen.⁸³ Jaszi esittää teoksessaan, että hänen politiikkansa pyrki demokratisoimaan Unkarin ja siten estämään nämä tapahtumat, mutta häntä ei kuunneltu.⁸⁴ *The Dissolution of the Habsburg Monarchy* on enemmän kirjoittajansa oma poliittinen testamentti kuin

⁷⁸ Jaszi 1929, xvi.

⁷⁹ Ignotus 1972, 114.

⁸⁰ Jaszi 1923, 273.

⁸¹ Jaszi 1923, 271–272

⁸² Jaszi 1933, 97.

⁸³ Vuoden 1945 jälkeen Unkariin muodostettiin sosialistinen järjestelmä, mikä ei myöskään Jaszia miellyttänyt, ja joka voidaan lukea jatkoksi Jaszin pelkäämälle skenaariolle.

⁸⁴ Jaszi 1929, xv-xvi.

objektiivisuuteen pyrkivä kuvaus Unkarin historiasta. En kiistä, ettei teos olisi hyödyllinen apu nationalistitutkimuksessa, mutta lähes ainoaksi lähteeksi se on liian poliittisesti latautunut ja subjektiivinen.

On selvää, että Jaszin teoksella on ollut Andersoniin suuri vaikutus. Yksi Jaszin keskeisistä väittämistä on, että Unkarin kuningaskunnan poliittiset, kansalliset, taloudelliset ja yhteiskunnalliset ongelmat, eli lyhyesti ilmaistuna kaikki, mikä johti Itävalta-Unkarin hajoamiseen sisältäpäin, oli itsekkään aateliston omaa etua tavoittelevan politiikan tulos. Esimerkiksi taloudelliset ongelmat Jaszi lukee yksinkertaisesti sen syyksi, että aatelisto piti kaikkien edun vastaisesti tullirajan Itävallan ja Unkarin rajalla vain lisätäkseen omia tulojaan.⁸⁵ Jaszi näkee ilmeisen tärkeäksi, että lukijaa ymmärtää varmasti, että tämä yläluokka hallitsi korruptoituneen ja vääristyneen äänestyskäytännön avulla, ja hän pitää tätä äänestyskäytäntöä koskevaa ongelmaa yhtenä perustavanlaatuisena syynä Unkarin alennustilalle. Tietysti tämänkaltaisessa analyysissä saattaakin olla paljon perää, mutta tämä varsin yksioikoinen selitys kuvastaa hyvin Jaszin kaiken kattavaa poliittista näkemystä, jonka mukaan pieniaatelisto oli kaiken pahan alku ja juuri. Tämä viesti on mennyt Andersonille perille, sillä aateliston oman edun tavoittelu ja siitä seuraava alituinen poliittinen opportunisti ovat yksi virallisen nationalismin keskeisimmistä piirteistä.

Muutenkin Jaszia voisi kuvailla hyvin suorasanaisena kirjoittajana: Hän tekee lukijalle erittäin selväksi, ketkä ovat ne henkilöt historiassa, jotka saavat häneltä kiitosta, ja ketkä eivät. Esimerkiksi keisari Josef II:sta hän käyttää sanoja ”suurenmoinen” ja ”nero”⁸⁶, historioitsija Béla Grünwaldille hän myöntää tittelin ”paras historioitsija”⁸⁷ ja viittaa häneen ”yhtenä aikakautensa etevimmistä sieluista, suurena sosiologina ja historioitsijana”⁸⁸, kun taas hänen läpi teoksen parhaamansa kreivi István Tiszan voi hänen mukaansa nähdä oikeutetusti Unkarin diktaattoriksi.⁸⁹ Anderson on omaksunut nämä Jaszin näkemykset ja hänen teoksessaan Grünwald saakin väärinymmärretyn neron aseman, kun taas kreivi István Tisza edustaa juuri sitä taantumuksellista yläluokkaa, joka on Jaszin analyysissä kaiken pahan alku. Juuri tämä sama yläluokka on Andersonin virallisen nationalismin teoriassa keskeisessä roolissa nationalismin keksijänä omien etujensa turvaamiseksi.

⁸⁵ Jaszi 1929, 58.

⁸⁶ ”Wonderful” Jaszi 1929, 63; ”Genius” Jaszi 1929, 103. Käännös I.L.

⁸⁷ Jaszi 1929, 70.

⁸⁸ Jaszi 1929, 329. Käännös I.L.

⁸⁹ Jaszi 1929, 217.

Jaszin poliittiset näkemykset tulevat eksplisiittisesti ilmi kirjan monessa kohdassa. Hän kirjoittaa usein siitä, kuinka harmillista on, ettei hänen ja Lajos Kossuthin ajama idea Tonavan alueen konfедераatiosta koskaan toteutunut ja pitää Sveitsiä, Belgiaa ja Yhdysvaltoja onnistuneina esimerkkeinä kansallisuuskysymyksen ratkaisusta. Hän kirjoittaa selvästi katkeroituneena kaikista niistä henkilöistä, jotka estivät tämän vision toteutumisen, ennen muita suuresta poliittisesta vastustajastaan, István Tiszasta. Jaszi itse toimi kreivi Karolyin hallituksessa, joten ei ole yllättävää, että Karolyi saa hänen täyden tukensa, eikä hänen hallituksessaan tehdyistä virheistä tai kiistanalaisista ratkaisuista ole kirjassa puhetta.⁹⁰ Jaszille Karolyi on yksinkertaisesti ”oman luokkansa valistunut poikkeus”.⁹¹ István Tisza taas on ”monarkian maata omistavan aateliston kovin ja luokkatietoisin puolustaja” josta pasifismin idea oli kaukana.⁹²

Tiszalla ja Karolyilla oli hyvin eriäviä näkemyksiä kansallisuusongelmien hoitamisesta. Karolyin näkemys oli Jászille selvästi mieluisampi. Tisza puolusti kansallista yhtenäisyyttä ja keskushallintoa, kun taas Karolyi, Jaszin tavoin, puhui eri kansallisuuksien autonomiasta. Tästä Jaszi vetääkin johtopäätöksen, että Tiszan ja keisari Franz Josefin politiikka johtivat Sarajevon salamurhiin vuonna 1914, kun taas Karolyista hän kirjoittaa ainoana henkilönä, joka näki kansallisuusongelman vakavuuden ja tiesi, kuinka olisi pitänyt toimia ennen ensimmäistä maailmansotaa ja Itävalta-Unkarin hajoamista.⁹³

Kaiken kaikkiaan Jaszin kirjaa luettaessa on hyvä pitää mielessä, että kirja on poliittisesti hyvin latautunut ja selittää Itävalta-Unkarin hajoamisen pitkälti väärin poliittisten valintojen syyksi. Jaszi edusti itse toista näkökantaa ja Tiszan hallitus oli hänen oman poliittisen leirinsä vihollinen. Kun pitää tämän näkökulman mielessä, Jaszin teos osoittautuu terävänäköiseksi, hyvin kirjoitetuksi ja mielenkiintoiseksi syväanalyysiksi Itävalta-Unkarin viimeisistä vuosikymmenistä ja Habsburgien hallinnon ongelmakohdista. Kyseessä ei ole siten missään nimessä merkityksetön teos, vaan Jaszin analyysi tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman ja selityksen Itävalta-Unkarin hajoamiselle. Jaszi itse myöntää, että hänellä on ollut poliittinen rooli Unkarissa, joten hän ei yritäkään verhota mielipidettään tiukan tieteelliseksi, vaan myöntää kirjoittavansa lähinnä omasta näkökulmastaan, jota hän tosin itse pitää varsin suorasukaisesti ”oikeana” mielipiteenä.

⁹⁰ Tässä kohti on hyvä pitää mielessä, että Karolyi oli kansainvälisesti kiistelty hahmo, joka yritti saavuttaa Unkarissa suuria demokraattisia muutoksia 72 päivää kestäneellä hallintokaudellaan, mutta jonka tuloksena Unkari köyhtyi ratkaisevasti ja vajosi entistäkin suurempaan sekasortoon. Kuvaus Karolyin hallituksen politiikasta, ks. esim. Vermes 1971.

⁹¹ Jaszi 1929, 234.

⁹² Jaszi 1929, 408–409. Käännös I.L.

⁹³ Jaszi 1929, 383; 401–402.

Suurin ongelma on, ettei Anderson itse ole ilmeisestikään lähestynyt Jaszin tekstiä asianmukaisen kriittisesti, vaan Jaszin analyysi on päätynt *Kuvitellut yhteisöt* -teokseen lähes sellaisenaan. Andersonille kreivi István Tisza on taantumuksellinen feodaaliaatelin edunvalvoja, jonka aikana unkarilainen virallinen nationalismi muodostui ja kansallisia vähemmistöjä alettiin pitää kurissa tekaistun unkarilaisen nationalismin ja siitä seuraavan kansallisen yhtenäisyyden turvin. Anderson kirjoittaa, että harvat, Grünwaldin tapaiset, analyttikot näkivät ongelmat, mutta siitä ei seurannut mitään. Ahne ja pikkumainen aatelisto piti korruptoituneen politiikan ja vaalikäytännön turvin Unkarin taantumuksen tiellä, joka merkitsi kansallisille vähemmistöille unkarilaista sovinismia ja tukalia oloja. Toisin sanoen virallisen nationalismin teorian kaikki perusedellytykset löytyvät Jaszin teoksesta.

Tämä saattaa johtua kahdesta syystä: joko Andersonilla oli jo lähtökohtaisesti sellainen käsitys unkarilaisesta nationalismista, joka ajoi hänet Jaszin teoksen äärelle, tai sitten Anderson oli niin vaikuttunut Jaszin analyysistä, että muodosti käsityksensä unkarilaisesta nationalismista sen pohjalta. Ottaen huomioon Andersonin marxilaisen vakaumuksen, ensimmäinen, selitys tuntuu uskottavammalta. Oli syy kumpi tahansa, Andersonin unkarilaista nationalismia koskeva analyysi nojaa liian yksipuolisesti Jaszin teokseen ja tämä johtaa rajoittuneeseen tulkintaan Unkarin historian vaiheista ja Unkarin yhteiskuntarakenteesta.

Tietysti Jaszin analyysissä on paljon perää, mutta jos ei pidä mielessä kirjoittajan poliittisia motiiveja, teosta on vaikea asettaa kontekstiinsa ja vaarana on liian pelkistetty kuva ilmiöstä, joka on todellisuudessa hyvin monimutkainen. Unkarilainen nationalismi koostuu monista päällekkäisistä elementeistä, ja Jaszi käsittelee niistä vain pientä osaa ja sitäkin poliittisesti vahvasti värittyneestä näkökulmasta. Vaihtoehtoisia näkökulmia on hyvin monia, ja Jaszin analyysi sopisi aihetta analysoitaessa vain lisälähteeksi muiden rinnalle. Nyt sen sijaan Jaszi on ollut keskiössä ja määritellyt hyvin pitkälti sen, kuinka Anderson näkee unkarilaisen nationalismin. Juuri tämä on suurin ongelma Andersonin Unkaria käsittelevässä analyysissä.

3.3 Paul Ignotus (1901–1978)

Paul Ignotus⁹⁴ voidaan nähdä monessa suhteessa Jaszin ideologisena perillisenä. Kuten Jaszi, hänkin oli unkarilaistuneen juutalaissuvun jälkeläinen, lehtimies, vapaamuurari ja poliittinen aktivisti, ja he jakoivat täten jossain määrin saman yhteisön, joskin he kuuluivat eri sukupolviin. Ignotus kirjoittaa Jaszista ihailevaan sävyyn, ja jopa lukee hänet teoksensa lopussa Unkarin ”parhaimpiin ja rohkeimpiin intellektuelleihin”. Lisäksi hän kirjoittaa, että jos Unkari ikinä ”tulee järkiinsä” se on osittain Jaszin ansiota.⁹⁵ Ignotus kirjoittaa, että radikaali liberalisti Jaszi joutui karkotetuksi julkisen hallinnon virastaan, koska ”uskalsi varoittaa maanmiehiään sovinnin lohikäärmeenhampaista”⁹⁶ Ignotus kirjoittaa Jaszista, että hän oli Sveitsin mallin mukaan toimivan Tonavan alueen konfederaation apostoli, mutta tämä ehdotus vihastutti julkisen mielipiteen ja siten Jaszi oli vuoden 1918 vallanvaihtoon asti poliittinen hylkiö.

Ignotus ei myöskään kainostele sympatiaansa vuoden 1918 krysanteemivallankumousta kohtaan, jonka seurauksena Jaszin ja Ignotusin paljon parhaama pääministeri Istvan Tisza syöstiin vallasta ja vallan otti kreivi Karolyin johdolla radikaali, tasavaltainen hallitus. Hänelle kyseiset vallankumoukselliset olivat ”ansiokkaita”, mutta heidän ongelmakseen muodostui se, etteivät he osanneet tehdä sotilaallisesta tappiosta ideologista voittoa, vaan ensimmäisen maailmansodan traaginen loppu vaikutti liikaa yleiseen mielialaan.⁹⁷ Ignotus puhuu myös usein henkilökohtaisesta suhteestaan Károlyiin, koska oli tavannut tämän Lontoossa useamman kerran, ja kirjoittaa hänestä ”erittäin järkevänä miehenä, jolla oli laaja visio” ja että hän oli ”hyvä ja tärkeä mies, mutta julkisissa esiintymisissä hän oli toivoton.”⁹⁸

Ignotusin poliittiset näkemykset ovat näiden tietojen perusteella helposti identifioitavissa, ja näiden tietojen perusteella on todettavissa, että Ignotus ei tuo merkittävästi uutta tai poikkeavaa näkökulmaa Jaszin kirjoituksiin, eikä Ignotusin teos täten laajenna Andersonin näkemystä Unkarin poliittisesta historiasta. Tietysti Ignotusilla on oikeus kirjoittaa näkemyksensä Unkarin silloisesta politiikasta, ja monilta osin hänen näkemyksensä ovat teräviä ja mielenkiintoisia, mutta tässä

⁹⁴ Käytän hänestäkin englanninkielisessä kirjallisuudessa vakiintunutta nimitystä, Unkarissa hänet tunnetaan nimellä Ignotus Pál.

⁹⁵ Ignotus 1972, 299. Käännös I.L.

⁹⁶ Ignotus 1972, 117. Käännös I.L.

⁹⁷ Ignotus 1972, 11.

⁹⁸ Ignotus 1972, 135–136. Käännös I.L.

yhteydessä on tärkeätä korostaa sen monia yhteneväisyyksiä Jaszin teokseen ja että kuinka vähän se toi Andersonille uutta tietoa ja uutta näkökulmaa Jaszin lisäksi.

Vuonna 1972 Lontoossa julkaistulle teokselleen *Hungary* Ignotus asettaa tavoitteeksi selittää lukijakunnalleen, minkälainen Unkari on. Hän painottaa sanaa *on* koska hänen alkuperäisenä tarkoituksenaan oli kuvailla Unkarin silloista nykytilaa. Teosta kirjoittaessaan hän huomasi, että kuvaillakseen Unkarin nykyisyyttä hänen on myös kerrottava sen menneisyydestä. Ignotus ei kuitenkaan teoksessaan halua kirjoittaa Unkarin koko historiaa, vaan hän omien sanojensa mukaan korostaa teoksessaan niitä kohtia Unkarin historiassa, joiden hän katsoo vaikuttavan suoraan hänen oman aikansa tapahtumiin. Tämän takia hän ajoittain hyppii teoksessaan kokonaisten vuosisatojen yli ja vastaavasti perehtyy suhteettoman tarkasti lyhyisin ajanjaksoihin ja sinänsä merkitykseltömiltä vaikuttaviin tapahtumiin.⁹⁹

Ignotusin isä oli itsekin Ignotus-nimellä tunnettu poliittinen aktivisti ja merkittävä lehtimies. Paul Ignotus osallistui itse jo hyvin nuorena poliittiseen toimintaan kommunistisen nuorisjärjestön aktivistina. Hän aloitti 1930-luvulla uransa poliittisena kirjailijana ja lehtimiehenä. Hän joutui pakenemaan kansallissosialistien antisemitismiä Englantiin vuonna 1938, missä hän toimi vuoteen 1949 muun muassa BBC:n tiedottajana. Vuonna 1949 Unkarin sosialistinen hallinto kutsui hänet Unkariin ja tuomitsi hänet vakoilusta ja sosialismin vastaisesta toiminnasta vankilaan. Vuoden 1956 kansannousun aikana hänet rehabilitoitiin ja hän oli itse kansannousun aktivisteja. Kansannousun kukistamisen jälkeen hän vietti lopun elämänsä maanpaossa Englannissa, missä toimi kääntäjänä, kriitikkona ja kirjailijana.¹⁰⁰

Ignotus korostaa, ehkä oman juutalaisen syntyperänsä motivoimana, Unkarin juutalaiskysymystä, mikä johtaa puolestaan kansallisuuskysymysten ja nationalismin pariin. Toisaalta 1800- ja 1900-lukujen kansallisuuskysymyksiin liittyvät ongelmat vaikuttivat pitkän aikaa Unkarin historiaan ja vaikuttavat yhä Unkarin poliittiseen tilanteeseen, joten jo tältä kannalta Ignotusin omistautuneisuus unkarilaisen nationalismiin pohdinnalle on perusteltua. Unkarin historiaan ja Ignotusin poliittiseen toimintaan perehtyneelle Ignotusin argumentointi on mielenkiintoista luettavaa, mutta Unkarin historiaan perehtymättömälle teos voi olla harhaanjohtava, sillä se ei tarjoa sitä laajaa historiallista kontekstia, joka kaikkien Unkarin historiaa tutkivien on tunnettava. Kuten Ignotus esipuheessaan ilmaisee, teos on apuväline ymmärtää 1970-luvun Unkaria, eikä yleiskatsaus Unkarin historiaan.

⁹⁹ Ignotus 1972, 9–10.

¹⁰⁰ Ignotusin taustasta, elämästä ja näkemyksistään juutalaisista Unkarissa ks. Yaron 1978, 324–327.

Ignotus on hyvin skeptinen kansojen ja kansakuntien historiallisesta alkuperästä ja niiden historiallisesta oikeutuksesta. Hänen teoksensa ensimmäinen luku alkaa jo painavin sanoin: ”Kaikki unkarilaisten rodusta sanottu on roskaa, vain kieli erottaa unkarilaiset muista.”¹⁰¹ Käsitellessään modernin Unkarin syntyä hän aloittaa luvulla nimeltä ”Unkarin kansakunnan keksiminen”, joka puolestaan alkaa toteamuksella ”Kansakunta syntyy, kun muutamat ihmiset päättävät, että sen on synnyttävä.”¹⁰² Tässä luvussa hän esittää, että on vaikea varmistaa, milloin Unkarin kansakunta ensimmäisen kerran keksittiin, mutta se historian saatossa se on keksitty ja unohdettu ja keksitty yhä uudelleen, uusimman ja lopullisimman kerran vuonna 1772, jolloin unkarilainen runoilija György Bessenyei julkaisi unkarin kielellä teoksiaan osoittaakseen unkarin kielen soveltavuuden korkeatasoiseen kirjallisuuteen.¹⁰³

Ignotus pitää tätä erityisenä hetkenä nationalismin synnyn kannalta sikäli, että ensimmäistä kertaa ongelman keskiössä oli kansallinen kieli. Aiemmin Ignotusin mukaan kukaan ei kiinnittänyt huomiota Unkarin kielen asemaan, minkä hän lukee Unkarin ensimmäisen kuninkaan Tapani Pyhän perinnöksi, sillä tämä ”säilytti kansansa olemalla rohkean epäkansallinen” ja - Ignotusin kertoman mukaan - kutsui ulkomaalaisia maahansa hiljentääkseen omat maanmiehensä.¹⁰⁴ Historian saatossa esiintyi ajanjaksoja, joina aatelisto piti itseään Unkarin edustajana, mutta Ignotusin mukaan kyseessä oli vain ylemmän luokan keinottelu sosiaalisen asemansa pitämiseksi ja alempien luokkien riistämiseksi, sillä samanaikaisesti se piti Unkarin takapajuisena maana.¹⁰⁵ Sen sijaan runoilija Bessenyein muodostama unkarin kielen ja unkarilaisen kansallistunteen tiivis suhde aloitti uuden ajanjakson unkarilaisen kansallistunteen historiassa: ”Niin tiukka side poliittisen kansan ja sen dominoivan kielen kesken oli aivan uusi idea, niin Euroopassa kuin Unkarissakin.”¹⁰⁶ Tätä kansankielen kehityksen kulkua Ignotus tosin pitää epäsuotuisana, koska ”Nykyään nationalismi on vajonnut rotuvihaksi ja se on massojen päänäpintymäksi, joka rappioittaa mieltä enemmän kuin mikään muu”, ja tämän vuoksi Ignotusilla on suorastaan ikävä aikaa, jolloin latina oli vallitseva kieli.¹⁰⁷

¹⁰¹ Ignotus 1979, 21. Käännös I.L.

¹⁰² Ignotus 1972, 44. Käännös I.L..

¹⁰³ Ignotus 1972, 44.. Ignotusin selitys unkarin nationalismin synnystä sivut 44–56.

¹⁰⁴ Ignotus 1972, 24–24.

¹⁰⁵ Ignotus 1972, 42–43.

¹⁰⁶ Ignotus 1972, 44. Käännös I.L.

¹⁰⁷ Ignotus 1972, 45. Käännös I.L.

Ignotusin näkemys nationalismista ja unkarilaisesta kansallistunteesta on siirtynyt Andersonin teokseen sellaisenaan. Kuten edellä olevasta teorian esittelystä on ilmennyt, aateliston rooli ja kielinationalismin merkitys nationalismin historiassa ovat Andersonin teorian kannalta keskeisiä. Unkarilaisen nationalismin synnyn Anderson ajoittaa Ignotusta myötäillen vuoteen 1772, mutta korostaa kielinationalismin olleen aateliston pelinappula aina virallisen nationalismin syntyyn asti. Anderson turvautuu myös Ignotusin analyysiin käsitellessään vuoden 1848 liberalistis-nationalistista kansannousua, jonka kuiva ja kyyninen analyysi tapahtumasta päättyy Andersonin teokseen suorana sitaattina:

Tuon ajan standardien mukaisesti (ajan, joka katsoi liberalismiin ja nationalismiin kaksoistähden nousua rajattoman optimistisesti) ”kansakunta” oli oikeutettu pitämään itseään hyvinkin jalomielisenä, kun se näin ”hyväksyi” madjaaritalonpojat huomaansa ilman muita kuin omaisuuteen liittyneitä rajoituksia, ja muutkin kristityt ja madjaarit sillä ehdolla, että heistä tuli madjaareja; ja viimein myös juutalaiset, joskin vastahakoisesti kahdenkymmenen vuoden viivyttelyn jälkeen.¹⁰⁸

Kaiken kaikkiaan Ignotusin näkemys tästä ”yleensä ihmeenä pidetystä” kansannoususta on, että ”Lähempi tarkastelu osoittaa ihmeen olleen vähemmän jalo kuin oletetaan ja ennen kaikkea, vähemmän yhtenäinen kuin oletetaan.”¹⁰⁹

Yksi Andersonin teorian suuria puutteita on se, että unkarilaisen nationalismiin kohdalla hän ohittaa vuoden 1848 selkeästi nationalistisen kansannousun analyysissään lähes kokonaan. Hän tyytyy vain huomauttamaan siitä pienenä poikkeuksena unkarilaisen nationalismiin kehityskulussa omaksuen Ignotusin nuivan suhtautumisen, ja yksi syy tähän menettelyyn voi piillä juuri siinä tavassa, jolla Anderson on kyseisestä kansannoususta Ignotusilta lukenut. Kuten tulen myöhemmin tarkemmin käsittelemään, yleensä historiankirjoitus pitää kyseistä kansannousua monessakin suhteessa merkittävänä, mutta unkarilaisen nationalismiin analyysissä Andersonille se on lähinnä lyhytkestoinen poikkeus, joka hetkeksi keskeytti virallisen nationalismiin kehityskulun.¹¹⁰ Vallankumouksen jälkeen tie oli avoin ensin Kálmán Tiszan ja sitten hänen poikansa István Tiszan taantumukselliselle feodaalihallinnolle, jonka luonteesta Jaszi ja Ignotus ovat aivan samaa mieltä.¹¹¹ Ignotus kirjoittaa ankarin sanoin aateliston taantumuksellisesta asenteesta ja 1900-luvun vaihteen nationalismista, erityisesti Unkarin 1000-vuotisen valtiollisen olemuksen juhlallisuuksista, joita hän

¹⁰⁸ Ignotus 1972, 56. Siteerattu Anderson 2007, 155. Suom. Joel Kuortti.

¹⁰⁹ Ignotus 1972, 57.

¹¹⁰ Anderson 2007, 155.

¹¹¹ Ignotus 1972, 76–78.

pitää ”älyllisen olemuksen pohjanoteerauksena”¹¹², ja tämä näkemys heijastuu Andersonin teoksessa hyvin vahvasti.

Aiemmin käsitelty Andersonin näkemys Mocsáryra ja Grünwaldista eräänlaisina väärinymmärrettyinä neroina on jäljitettävissä Ignotusiin, joka kertoo Grünwaldin elämäntarinan väärin, tai ainakin hyvin yksinkertaistetusti. Ignotusin mukaan Grünwaldin elämänkaari oli seuraavanlainen: Grünwald kannatti keskushallinnon ideaa, koska hänen mielestään Unkarin läänit olivat loisia valtiossa. Tämä sai aikaan valtavan vastaväitteiden vyöryn ja tuomion julkisessa keskustelussa. Grünwald herkkänä sieluna pakeni Pariisiin, jossa hukuttautui Seineen. Mocsáryn hän puolestaan esittelee väärinymmärrettyinä visionäärinä, joka taisteli yksin autoritääristä nationalismia vastaan monikulttuurisuuden nimissä. Ignotus tiivistää kirjoittamalla: ”Heidän kohtalonsa osoittivat, kuinka toivottomassa tilanteessa tieteellinen ja, ennen kaikkea, rehellinen ajattelu oli Unkarissa.” Jos tämän lauseen yhdistää Grünwaldin traagiseen loppuun, lukija saa oikeutetusti käsityksen tuon ajan Unkarista autoritäärisenä ja ahdasmielisenä maana. On kuitenkin syytä muistuttaa tässä kohtaa, että Ignotus ei kerro Grünwaldin ensimmäisen Unkarin historiaa koskevan tutkimuksen positiivisesta vastaanotosta ja että Ignotus jättää mainitsematta Grünwaldin epätoivoista ratkaisua motivoineet muut ongelmat. Sen sijaan hän yksinkertaistaa Grünwaldin elämäntarinan tavalla, joka luo Unkarista karumman kuvan kuin mihin Grünwaldin tarina tosiasiaissa oikeuttaisi. Tämä näkemys on päätynt Andersonin teokseen.

Ignotusin syyksi on luettava myös eräs pienempi, mutta hyvin kuvaava empiirinen virhe, jossa Anderson kuvaa unkarilaisen nationalismin sovinistista luonnetta unkarilaisen runoilijan Petőfin esimerkillä:

Tuloksettomissa neuvotteluissa eri madjaareihin kuulumattomien vähemmistöjen johtajien kanssa Kossuth itse oli sitä mieltä, että näillä kansoilla tulisi olla täsmälleen samat kansalaisoikeudet kuin madjaareillakin, mutta koska niillä puuttui ”historiallisia persoonallisuuksia”, ne eivät voineet muodostaa omia kansakuntiaan. Nykykatsannossa tämä saattaa näyttää hivenen ylimieliseltä. Kossuthin lasuma näyttäytyy paremmassa valossa, kun muistelemme, että yksi vuoden 1848 johtohahmoista, etevä ja nuori radikaali nationalistinen runoilija Sándor Petőfi (1823–1849), nimitti eräässä yhteydessä vähemmistöjä ”äidinmaan ruumiin mätäpaiseiksi”.¹¹³

Lainaus on todella eräästä Petőfin runosta, mutta vähemmistöjen sijaan hän viittaa siinä Unkarista poismuuttaneisiin unkarilaisiin. Runon nimi on Ulkomaan madjaareille (A külföld magyarjaihoz) ja

¹¹² ”The lowest ebb of intellectual reserves”. Ignotus 1972, 88. Käännös I.L.

¹¹³ Anderson 2007, 155. Viittaa Ignotusiin (Ignotus 1972, 59) Suom, Joel Kuortti.

runossa Petőfi kritisoi Unkarista paremman elämän perässä ulkomaille muuttaneita unkarilaisia. Uno von Schrowen suomennus runosta kuuluu seuraavasti:

Voi te paiseet ruumiiss' isänmaani!
 Mitä teistä virkkaa vois?
 Jospa tulta oisin, teidät tyynni
 Polttain kaluaisin pois.
 Tult' en ole enkä liekin kieli;
 Mut on teräv' ääneni.
 Kirousta vaan se huutaa teille,
 Kirousta yhäti.
 Niinkö maallamme on aarteit', ettei
 Siihen kaikki mahtuiskaan?
 Köyhyyttäänhän yhä tää maa raukka
 Sairastaa ja potee vaan.
 Ja, te rosvot, minkä lääkkeeksensä
 Maamme hikoo tuskissaan,
 Sen te viette epäjumalille
 Alttareille ulkomaan.
 Isänmaa tää leipää kerjää, vaan ei
 Sille riitä saalinne;
 Verta itkee se, vaan pikarinne
 Viinillä te täytätte.
 Isänmaahan vasta mieron sauvoin
 Takaisin te palaatte,
 Kerjäläiseltä, min siksi teitte,
 Vielä kerjätäkseenne.
 Niinkuin tästä köyhäst' isänmaasta
 Itsenne pois syöksitte,
 Helmastaan niin hauta luokoon luunne,
 Taivaskin niin sielunne!¹¹⁴

Andersonin puolustukseksi on sanottava, että väärinymmärrys tapahtuu jo Ignotusin teoksessa. Ignotus on saattanut ymmärtää väärin runon nimen ja tulkita sen ”ulkomaalaisille madjaareille” ”ulkomaan madjaarien” sijaan, mikä toisaalta ei ole uskottavaa, sillä Ignotus puhui sujuvasti unkaria, vaikka puhuikin äidinkielenään saksaa. Vaihtoehdoiksi jäävät siis joko tahallinen väärinymmärrys tai sitten Ignotus viittaa johonkin toiseen tilanteeseen, jossa Petőfi olisi lausunut kyseiset sanat. Ignotus ei tekstissään kuitenkaan mainitse mitään lähdettä tai kerro kontekstia, jossa Petőfi olisi puhunut näillä sanoilla ei-unkarilaisista, joten ainoaksi varteenotettavaksi selitykseksi jää tahaton tai tahallinen väärinymmärrys. Sanatarkasti Ignotusin kertoma Petőfistä kuuluu seuraavasti:

¹¹⁴ Petőfi 1892: Runoja ynnä Petőfin elämäkerta. Suomennoksessa ei ole mitään huomautettavaa.

Petöfi oli innokas maailmanlaajuisen vapauden kannattaja ja hänellä oli hyvin humanitaarinen maailmankatsomus, joka oli jopa voimakkaampi kuin hänen patriotisminsa: hän oli valmis asettamaan jopa oman kansansa hyvinvoinnin riskialttiiksi ihmiskunnan hyväksi; mutta hänelle ihmiskunnalla ei ollut mitään tekemistä Unkarissa oleskelevien ei-unkarilaisten kanssa, jotka hän ohitti paiseena isänmaan ruumiissa. Syy, miksi unkarilaiset olivat sokeita ei-unkarilaisten toiveille, ei ollut vallankumouksellisen hurmoksen rajoittuneisuus vaan pikemminkin sen yltiömyisyys[...].¹¹⁵

Tämä Ignotusin tulkinta asettaa unkarilaisen nationalismin aggressiivisempaan valoon kuin mihin Petöfin nationalistinen toiminta antaa aiheen olettaa, ja kokonaisuudessaan se tukee Ignotusin näkemystä unkarilaisesta nationalismista sovinnollisena nationalismina. On selvää, että Ignotus asettaa suuren painoarvon kyseiselle väärinymmärretylle lainaukselle, ja tulkinta, jolle kyseinen lainaus antaa sysäyksen ja todistuksen on vaikuttanut paljon siihen, mitä Anderson on unkarilaisesta nationalismista lukenut ja kuinka se hänen teoksessaan esitetään. Väärinymmärryksen välttämiseksi on tosin myös todettava, että Petöfi oli radikaalinationalisti ja hänellä oli hyvin murskaava käsitys vuoden 1848 nationalistis-liberaalin kansannousun vastustajista ja jopa niistä, jotka eivät osallistuneet kansannousuun samalla hurmoksella kuin hän. Esimerkki tästä on tapa, jolla hän eräässä runossaan nimitteli Unkarin saksankielisiä asukkaita.¹¹⁶ Näin ollen Petöfi voi antaa aihetta pohdintoihin unkarilaisesta radikaalinationalismista, mutta tässä tilanteessa Ignotus tekee sen väärin keinoin.

3.4 Hugh Seton-Watson (1916–1984)

Niistä kolmesta julkaisusta, joihin Anderson Unkaria käsitellessään viittaa, Hugh Seton-Watsonin vuonna 1977 julkaisema *Nations and States* on selkeimmin historioitsijan kirjoittama työ. Se on myös kauttaaltaan Andersonin teokseen vaikuttanut teos, sillä koko ”virallisen nationalismin” teoriansa Anderson rakentaa Seton-Watsonin valmiille analyysille, ja jopa termikin on säilynyt samana. Seton-Watson kirjoittaa teoksessaan seuraavasti:

[...] 1800 -luvun lopussa ja 1900 -luvun alussa syntyi doktriini, joka kahdessa monikansallisessa valtiossa ylitti tai jopa korvasi dynastiaan kohdistuvan uskollisuuden periaatteen hallinnon legitimitietin lähteenä. Kutsun tätä doktriinia ”viralliseksi nationalismiksi”. Kaikkein voimakkaimpien kansojen johtajat näkivät tehtäväkseen tai jopa

¹¹⁵ Ignotus 1972, 59.

¹¹⁶ Runo ”Mit nem beszél a német” (Mitä saksalainen ei sano), Toukokuu 1948. Luettavissa unkariksi osoitteessa [<http://mek.niif.hu/01000/01006/html/vs184803.htm>]. Luettu 13.4.2012.

moraaliseksi velvoitteekseen tehdä omasta kansallisuudestaan kaikkien alamaistensa kansallisuus, riippumatta siitä, mitä uskontokuntaa, kieliryhmää ja kulttuuria kohderyhmä edusti. He näkivät tämän kyseisten ryhmien kohottamisena heidän ylempiarvoiseen kulttuuriinsa ja etuuksien myöntämisenä näille, samalla kun he täten lujittavat valtiotaan luomalla sen sisälle yhden, homogeenisen kansakunnan. Tämän doktriinin soveltamisesta on Itä-Euroopasta kaksi erinomaista esimerkkiä: unkarilaistaminen Unkarissa vuoden 1867 jälkeen ja venäläistäminen Venäjän valtakunnassa Aleksanteri III:n ja Nikolai II:n aikana.¹¹⁷

Tällä tekstillä on ollut Andersoniin suuri vaikutus, sillä kyseinen malli on siirtynyt hänen teoriaansa lähes sellaisenaan. On kuitenkin mielenkiintoista huomata, että joltain osin Andersonin ja Seton-Watsonin näkemykset puolestaan eroavat hyvinkin paljon. Tämän kappaleen tarkoitus on kartoittaa Seton-Watsonia nationalismin tutkijana ja tarkastella, missä määrin Seton-Watsonin näkemykset ovat Andersonin teorian kannalta huomionarvoisia.

Seton-Watson on yksi modernin nationalismitutkimuksen perustavanlaatuisista ja varhaisimmista nimistä ja alaan suuresti vaikuttanut tutkija. Hän oli erikoistunut itäisen Euroopan, erityisesti Venäjän historiaan ja hoiti alan professuuria Lontoon yliopistossa. Toisin kuin yleensä nationalismin tutkijat, Seton-Watson ei halua luoda teoksessaan nationalismista mitään yleistä teoriaa, vaan kertoa erilaisten esimerkkien avulla kansojen historioita, joita hän sitten vertailee selittääkseen kansojen ja valtioiden suhdetta laajemmin. Hän korostaa haluaan ymmärtää jokaisen esimerkin tapauskohtaisuuden, mutta haluaa myös samalla viedä tutkimuksensa yleisemmälle tasolle vertailun avulla.¹¹⁸

Hän ei halua teoksessaan selittää nationalismia, vaan keskittyä kansoihin ja valtioihin.¹¹⁹ Hänen mukaansa alan modernit pioneerit, kuten Elie Kedourie, A.D. Smith ja Karl Deutsch ovat jo yrittäneet selittää nationalismia saavuttamatta kuitenkaan kaikenkattavaa selitystä. Seton-Watson tunnustaa omaksuneensa heiltä ideoita, muttei yritä jatkaa heidän jalanjäljissään. Sen sijaan hän yrittää selittää, miten kansat ovat muodostuneet. Hänen tutkimusintressinään on löytää, mikä on kansallisten liikkeiden toiminnan ja valtioiden synnyn keskinäinen vuorovaikutus.¹²⁰

Lähdeaineistonsa hän on kerännyt paitsi kirjallisuudesta ja alkuperäislähteistä, mutta myös omakohtaisella havainnoinnilla. Hän matkusti laajalti maailmassa ja tutki itse, minkälaisia kansoja

¹¹⁷ Seton-Watson 1977, 148. Käännös I.L.

¹¹⁸ Seton-Watson 1977, xii.

¹¹⁹ Seton-Watson 1977, 3.

¹²⁰ Seton-Watson 1977, xii.

maailmassa on ja millaisia niiden oltavat ovat. Matkojensa aikana hän kertomansa mukaan myös joutui pettymyksekseen huomaamaan, miten sosialistit Keski- ja Itä-Euroopassa hallitsivat, ja hän menetti aikaisemmat sosialistiset sympatiansa. Matkoillaan Seton-Watson kertoo myös ymmärtäneensä nationalismin sotaa ja vihaa lietsovan puolen.

Kansojen synnyn prosessin hän on jakanut neljään eri kategoriaan. Hänen mukaansa kansat syntyvät kansallisen tietoisuuden synnystä, kansallisen itsenäisyysliikkeen ansiosta, kansallisen yhtenäisyyden liikkeen myötä tai valtiot luovat niitä.¹²¹ Täten on huomattavissa, että Seton-Watsonin kansoja koskevassa ajattelussa on läsnä sekä primordialistisia piirteitä, jotka korostavat sekä kansojen itse, omalla tietoisuudellaan synnyttämää olemusta että modernistisia piirteitä, jotka korostavat kansojen keinotekoisuutta ja eliitin roolia niiden rakentamisessa. Seton-Watsonille nationalismi on eliitistä lähtöisin, mutta menestyäkseen sen on saatava laajojen kansanjoukkojen tuki.¹²²

Nationalismin doktriinin synnyn Seton-Watson ajoittaa Ranskan suuren vallankumouksen aikoihin, ja hän johtaa nationalismin 1700-luvulla vallanneesta kansallisen suvereniteetin käsitteestä. Kuitenkin hän näkee, että kansoja oli olemassa jo ennen nationalismia, ja täten hän erottaakin ”vanhat” ja ”uudet” kansat, eli kansat, joilla oli kansallinen tietoisuus jo ennen nationalismin doktriinin syntyä ja kansat, jotka sovelsivat kyseistä doktriinia syntyynsä.¹²³ Edellisessä tapauksessa kansallisen tietoisuuden synty on vaikeasti määriteltävissä ja pitkien historiallisten prosessien tuotos, kuten esimerkiksi Englannissa, jossa yhtenäinen kieli oli yhdistävä tekijä, kun taas Ranskassa yhtenäinen kulttuuri ja keskitetty hallinto johtivat kansallisvaltion syntyyn jo kauan ennen nationalismin syntyä.¹²⁴ ”Vanhojen” kansojen johtajilla ei ollut aikoinaan aavistustakaan, että he olivat luomassa kansaa, kun taas ”uusissa” kansoissa kyse oli pienen, koulutetun poliittisen eliitin tietoisesta valinnasta ja prosessi on lyhyen ajanjaksonsa ja dokumentaationsa takia helposti havaittavissa.¹²⁵

”Vanhoiksi” kansoiksi Seton-Watson määrittelee englantilaiset, skotit, ranskalaiset, hollantilaiset, ranskalaiset, kastilialaiset, ruotsalaiset, tanskalaiset, venäläiset, puolalaiset ja unkarilaiset. Unkarilaisten ja puolalaisten kohdalla hän mainitsee sen kuriositeetin, että heidän kansallinen

¹²¹ Seton-Watson 1977, xii.

¹²² Seton-Watson 1977, 5.

¹²³ Seton-Watson 1977, 6.

¹²⁴ Seton-Watson 1977, 17; 29; 42-48.

¹²⁵ Seton-Watson 1977, 7-11.

tietoisuutensa säilyi vuosisatojen ajan, vaikka heidän kansallinen suvereniteettinsa olikin särkynyt historian kulussa.¹²⁶ ”Uudet kansat ovat puolestaan tietoisien politiikan tulosta, ja niistä esimerkkeinä Seton-Watson mainitsee panslavismin, kreikkalaiset ja Jugoslavian, Italian ja Saksan valtiot. Myös Puolan yhdistyminen on seurausta nationalistisesta politiikasta.¹²⁷

Anderson on selvästi saanut paljon vaikutteita Seton-Watsonilta, koska myös Andersonin teoksessa on aistittavissa seton-watsonmaista jakoa uusiin ja vanhoihin nationalismeihin, malliin ja sen muunnelmiin. Jopa *Kuviteltujen yhteisöjen* kantava voima, usein siteerattu kuuluisa virke, jossa Anderson määrittelee kansat kuvitelluiksi poliittisiksi yhteisöiksi, jotka on kuviteltu sekä sisäisesti rajallisiksi että täysivaltaisiksi,¹²⁸ on saanut selkeitä vaikutteita Seton-Watsonin seuraavasta määritelmästä:

”Voin sanoa vain, että kansakunta on olemassa siellä, missä merkittävän kokoinen joukko ihmisiä kokee muodostavansa kansakunnan tai käyttäytyy kuin he muodostaisivat sellaisen. [...] Kun tarpeeksi suuri määrä ihmisiä jakaa tämän uskomuksen, sillä on ”kansallista tietoisuutta”.¹²⁹

Anderson itse myöntää tämän vaikutteen ja toteaa alaviitteessä, että ”Ilmaus ‘kokee muodostavansa’ voidaan ymmärtää ‘kuvittelee muodostavansa’.”¹³⁰

Seton-Watsonin vaikutteet Andersonin teoriaan ovat siis ilmiselvät. Merkittävä ero on kuitenkin siinä, että Seton-Watson korostaa kansakuntien historiallista luonnetta huomattavasti enemmän kuin Anderson, jopa siinä määrin, että Seton-Watsonissa on huomattavia yhtäläisyyksiä Anthony D. Smithin kanssa, joka korostaa työssään kansakuntien historiallista olemusta. Seton-Watson korostaa useaan otteeseen, että vaikka nationalismi on moderni ilmiö, kansakuntien historia ulottuu historiassa paljon pidemmälle, eikä sitä voida sivuuttaa niistä puhuttaessa. Siinä, missä Seton-Watsonin analyysi ”uusista”, luoduista kansakunnista palvelee täydellisesti Andersonin analyysiä kansakunnista ”artefakteina”, Seton-Watsonin käsitykselle ”vanhoista” kansakunnista ei löydy Andersonin teoksesta vastinetta lukuun ottamatta Andersonin näkemystä nationalismien malleista, mutta nekin ovat peräisin uudelta ajalta.

¹²⁶ Seton-Watson 1977, 6.

¹²⁷ Seton-Watson 1977, 82.

¹²⁸ Anderson 2007, 39.

¹²⁹ Seton-Watson 1977, 5. Siteeraus Anderson 2007, 39. Ensimmäinen virke suom. Joel Kuortti, jälkimmäinen I.L.

¹³⁰ Anderson 2007, 39.

Tämä tulee hyvin selvästi esille Unkarin tapauksessa: Seton-Watsonilla on Unkarin suhteen kaksijakoinen näkemys. Yhtäältä hän näkee unkarin kansan yhtenä Euroopan vanhimmista kansoista, ja lukee Unkarin valtion vanhojen suvereenien valtioiden joukkoon. Hän esittää, että Unkarin kohdalla voi puhua pitkälle historiaan ulottuvasta kansallisesta tietoisuudesta, mutta historian mittaan Unkarin valtio on ajoittain menettänyt valtiollisen suvereniteettinsa.¹³¹ Toisaalta hän käyttää Unkaria esimerkkinä virallisesta nationalismista ja kritisoi Unkaria ankarin sanoin kansallisten vähemmistöjensä kohtelusta 1880-luvun lopusta alkaen. Seton-Watson kirjoittaa, että ”Unkarin liberaalit valtionpäämiehet kohtelivat juutalaisia liberaalin arvomaailmansa mukaisesti, mutteivät ulottaneet tätä kohtelua muihin ei-unkarilaisiin vähemmistöihin.”¹³² Unkarin taantumuksellinen nationalismipolitiikka saa hänen teoksissaan ruumiillistuman Kálmán Tizsan ja hänen poikansa Isztván Tizsan hallituksissa, joiden hän kertoo hallinneen kansallisia vähemmistöjä rautaisin ottein.

On selvää, että Anderson on omaksunut jälkimmäisen analyysin lähes sellaisenaan, varsinkin kun häntä ovat tukeneet sekä Jaszi että Ignóty. Mielenkiintoista on kuitenkin huomata, että edellisen näkemyksen pitkälle historiaan ulottuvasta kansallisesta tietoisuudesta hän on sivuuttanut täysin. Lieneekö syy ollut siinä, ettei Anderson ole lukenut teosta kokonaisuudessaan, vai onko kyseessä valikoiva lukutapa, joka sivuuttaa oman teorian kannalta epäedulliset näkemykset? On hyvin mielenkiintoista, että Ranska saa Andersonilta eräänlaisen vastahakoisen ”vanhan” kansan tittelin, mutta Unkarin ja myös Venäjän kohdalla sama analyysi on jäänyt ottamatta huomioon. Seton-Watson kirjoittaa unkarilaisesta nationalismista seuraavaa:

Unkarilaisten kansallinen liikehdintä oli osoitettu sen ensimmäisessä vaiheessa ennen kaikkea Habsburgien monarkiaa vastaan, ja tämä sisälsi saksalaisvastaisen nationalismin elementin: tämä kamppailu johti lyhytkestoiseen voittoon ja sen jälkeen tappioon vuonna 1848, mitä seurasi vajaa voitto vuonna 1867. Toisessa vaiheessaan unkarilainen nationalismi oli osoitettu ensisijaisesti Unkarissa asuvia ei-unkarilaisia vastaan – vaikka tämä tendenssi oli jo läsnä ennen vuotta 1848 ja Habsburgeja vastustava tendenssi puolestaan säilyi myös vuoden 1867 jälkeen. Täten ensimmäisessä vaiheessa tarkoituksena oli vapauttaa Unkarin kansa vieraan vallan alta ja toisessa vaiheessa tarkoitus oli tehdä unkarilaisia toisista, sellaisista kansoista, joita unkarilaiset johtajat eivät tunnustaneet kansoiksi.¹³³

Tästä tekstistä käy hyvin ilmi se ongelmallisuus, joka on unkarilaisen nationalismin tutkimuksen ytimessä: tarkasteltavasta ajanjaksoista riippuen unkarilainen nationalismi voi esiintyä hyvinkin eri

¹³¹ Seton-Watson 1977, 7, 17.

¹³² Seton-Watson 1977, 168.

¹³³ Seton-Watson 1977, 149.

muodoissa. Seton-Watson toteaa tässä kappaleessa osuvasti, että vuosi 1867, eli Itävallan ja Unkarin tasavertaisen valtioliiton synnyn ajankohta, merkitsee eräänlaista vedenjakajaa unkarilaisen nationalismin muodoissa.

Seton-Watson toteaa myös erään toisen unkarilaisen nationalismin kannalta merkittävän ja mielenkiintoisen seikan, nimittäin aateliston roolin kansallisen identiteetin ylläpitäjänä. Kirjoittaessaan siitä, kuinka Euroopan vanhat kansat syntyivät, hän korostaa keskitetyn monarkian roolia. Puolan ja unkarin kohdalla hän mainitsee erikseen seuraavan:

Unkarissa ja Puolassa alkuperäinen kansa, sekä sanan oikeudellisessa merkityksessä että sen empiirisessä merkityksessä tarkoittaen ihmisjoukkoa, jolla oli hyvin kehittynyt kansallinen tietoisuus, rajoittui aatelistoon. Tässä sosiaalisessa ryhmässä kansallinen tietoisuus säilyi vuosisatoja kestäneen valtiollisen hajanaisuuden aikana. [...] Puolan ja Unkarin kansallisen liikkeen kehittyivät 1800-luvulla sellaisena aikana, jolloin valistuksen ja Ranskan suuren vallankumouksen seurauksena nationalismin doktriini levisi ympäri Eurooppaa ja jolloin kapitalismin kehityksen myötä sosiaaliset rakenteet muuttuivat siten, että ne mahdollistivat muidenkin sosiaalisten luokkien [Unkarin kohdalla erityisesti alemman aateliston] kansallisen mobilisaation.¹³⁴

Tästä käy ilmi, että unkarilaiseen nationalismiin sisältyy historiallisen ulottuvuuden lisäksi myös erityinen sosiaalinen ulottuvuus, mikä tekee unkarilaisen kansallisen identiteetin ja nationalismin analyysistä entistäkin hankalampaa. Tätä aihetta, eli eri tapoja teoretisoida unkarilainen kansallinen tietoisuus, tulen käsittelemään myöhemmin. Tässä vaiheessa aiheen esilletuominen on kuitenkin tärkeätä toisesta syystä: on hyvinkin selvää, että Seton-Watsonin analyysistä Anderson on kelpuuttanut teoriaansa vain sen näkemyksen, jonka Seton-Watson tarjoaa vuoden 1867 jälkeisestä nationalismista ja joka on täysin harmoniassa Jaszin ja Ignotusin kirjoitusten kanssa. Hajanaisen valtion ja kansallisen identiteetin säilyttämisen problematiikka eivät tule käsitellyiksi ollenkaan hänen työssään, ja Habsburgien vastaista nationalismia hän käyttää puolestaan tapana havainnollistaa, kuinka opportunistisesti aatelisto suhtautui kansallistunteeseen oman valtansa pönkittämiseksi. Anderson mainitsee vuoden 1848 kansannousun ja siihen liittyvän kansanomaisen nationalismin, muttei analysoi sitä eikä selitä, miksi kansanomaista nationalismia esiintyi tuolloin, vaikka hänen mukaansa unkarilaisen nationalismin tunnuspiirre on konservatiivinen taantumuksellisuus, joka syntyi vasta myöhemmin.

¹³⁴ Seton-Watson 1977, 426.

Anderson on siis monessa suhteessa sivuuttanut Seton-Watsonin tarkan analyysin, mutta sen sijaan virallisen nationalismin teoriaansa hän on ammentanut Seton-Watsonin kirjoituksista paljon. Seton-Watson ei säästele sanojaan kuvaillessaan Unkarin armotonta unkarilaistamispolitiikka 1800-luvun lopussa ja syyksi hän nimeää sen, että Unkarin hallinto pelkäsi panslavismin haitallisia vaikutuksia Unkarin kuningaskunnan yhtenäisyydelle.¹³⁵ Seton-Watsonille Kossuth oli kansallinen kiihkoilija, joka ei tunnustanut ei-unkarilaisia kansoja kansoiksi ja näki heidän unkarilaistamisensa palveluksena. Tässä hengessä jatkettu kansallisuuspolitiikka oli Unkarin kuningaskunnan loppuun asti ongelmallinen, koska kansallista yhtenäisyyttä luotiin sensuurin, pakollisten kieliopintojen ja vaalien sabotoinnin avulla.¹³⁶ Seton-Watsonille Unkarin ja Venäjän tapausten vertailu on havainnollistavaa, koska yhtäläisyydet ovat ilmeiset, joskin hän näkee myös tiettyjä eroja näiden kahden välillä. Seton-Watson näki Unkarin kuningaskunnan hajoamisen historiallisena välttämättömyytenä, kun taas Venäjän kohdalla asia on hänen mukaansa monimutkaisempi.¹³⁷

Vaikka Andersonin virallisen nationalismin teoria käy tältä kannalta katsottuna hyvin yhteen Seton-Watsonin analyysin kanssa, on olemassa yksi suuri ero myös virallisen nationalismin analyysin kohdalla. Anderson näkee unkarilaisen virallisen nationalismin vastauksena etnisten vähemmistöjen omiin nationalismeihin, kun taas Seton-Watson pitää näitä nationalismeja Unkarin hallituksen virallisen nationalismin politiikan tuloksena.¹³⁸ On hyvä muistaa, että alussa mainittu John Breuilly kritisoi Andersonia juuri tämän järjestyksen nurinpäin asettamisesta.

Kaiken kaikkiaan Seton-Watsonia tarkkailtaessa huomio kiinnittyy kahteen merkittävään seikkaan. Ensinnäkin on ilmiselvää, että Seton-Watsonin näkemys virallisesta nationalismista on vaikuttanut hyvin paljon Andersonin teokseen ja erityisesti hänen näkemykseensä unkarilaisesta nationalismista. Toisaalta on myös huomattavissa, ettei Anderson ole ottanut huomioon kaikkea Seton-Watsonin Unkarista kirjoittamaa. Tämä voi johtua joko vähäisestä perehtymisestä Seton-Watsonin teokseen tai suoranaisestä valikoivasta lukutavasta, mikä antaa olettaa, että Anderson käyttää historiallisena todistusaineistoa vain sellaisesta aineistosta, mikä sopii hänen valmiiseen näkemykseensä.

On kuitenkin todettavissa, että monilta osin Seton-Watsonin kirjoitus sointuu yhteen Jaszin ja Ignotusin kirjoitusten kanssa. Yhtenäinen näkemistapa ja samaan traditioon kuulumisen tulevat

¹³⁵ Seton-Watson 1977, 160.

¹³⁶ Seton-Watson 162–165.

¹³⁷ Seton-Watson 167–168.

¹³⁸ Seton-Watson 1977, 468.

selväksi siitä tavasta, jolla kyseiset henkilöt viittaavat toisiinsa teoksissaan. Seton-Watson kirjoittaa Jaszista Tizsan keskeisenä kriitikkona, jonka ehdottama federaatiomalli eräänlaisesta Unkarin yhdysvalloista oli jalo, mutta joka ei voinut olla vakuuttava, koska historiansa takia Unkari ei voinut toteuttaa Yhdysvaltojen mallia. Silti Seton-Watson myöntää, että Jaszin analyysi unkarilaistamispolitiikan epäonnistumisesta on oikea.¹³⁹

Seton-Watsonin kohdalla on syytä kertoa hieman hänen isästään, tunnetusta historioitsijasta ja poliittisesta aktivistista Robert William Seton-Watsonista, jolla oli suuri vaikutus ensimmäisen maailmansodan jälkeisen Euroopan syntyyn. R.W. Seton-Watson oli matkoillaan Euroopassa perehtynyt erityisesti Habsburgien valtakunnan alueen, erityisesti Unkarin, etnisiin ongelmiin. Tutkimustensa pohjalta hän julkaisi kotimaassaan vuonna 1908 teoksen *Racial Problems in Hungary*, jossa hän kritisoi ankarasti Unkarin tapaa käsitellä ei-unkarilaisia. Historioitsija Géza Jeszenszkyyn mukaan yksi Seton-Watsonin kielteiseen asennoitumiseen johtanut seikka oli se, että vuonna 1907 hallituksen joukot avasivat tulen slovakialaisia mielenosoittajia vastaan slovakialaisten asuttamassa Csernovan (Černová) kylässä.¹⁴⁰ Ensimmäisen maailmansodan aikana R.W. Seton-Watson kampanjoi laajasti Itävalta-Unkarin hajottamisen puolesta ja ehdotti alueelle itsenäisten, demokraattisten kansallisvaltioiden perustamista. Hän tunsu myötätuntoa erityisesti slovakkeja ja tšekkejä kohtaan, mutta hänet tunnetaan yleisesti altavastaajien puolustajana kansallisissa konflikteissa.¹⁴¹ R. W. Seton-Watsonin kritiikki kohdistui erityisesti Unkarin hallintoa vastaan, eikä niinkään Unkarin kansaa vastaan,¹⁴² mutta Seton-Watsonin kirjoitukset unkarilaistamispolitiikasta vaikuttivat suuresti britannialaisten koko Unkaria koskevien käsitysten muutoksiin ja vuoden 1920 Trianonin rauhansopimukseen, joka hajotti Unkarin kuningaskunnan.¹⁴³

En suinkaan väitä, että R. W. Seton-Watsonin käsitykset olisivat automaattisesti vaikuttaneet hänen poikansa mielikuvaan Unkarista ja unkarilaisista. *Racial Problems in Hungary* löytyy *Nations and States* – teoksen lähdeluettelosta, joten R. W. Seton-Watsonin näkemykset ovat päätyneet hänen poikansa kirjaan akateemista reittiä. Toisaalta Hugh Seton-Watson kertoo itse teoksensa

¹³⁹ Seton-Watson 1977, 167.

¹⁴⁰ Jeszenszky 1990, 283. Jeszenszky on aiheen tutkijana mielenkiintoinen henkilö. Koulutukseltaan ja ammatiltaan hän on historioitsija, ja hän on opettanut lukuisissa yliopistoissa Unkarissa ja Yhdysvalloissa. Hänen erityisalueenaan ovat kansallisten vähemmistöjen ongelmat entisen Unkarin alueella. Lisäksi hän toimi ulkoministerinä Unkarin ensimmäisessä sosialisminjälkeisessä hallituksessa ja Unkarin Yhdysvaltain suurlähettiläänä. Hän on ollut sosialismin tunnettu vastustaja, joten on syytä muistuttaa hänenkin kohdallaan poliittisesta leiristä, joskaan hän ei kuulu mihinkään poliittiseen puolueeseen. Hänen tutkimuskohteensa kannalta on mielenkiintoista, että hän on tunnetun unkarilaistuneen slovakialaisen aatelissuvun jälkeläinen.

¹⁴¹ Péter, 2004, 655–656.

¹⁴² Jeszenszky 1994, 12.

¹⁴³ Péter 2004, 674.

esipuheessa, että hänen taustaansa on vaikuttanut hänen isänsä toiminta. Hän kertoo, että ensimmäisen maailmansodan jälkeen syntyneiden uusien valtioiden kansalliset vaikuttajat olivat tuttu näky hänen lapsuudenkodissaan,¹⁴⁴ joten hänen asenteensa unkarilaiseen nationalismiin saattaa toisaalta olla jo niin sanotusti kotona opittua. Esipuheessa nuorempi Seton-Watson myös toteaa, että suurin kiitos hänen teoksestaan kuuluu hänen isälleen, jonka myötä hän itse kehitti, säilytti ja syvensi kiinnostustaan kansallisuuskysymyksiin.¹⁴⁵

Jaszi kirjoittaa teoksessaan *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*, että Seton-Watson on ”moraalisesti eheä ja tieteellisesti objektiivinen mies”, jonka unkarilainen lehdistö ja unkarilaiset poliitikot epäoikeudenmukaisesti näkivät ahneena seikkailijana tai Unkarin kuningaskunnan eri kansakuntien harhaanjohtamana idioottina. Jaszi tosin itsekin harjoittaa tiettyä lähdekritiikkiä häntä kohtaan: ”Koska hän teki yhteistyötä sorrettujen kansallisuuksien edustajien tai sellaisten ulkomaalaisten kanssa, joiden tietämys oli vähemmistöihin kuuluneilta henkilöiltä peräisin, Seton-Watsonin esitykset ovat joskus liian synkkiä ja yksipuolisia, mutta hänen mukaansa kuitenkin teos pitää suurimmalta osin paikkansa.”¹⁴⁶

3.5 Yhteenveto Andersonin lähteistä

Kaiken kaikkiaan voidaan sanoa, että Andersonin Unkaria koskevat lähteet ovat monessa suhteessa hyvin samankaltaisia. Varsinkin Jaszin ja Ignotusin kohdalla voidaan puhua samasta poliittisesta leiristä ja samanlaisesta amatöörihistorioitsijan lähestymistavasta, kun taas Seton-Watsonin tulkinta Unkarin 1800- ja 1900-luvun vaihteen nationalismista on hyvin samankaltainen Jaszin ja Ignotusin näkemyksen kanssa. Andersonin lukemista Unkaria käsittelevistä teoksista pitäisin luotettavimpana Seton-Watsonin teosta, koska se on selkeimmin kaikista kolmesta historioitsijan kirjoittama työ ja esittää Unkarin kansasta melko monitahoisen tulkinnan. Monet Seton-Watsonin erittelemät seikat ovat jääneet Andersonin analyysissä vaille huomiota. Silti Seton-Watsonin teostakaan ei voida pitää varsinaisesti vaihtoehtoisena tulkintana.

Jaszin ja Ignotusin teoksissa poliittiset motiivit ovat liian ilmeiset. Molempia yhdistää näkemys, jonka mukaan Unkarin kansallisuuskysymykset hoidettiin väärin, ja molemmat suhtautuivat ensimmäistä maailmansotaa edeltäneeseen Unkarin politiikkaan hyvin kriittisesti, mikä voi hyvin

¹⁴⁴ Seton-Watson 1977, xi.

¹⁴⁵ Seton-Watson 1977, xv.

¹⁴⁶ Jaszi 1929, 328. Käännös I.L.

suurelta osin selittyä sillä, että he olivat molemmat poliittisen uransa aikana oppositiossa ja kuuluivat poliittiseen vastavirtaan, Jaszi porvarillisradikaalisuuden ja Ignotus vasemmistolaisuuden muodossa. Molemmat vastustivat valtavirtaa, eli István Tiszan oikeistoliberalismia ennen vuoden 1918 krysanteemivallankumousta, mikä ilman muuta heijastuu tavassa, jolla he kirjoittavat Unkarin ensimmäistä maailmansotaa edeltävästä politiikasta.

Jaszin kohdalla erityisen ongelman muodostaa myös, se, että hän viittaa tavattoman taajaan Grünwaldiin ja tekee sen täysin vailla lähdekritiikkiä. Anderson on saanut Jaszin kautta Grünwaldilta hyvin paljon näkemyksiä ja tietoa, jota hän käyttää analyysissään unkarilaisesta nationalismista, ilman, että hän olisi saanut Jaszilta tietää, että Grünwaldin tapauksessa ei ole kyseessä mikään ammattihistorioitsija. Grünwaldin tutkimus on itse asiassa poliitikon kiistelty teos, jossa on virheitä ja poliittisesti latautuneita näkemyksiä. Päinvastoin, luettuaan Ignotusin analyysin Grünwaldista, jonka mukaan hän oli väärinymmärretty nero, joka hukuttautui Seineen unkarilaisen poliittisen ahdasmielisyyden takia, Anderson on ihan ymmärrettävästi alkanut pitää Unkaria varsinaisena tyranniuden ja kansallisen sovinismin linnakkeena. Grünwaldin rooli Andersonin teoriassa on siten suurempi kuin kukaan voisi aluksi olettaa, joten jatkossa tulen käsittelemään Grünwaldin teosta vielä enemmän, sillä monet hänen ongelmalliset sitaattinsa ovat päätyneet Jaszin teokseen ja sitä kautta Andersonin teokseen. Tämän osion lopuksi riittänee todeta, että Andersonin kohdalla on runsaasti syytä puhua viittausten ketjun ongelmallisuudesta, jonka alkulähde on monin paikoin Grünwald.

Lopuksi on myös todettava, että mikään kirjoista ei tarjoa kattavaa katsausta Unkarin historiaan, vaan jokaisessa nostetaan esille ne seikat, joiden katsottiin olleen Unkarin politiikan kannalta merkitseviä. Näin olleen Anderson ei ole saanut muodostaa omaa käsitystään siitä, mitä Unkarissa on historian saatossa tapahtunut, vaan hän on saanut kyseisten teosten kirjoittajilta heidän enemmän tai vähemmän poliittisesti latautuneet näkemyksensä Unkarin kansallisuusongelmasta. Toisaalta voi myös olla, että Anderson on päätenyt näihin lähteisiin, koska ne sopivat hänen teoriaansa: Ignotus korostaa kansakunnan käsitteen keinotekoisuutta, Jaszi korostaa yläluokan oman edun tavoittelua kansallisuuskysymyksissä, ja Seton-Watson lopulta rinnastaa Unkarin unkarilaistamispolitiikan Romanovien venäläistämispolitiikkaan. Kaikki tämä tarjoaa oivat lähtökohdat Andersonille hänen teoriaansa virallisesta nationalismista ja Unkarista sen esimerkkinä. Kuitenkin, voi myös olla, että kyseessä on lähteiden niukkuuden ja yksipuolisuuden aiheuttama ongelma.

4 Huomioita unkarilaisesta kansallistunteesta ja Unkarin historiasta

Tämän luvun tarkoitus on antaa lukijalle käsitys siitä, mitkä ovat ne historialliset seikat, jotka tulisi ottaa huomioon unkarilaisen kansallistunteen historiaa tarkkailtaessa ja luoda katsaus siihen, kuinka unkarilaista kansallistunnetta on käsitelty nationalismitutkimuksessa ja historiankirjoituksessa, niin Unkarissa kuin kansainvälisestikin. Historian esittely kansallistunnetta käsittelevän kirjallisuuden ohella on välttämätöntä, koska historiallinen konteksti ja erilaiset tapahtumat historiassa ovat selkeästi vaikuttaneet siihen, kuinka kansakunnasta on puhuttu ja eri näkökulmat ja painoalueet vaikuttavat siihen, miten kansallistunne kussakin teoksessa esitetään.

En kuitenkaan esitä tässä luvussa Unkarin historiaa kronologisesti ja seikkaperäisesti, sillä se ei ole tämän työn tarkoitus ja lukija voi sen halutessaan ottaa selville muista lähteistä.¹⁴⁷ Sen sijaan olen pyrkinyt tuomaan esille eri argumentaatioiden kannalta oleellisia seikkoja, jotta unkarilaisen kansallistunteen monimutkainen vyyhti ja lukuisat eri tulkinnat saisivat taustaa ja tekisivät ne lukijalle ymmärrettävämmiksi. Korostan kuitenkin, että tämä työ on ensisijaisesti Andersonin Unkaria koskevaa näkemystä käsittelevä työ, eikä vaihtoehtoinen analyysi unkarilaisesta nationalismista. Siksi nostan esille tässä luvussa vain aiheita, joita Anderson työssään käsittelee tai joiden käsittelemättä jättämistä voidaan pitää hänen esityksensä ongelmana.

Olen jakanut tämän luvun temaattisesti siten, että jokainen sisältää jonkun tietyn lähestymistavan kansallistunteeseen, ja jokainen luku sisältää sen näkökulman kannalta oleellista historiallista tietoa ja esittelee siihen liittyviä nationalismitutkimuksellisia näkemyksiä. Nämä yleisteemat ovat Unkarin geopoliittinen asema kansallistunteen kannalta, eli kuinka maantieteelliset seikat, sodat ja geopoliittiset strategiat ovat vaikuttaneet kansallistunteeseen, Unkarin poliittinen historia ja sen vaikutus kansallistunteeseen, uskonnon ja kansallistunteen välinen suhde sekä kielipolitiikka ja kansallistunne. Lisäksi olen nähnyt tarpeelliseksi erottaa Unkarin poliittisen historian kaksi aiheeni kannalta merkittävää ajanjaksoa omiksi alaluvuikseen: nämä alaluvut käsittelevät Unkarin vuoden 1848 kansallis-liberalistista kansannousua ja Itävalta-Unkarin valtioliittoa vuosina 1867–1918.

Tässä luvussa esitetyt tiedot ovat suurimmaksi osaksi historiantutkimuksessa vakiintuneita tietoja, joten en näe tarpeelliseksi viitata seikkaperäisesti. Viitataan, jos näen väittämän olevan jonkun tietyn

¹⁴⁷ Hyviä yleiskatsauksia Unkarin historiaan ovat esimerkiksi *A History of Hungary* (Sugar ed. 1990, Indiana University Press) sekä *A Companion to Hungarian Studies* (Kósa, ed. 1999, Akadémia Kiadó, Budapest) sivut 107–222.

historioitsijan esittämä näkemys, joka ei esiinny laajalti tutkimuskirjallisuudessa tai jos väittäjä sisältää spesifejä tutkimustuloksia.

Unkari mainitaan usein nationalismia tutkivissa teoksissa. Osin se mainitaan kansallisuusongelmiensa ja unkarilaistamispolitiikkansa takia, osin taas keskiaikaisen *natio*-käsitteen¹⁴⁸ yhteydessä. Aateliston kyky ja halu säilyttää Unkarin valtio huolimatta fyysisestä hajoamisestaan on ollut nationalismitutkijoita kiinnostanut käsite, kuin myös tämän *natio*-käsitteen muuttuminen moderniksi nationalismiksi. Tutkijayhteisö on melko yksimielinen siitä, että vaikka keskiaikainen aatelisten valtiota kohtaan osoittama lojaalius ei ole luettavissa nationalismiksi sen modernissa mielessä, se kuitenkin muodosti unkarilaisen kansallistunteen perustan. Siitä, miten ja miksi tämä kansallinen tietoisuus kehittyi kielelliseksi ja kulttuuriseksi nationalismiksi, ollaan erimielisiä.

4.1 Unkarin geopoliittisen aseman merkitys unkarilaiselle kansallistunteelle

Vaikka kysymykset unkarilaisten etnisestä alkuperästä ja nykyisen Unkarin alueen asuttamisesta ovat historiassa kaukaisia asioita ja ne ovat edelleen jatkuvan keskustelun ja tutkimuksen aiheina, tiedeyhteisö on pitänyt tiettyjä Unkarin varhaishistoriaa koskevia seikkoja varmoina ja nämä käsitykset ovat vakiintuneet historiankirjoitukseen.¹⁴⁹ Kiistoja syntyy lähinnä siitä, miksi unkarilaiset saapuivat alueelle, keitä unkarilaiset geneettisesti ovat ja ketkä kaikki aluetta hallitsivat ennen unkarilaisia. Yksinkertaistettuna voidaan sanoa, että Unkarin aluetta hallitsivat ajanlaskun alussa roomalaiset, ja alue tunnettiin tuolloin Pannonian provinssina. 400-luvulla hunnit valloittivat alueen, mutta Attilan kuoltua he siirtyivät muualle ja alueelle tulivat avaarit. Alueella asui myös germaaneja, slaaveja ja langobardeja, jotka idän ratsastajakansojen saapuessa kukin vuorollaan siirtyivät edemmäs.¹⁵⁰

Unkarilaisten tulon Unkarin alueelle lasketaan alkaneen vuodesta 896, jolloin ruhtinas Árpádin johtama kymmenen heimon liittouma saapui Unkarin alueelle ja he ryhtyivät hallitsemaan ja asuttamaan sitä. Samanaikaisesti he tekivät lukuisia ryöstöretkiä Länsi-Eurooppaan. Heimot

¹⁴⁸ Kuten tulen selittämään myöhemmin tarkemmin, *natio*-käsite tarkoittaa keskiaikaista suvereenin valtakunnan käsitettä, jota valtion aatelistet edustavat, ja joka ruumiillistuu aatelisten muodossa.

¹⁴⁹ Hyviä yleiskatsauksia Unkarin historiaan ovat esimerkiksi *A History of Hungary* (Sugar ed. 1990, Indiana University Press) sekä *A Companion to Hungarian Studies* (Kósa, ed. 1999, Akadémia Kiadó, Budapest) sivut 107–222.

¹⁵⁰ Hyvä yleiskatsaus alueen varhaishistoriaan esim. Makkai 1990a, 1-7 ja 1990b 8-14.

yhdistyivät yhteisen sopimuksen myötä kansaksi, joka kutsui itseään *madjaareiksi* (unkariksi *magyar*) ja joka piti Árpádin jälkeläisiä johtajinaan. 900-luvun lopulla madjaarien johtajat alkoivat osoittaa kiinnostusta kristinuskoa ja Länsi-Euroopan kulttuuria kohtaan, ja vuonna 1001¹⁵¹ Tapani Pyhä, Árpádin jälkeläinen, kruunattiin paavi Sylvester II:n suostumuksella Unkarin (*Magyarország*, eli Madjaarien valtakunta) kuninkaaksi.

Tapani Pyhän johdolla Unkarista tuli yhtenäinen kristitty valtio keskitetyllä hallinnolla. Seuraavan runsaan kahdensadan vuoden ajan Unkarin kuninkaat olivat Tapanin sukuun kuuluvia ja siksi Unkarin historiassa puhutaan Árpádin suvun dynastiasta (*Árpád-ház*). Dynastian aikana Unkari kehittyi, laajentui ja kuninkaat olivat voimakkaita hallitsijoita. Jo Árpádien dynastian aikana Unkarin kuningaskunnalle muotoutui sille vuoteen 1919 asti tyypillinen maantieteellinen laajuus, jonka mukaan se sijoittui Karpaattien ja itäisten Alppien ja Adrianmeren väliin sisältäen nykyisen Unkarin lisäksi alueita nykyisestä Kroatiaista, Itävallasta, Puolasta, Slovakiasta, Ukrainasta, Sloveniasta, Serbiasta ja Italiasta. Kroatian alueen liittäminen hallinnon alaisuuteen paavin suostumuksella vuonna 1102 teki Unkarista osallisen Välimeren kauppaan ja sen myötä vauraan kuningaskunnan. Ajanjakson merkittävin takaisku oli mongolien hyökkäys Unkariin vuosina 1241–1242, joka tuhosi siihen asti rakennetun Unkarin kirjaimellisesti maan tasalle.¹⁵²

Mongolien hyökkäykset toivat Unkarin asukkaiden tietoon mongolien pakanuuden, ja näin ollen voidaan ajatella, että alueen asukkaat alkoivat tiedostaa oman kristillisen identiteettinsä erilaisuuden idän kansoihin nähden. Esimerkiksi kuningas Béla IV sallinut sukunsa jäsenten solmia avioliittoja mongolien kanssa, koska katsoi pettävänsä siten koko kristikunnan. Tämä sama asetelma toistui islaminuskaisia osmaneja vastaan sodittaessa 1500- ja 1600-luvulla. Näiden tapahtumien myötä Unkarin kuningaskunta omaksui kristikunnan portinvartijan roolin, joka tutkija Nora Berendin mukaan vaikutti suuresti, ja vaikuttaa yhä, unkarilaiseen identiteettiin.¹⁵³

Kuten mainittu, 1500- ja 1600 -lukuja leimasi jatkuva sotatila Osmanivaltakunnan kanssa. Kyseinen ajanjakso alkoi vuonna 1526 Mohácsin taistelussa kärsityn valtavan tappion myötä. Sotien myötä Unkari joutui osmanien valtaan aina vuoteen 1600-luvun lopulle asti, ja puolentoista vuosisadan mittainen miehitys johti Unkarin väestön vähentymiseen ja taloudelliseen taantumukseen. Osmaneja vastaan käytyjen sotien vaikutukset heijastuivat pitkän aikaa Unkarin historiaan. Maa jäi

¹⁵¹ Tai vaihtoehtoisten tulkintojen mukaan vuonna 1000., esim. Makkai 1990a, 17.

¹⁵² Ks. esim. Makkai 1990, 27.

¹⁵³ Berend 2001, 170-171.

kehityksessä muita eurooppalaisia valtioita jälkeen. Suurin vaikutus lienee kuitenkin demografinen. Koska taisteluja käytiin suurimmaksi osaksi kuningaskunnan keskiosassa, jota asuttivat suurimmaksi osaksi unkarinkieliset asukkaat, koko kuningaskunnan etninen koostumus muuttui, sillä muiden kansojen muodostama osuus valtakunnan koko väestöstä nousi unkarilaisten suhteellisen osuuden taas vähetessä. Näiden etnisten muutosten voidaan katsoa vaikuttaneen Unkarin myöhempään historiaan ratkaisevasti.¹⁵⁴ Oman lisänsä sekasorron seurauksiin tui Habsburgien valtaannousu, josta lisää myöhempanä.

Näin ollen Unkarin geopoliittinen asema idän ja lännen sekä eri uskontojen törmäyspisteenä on hyvin ilmeisesti saanut jo keskiajalla alueen asukkaat pohtimaan omaa erilaisuuttaan idän kansoihin nähden ja määrittelemään itsensä erilaisia ihmisiä vasten. Ranskalainan nationalismin tutkija Guy Hermet määritteleekin yhdeksi nationalismin syntytavaksi yhteisen vihollisen, jonka kohtaaminen luo yhteisön sisällä yhteenkuuluvuuden tunnetta.¹⁵⁵ Tämä ei suinkaan tarkoita, että mongolit ja osmanit olisivat aiheuttaneet 1200- ja -1500 luvuilla unkarilaisen nationalismin synnyn. Sen sijaan voi nähdä, että näiden kyseisten vihollisten kohtaaminen on voinut vaikuttaa ensinnäkin patriotismiin, eli täysivaltaisen poliittisen kiinnittymiseen Unkarin kuningaskuntaan ja toisaalta kansallisen identiteetin muovautumiseen. Alueen asukkaat saattoivat määritellä itsensä toista, erilaista, vasten korostamalla omaa kristinuskoaan, pukeutumistyyliään, kieltään tai mitä tahansa vihollisesta erottavaa seikkaa, ja tämä identiteetti on voinut säilyä eri muodoissa läpi vuosisatojen.

Anthony D. Smithin teoksessa *The Ethnic Origins of Nations* Unkari saa paljon huomiota ja Smithin argumentti esimodernin ajan etnisyyden merkityksestä myöhemmälle kansalliselle tietoisuudelle ja nationalismille rakentuu huomattavassa osin Unkarin esimerkille. Smith kirjoittaa:

Aristokraattisen *ethnien*, yhden tietyn uskonnollisen vakaumuksen ja tietyn asutetun alueen yhdistelmä, kuten esimerkiksi unkarilaiset ritarit, jotka kamppailivat Mongoleja vastaan suojellakseen kristikuntaa, vaati kehittyneitä etnisyyttä ja sitä, että *ethnien* rakenne oli ollut toiminnassa ja muutaman sukupolven.¹⁵⁶

Unkarin esimerkki sopii hyvin Smithin teoriaan, jonka mukaan etnisyys on perustavanlaatuisesti defensiivinen. Smithille etnisyys on vastaus ulkopuolisille uhille ja sisäiselle jakautuneisuudelle.

¹⁵⁴ Szakály 1990, 99.

¹⁵⁵ Hermet 1995, 42.

¹⁵⁶ Smith 1986, 41–42.

Etnisyys kaipaa paluuta uhkaa edeltäneeseen tilaan.¹⁵⁷ Tässä mielessä lähes koko Unkarin historian aikana vallinnut ulkopuolinen uhka on hyvin voinut vaikuttaa etnisten siteiden syntyyn ja lujittumiseen jo kauan ennen nationalismin aikakautta.

Jopa tunnettu modernisti Eric Hobsbawm mainitsee unkarilaiset mahdollisen harvinaisen poikkeuksen muodostavana etnisenä ryhmänä kirjoittaessaan etnisen alkuperän ja nationalismin välisestä suhteesta. Hän kirjoittaa, että

Tietysti, ei käy kiistäminen, että esimerkiksi 1200 -luvun madjaarit olisivat nähneet itsensä etnisenä ryhmänä, olivathan he, tai ainakin saattoivat väittää olevansa, aalloittain Keski-Aasiasta alueelle muuttaneiden nomadien jälkeläisiä, puhuivat ympäröivistä kielistä hyvin paljon poikkeavan kielen murteita, asuivat spesifissä ekologisessa ympäristössä, asuivat omassa kuningaskunnassaan ja epäilemättä harjoittivat keskenään vanhoja rituaaleja. Mutta nämä tapaukset eivät ole mitenkään yleisiä.¹⁵⁸

Hobsbawm ei ota kantaa madjaarien etnisen alkuperän todenperäisyyteen, mutta ainakin myöntää kokemuksen yhteisestä alkuperästä ja yhteisön muodostamisesta vaikuttaneen myöhempään nationalismiin.

Unkarin geopoliittisen aseman voidaan siis nähdä ainakin jollain tapaa vaikuttaneen kansalliseen identiteettiin, jota nationalistinen doktriini on puolestaan hyödyntänyt myöhempinä aikoina. On myös merkillepantavaa, että Hermet näkee sivilisaatioiden välisillä rajoilla suuren merkityksen kansallisen identiteetin pohjana ja etno-poliittisten identiteettien pioneereina espanjalaiset, jotka kamppailivat historiansa saatossa pitkään muslimeja vastaan.¹⁵⁹ Hän kiinnittää huomion myös siihen, että pitkä sotatila muslimeja vastaan teki espanjalaisesta ja unkarilaisesta yhteiskunnasta samanmalliset, sillä molemmissa yhteiskunnissa keskiaikaisen sotimisen myötä pääsy aatelistoon oli helpompaa kuin muualla ja aiheutti aateliston suhteellisen laajan osuuden molemmissa yhteiskunnissa.¹⁶⁰ Tämä ilmiö on hyvin tärkeä unkarilaista nationalismia tutkittaessa, ja käsittelen seuraavaksi juuri sitä.

¹⁵⁷ Smith 1986, 55.

¹⁵⁸ Hobsbawm 1990, 64. Käännös I.L.

¹⁵⁹ Hermet 1995, 43.

¹⁶⁰ Hermet 1995, 49.

4.2 Unkarin poliittinen historia ja sen vaikutus kansallistunteeseen

Unkarin myöhemmän historian kannalta merkittävää on dynastiaan kuuluneen Andreas II:n vuonna 1222 allekirjoittama sopimus ylimysten keskinäisestä tasa-arvosta sekä heidän hallinnollisesta vallastaan. Tämä kultaisena bullana tunnettu sopimus johti edustuslaitokseen, joka muistutti myöhempää parlamenttia ja valtiopäivälaitosta. Sen myötä aatelistolla oli vahva rooli kuningaskunnan hallitsemisessa. Unkarin tavanomaiseen lakiin ja valtiosääntöön on Tapani Pyhän ajoista lähtien kuulunut ”oppi pyhästä kruunusta”, jonka mukaan valta kuuluu kruunulle, jota puolestaan edustavat kruunun alamaiset. Kuningas on tämän opin mukaan yleisen hyvän ja yleisen mielipiteen toimeenpaneva taho, eikä hän saa toimia enemmistön tahtoa vastaan. Tämän oppi yhdistettynä kultaiseen bullaan johti siihen, että aatelistolla oli Unkarin historiassa aina 1900-luvulle asti vahva rooli poliittisessa päätöksenteossa, ja se näki oikeudekseen hyväksyä Unkarin kuninkaat ja vastaavasti olla tottelematta hallitsijoita, joita se ei hyväksynyt pyhän kruunun haltijoiksi.¹⁶¹

Tämä oikeus tuli erityisen selvästi esille niin kutsutulla äänestettyjen kuninkaiden aikakaudella, joka seurasi Unkarin historiassa Árpádin dynastian sammuttua Andreas III:n kuoleman myötä vuonna 1301. Tämä aikakausi kesti Habsburgien valtaannousuun saakka vuoteen 1526. Aikakaudelle olivat tyypillisiä armottomat valtataistelut ja aateliston vahva rooli kuninkaan valitsijana. Aikakauden merkittäviä dynastioita olivat Anjout ja Jagellot, ja aikakauden kuuluisimpia hallitsijoita olivat Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan hallitsijaksi nousut Sigismund Luxemburgilainen sekä loisteliasta hovia ja tiedettä vaaliva renessanssiruhtinas Matthias Corvinus. Kyseisellä ajanjaksolla valtaistuimelle nousi avioliiton kautta ensimmäistä kertaa Habsburgien dynastian edustaja, Albrekt Habsburgilainen vuonna 1438.

Poliittisesti Unkari vajosi osmaneja vastaan käytyjen sotien saatossa sekasorron tilaan, ja vuonna 1526 aateliset valitsivat samanaikaisesti Unkarille kaksi kuningasta, Habsburgien Ferdinand I:n ja transilvanialaisen ruhtinaan János Szapolyain. Ferdinandilta valitsijat odottivat Euroopan suurvaltojen tukea osmaneja vastaan. Szapolyai sai puolestaan enemmistön kannatuksen.¹⁶² Kaksi kuningasta ryhtyi käymään valtakamppailua keskenään Unkarin hallitsemisesta, eikä kumpikaan

¹⁶¹ Kattava oikeushistoriallinen katsaus opin juridiseen asemaan kautta Unkarin historian ks. Péter 2003. Kultaisen Bullan, aateliston ja pyhän kruunun välisistä suhteista erit. 443–445.

¹⁶² Szakály 1990, 83.

kyennyt hillitsemään osmanien voittokulkua maassa. Tuloksena Unkarin kuningaskunta jakaantui kolmeen osaan, jossa läntisestä ja pohjoisesta osasta tuli Habsburgien valtakunnan osa, eteläinen ja keskiosa olivat Osmanivaltakunnan osa ja Transilvania muodosti oman ruhtinaskuntansa.¹⁶³

Eräs jatkuvien sotien tärkeä seuraus Unkarin historian kannalta on myös väestökato, joka autioitti laajoja alueita Unkarin maaseudulla. Kuningaskunnan maatalouden parantamiseksi maanomistajat houkuttelivat siirtolaisia muilta ympäröiviltä alueilta 1600- ja 1700-luvuilla viljelemään maata. Lisäksi osmanien valloittamilta alueilta tuli Unkariin suuri määrä pakolaisia. Tämän seurauksena Unkarin etninen koostumus monimutkaistui entisestään.¹⁶⁴

Unkarin tavanomaisen oikeuden ja kultaisen bullan aatelistolle myöntämä poliittinen valta ja Unkarin kuningaskunnan hajoaminen kolmeen osaa johtivat ilmiöön, joka tekee Unkarista, ja samankaltaisessa tilanteessa pitkään olleesta Puolasta, nationalistitutkimuksen kannalta mielenkiintoisen ilmiön. Tämä ilmiö on niin kutsuttu *natio*-käsite, jonka mukaan Unkarin kuningaskunnan ollessa maantieteellisesti hajanainen aatelisto ikään kuin ruumiillisesti Unkarin valtion käsitteen. *Natio* ei viitannut etnisyyteen vaan poliittiseen yhtenäisyyteen. Unkarin kuningaskunnan eri kansakuntia edustavat aateliset päättivät yhdessä, miten Unkarin kuningaskunnan tuli menetellä tietyissä tilanteissa. Käsitteessä on kyse siis fyysisesti epäkonkreettisesta valtiosta, jolla on kuitenkin toimiva hallitus, joka on sitoutunut ajamaan sen etuja.

Nämä Unkarin *nation* muodostaneet aateliset olivat yhtäläillä sitoutuneet osmanien vastaiseen taisteluun kuin Habsburgien vastustamiseenkin. Heidän tavoitteensa oli Unkarin kuningaskunnan palauttaminen entiseen loistoonsa ja luonnollisestikin oman poliittisen roolin turvaaminen, eli ajatus nöyrytyksestä mihin tahansa suuntaan olisi merkinnyt heidän poliittisen roolinsa heikkenemistä. *Natio*-käsitteessä voi siis oikeutetusti nähdä patriotismia ja sellaista aateliston yhteenkuuluvuuden tunnetta, joka ei ollut sidottu vain säätyyn, vaan myös yhteen tiettyyn, joskin abstraktiin valtioon.

Oiva esimerkki tästä ilmiöstä on 1600-luvulla elänyt kreivi Miklós Zrínyi (1620–1664), joka toimi paitsi sotilaana myös runoilijana ja valtiomiehenä. Zrínyi oli kroatialaisen aatelissuvun jäsen, mutta hän kirjoitti runonsa unkariksi, kun taas hänen veljensä kirjoitti kroatiaksi. Hänen runojensa teemat vaihtelivat, mutta hän on tullut erityisesti tunnetuksi kansallismielisistä kirjoituksistaan, joilla hän

¹⁶³ Sugar 1990, 124.

¹⁶⁴ Haselsteiner 1990, 143.

pyrki edistämään Unkarin kuningaskunnan palauttamista ja osmanien poisajoa Unkarin kuningaskunnan alueelta. Hän perusti kahden muun aatelismiehen kanssa eräänlaisen ”kansallisen” puoleen, joka pyrki lopettamaan osmaneja vastaan käydyt sodat poliittisin keinoin.¹⁶⁵

Tässä tutkittavan aiheen kannalta hänen merkittävin julkaisunsa on vuonna 1661 unkariksi julkaistu teos *A török áfium elleni orvosság* (Lääke turkkilaista oopiumia vastaan), joka julkaistiin vuonna 1790 uudelleen nimellä *Ne bántsd a magyart* (Älä satuta unkarilaista). Kyse on kaunokielisestä pamfletista, jonka tarkoitus on herättää unkarilaisissa taistelutahto osmaneja vastaan ja muutenkin herättää unkarilaiset aktiiviseen vastarintaan. Kuvaava sitaatti löytyy heti teoksen alusta:

Näen kamalan lohikäärmeen, joka täynnä myrkyllisyyttä ja raivoa pitelee sylisään kaappaamansa Unkarin kruunua; [...] huudan, kunpa voisin karkottaa tämän vihaisen lohikäärmeen huutamalla: Älä satuta unkarilaista!¹⁶⁶

Sitaatti on kuvaava monesta syystä. Ensinnäkin tekstissä mainitaan Unkarin kruunu, jonka oikeushenkilöllisyyteen olen jo aiemmin tekstissäni viitannut. Unkarin kruunu edustaa Unkarin valtiota, jonka suvereniteetti on pelottavan vihollisen uhkaama. Lohikäärme viittaa selvästi Osmanivaltakuntaan, jonka uhka ja ylivoima olivat teoksen kirjoituksen aikaan ilmeisiä ja ajankohtaisia, mutta on tärkeätä ymmärtää myös, että Zrínyi oli yhtäläillä Habsburgien kuin osmanienkin vastainen. Toisaalta sitaatin päättävä huudahdus viittaa valtion sijasta henkilöön, Unkarin kuningaskunnan asukkaaseen, eli unkarilaiseen. Zrínyi vetosi teksteissään yksilöiden patriotismiin ja velvollisuuteen toimia maansa puolesta, eikä pelkästään valtion suvereniteettiin. Hänelle valtio ja kansa ovat sama asia, ja yksilön vuodattama veri on Unkarin kuningaskunnan verta. Tämä kansan käsitettä korostava lähestymistapa tulee erityisesti esille, kun hän viittaa Unkarin kansaan Israelin kansan tapaisena Jumalan valittuna kansana.¹⁶⁷

Tietysti kyseessä ei ole mikään etninen näkökulma, sillä Unkarin kuningaskunta oli aina monikansallinen ja *natioon* kuului aatelisia monista eri kieliryhmistä. Zrínyi itse oli äidinkieleltään kroatialainen, mutta se ei ollut mikään este hänelle kirjoittaa unkariksi ja tukea Unkarin kuningaskuntaa, johon myös Kroatia historiallisesti kuului. Sen sijaan Zrínyin kirjoituksessa tulee ilmi, kuinka aatelisto toimi poliittisesti Unkarin valtion edun mukaisesti, ja kuinka tämä toiminta sai varsinaisen patriotismin muodon. Tämä kirjoitustyyli on mahdollistanut Zrínyin myöhemmän kohtelun unkarilaisen kansallismielisyyden sankarina ja yhtenä nationalismin virikkeistä: ei ole

¹⁶⁵ Bencsik 2009, 58 -59.

¹⁶⁶ Zrínyi 2009, 5. Käännös I.L.

¹⁶⁷ Zrínyi 2009, 49.

mikään sattuma, että kyseisestä teoksesta otettiin vuonna 1790, eli unkarilaisen nationalismin syntyaikoihin, uusintapainos. Huudahdus ”Älä satuta unkarilaista” on ollut myöhemmin nationalistisen liikehdinnän käytössä, esimerkiksi vuoden 1848 kansannousussa.

Tämä *natio*-käsite on herättänyt monen nationalismitutkijan huomion ja se mainitaan tutkimuksessa usein esimerkkinä eräänlaisesta ilmiöstä, joka on voinut muodostaa pohjan modernille nationalismille. Hobsbawm kirjoittaa *natio*-käsitteestä

[...] tietyn myöhemmän nationalismin suorana edeltäjänä maissa kuten Puola ja Unkari, missä ajatus madjaarien ja puolalaisten kansasta oli yhteen sovittavissa ilman minkäänlaista ongelmaa sen tosiasian kanssa, että suuri osa asukkaista Tapani Pyhän kruunun ja Puolan kuningaskunnan alueella ei ollut unkarilaisia tai puolalaisia sanan missään modernissa merkityksessä.¹⁶⁸

Hobsbawm kuitenkin korostaa, että *natio*ssa kansan muodostivat yläluokan jäsenet ja he jättivät ulkopuolelle ne alueen muut asukkaat, jotka vain ”sattuivat olemaan unkarilaisia”, ja korostaa, ettei tätä ”kansaa” tulisi sekoittaa moderniin nationalismiin.¹⁶⁹ Modernistina Hobsbawm korostaa nationalismin modernia ja keinotekoista luonnetta, mutta myöntää, että esimerkiksi Unkarin kohdalla myöhempi nationalismi saattoi rakentua jollekin varhaisemmalle orastavalle kansalliselle tietoisuudelle, eikä se siten ilmestynyt tyhjästä.

Oman lukunsa Unkarin historiassa muodostaa Habsburgien aika, jolloin Unkarin historia oli tasapainottelua kahden vastakkaisen voiman välillä: yhtäältä Unkarin kuningaskunta ja sitä ilmentävän aatelisto halusi säilyttää valtiollinen suvereniteettinsa ja toisaalta Habsburg-sukuun kuuluvat hallitsijat, jotka ajoivat omaa valtaansa ja itselleen keskitettyä hallintoa. Tässä kamppailussa Unkarin aateliston materiaallinen ja poliittinen etu yhdistyivät valtiollisen suvereniteetin säilyttämiseen. Tämä aateliston ajama hanke alkoi 1700-luvun loppua kohden ja 1800-luvulla omaksua kielipoliittisia ja nationalistisia piirteitä siinä määrin, että 1800-luku on Unkarin historiassa kielipolitiikan, Habsburgien poliittisen vastustamisen, kaikenkattavan reformaation ja nationalismin vuosisata. Tämä kaikki kulminoitui vuoden 1848 kansannousuun, josta lisää tuonempana. Reformaation tärkeä tukija monessa suhteessa aloitteentekijä oli kreivi István Széchenyi, joka näki tehtäväkseen takapajuisen Unkarin korottamisen modernien, Englannin kaltaisten yhteiskuntien joukkoon.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Hobsbawm 1990, 74.

¹⁶⁹ Hobsbawm 1990, 73–74.

¹⁷⁰ Deak 1979, 25.

Yllä esitetty aateliston historiallisiin erioikeuksiin ja Unkarin kuningaskunnan valtiolliseen olemassaoloon perustuva Habsburgien vastainen rintama esitetään useissa yhteyksissä unkarilaisen nationalismin juurena. Esimerkiksi Rogers Brubaker käyttää sitä esimerkkinä valtionvastaisesta nationalismista teoksessaan *Ehnicity without Groups*:

Toisaalta valtionvastaisen nationalismin [toisin kuin valtion ympärille muodostetun nationalismin, huom. I.L.] ei tarvitse olla spesifisen etninen; kansakuntaa, joka perustuu siihen, että se on erilainen johonkin toiseen valtioon nähden tai jopa vastustaa sitä, ei tarvitse nähdä etnisenä, tai sen löyhempänä versiona, etno-kulttuurisena, kokonaisuutena. [...] Valtionvastainen määritelmä kansakunnasta voi nojata territoriaalisuuteen, historiallisiin ja alueellisiin etuoikeuksiin tai siihen, että sillä on ollut oma erillinen poliittinen historiansa ennen sen liittämistä suurempaan valtioon. Esimerkiksi varhainen unkarilainen habsburgienvastainen nationalismi muotoiltiin 1700-luvun loppuun asti historiallis-perustuslaillisten etuoikeuksien turvin, kunnes paino alettiin asettaa unkarin kielen suojelemiselle ja kehittämiselle.¹⁷¹

Aihe on kieltämättä mielenkiintoinen ja tekee unkarilaisen nationalismin analyysistä ainutlaatuisen ja kiehtovan. Monet tutkijat ovat huomanneet tämän mielenkiintoisen seikan, ja monet tutkijat näyttävät analysoivan tätä aateliston politiikkaa ilmiönä, joka yhtäältä loi edellytykset myöhemmälle nationalismille, mutta joka ei ollut silti millään tavalla sidottu kieleen ja etnisyyteen. Kuten tulen esittämään myöhemmin tarkemmin, yksi Andersonin analyysin heikkouksista on se, että se sivuuttaa täysin tämän ilmiön.

4.3 Uskonto ja kansallistunne

Oman mielenkiintoisen lukunsa unkarilaisen nationalismin tarkasteluun tuo uskonnon ja kansallistunteen välinen suhde. Koska Habsburgit olivat innokkaita katolilaisuuden puoltajia ja levittäjiä, Unkarissa unkarinmielisyys ja protestantismi solmivat mielenkiintoisen liiton, johon osmanit ja Transilvanian itsenäinen ruhtinaskunta toivat oman poliittisen ulottuvuutensa. Protestanttinen Transilvania nimittäin liittoutui osmanien kanssa Habsburgeja vastaan. Unkarin kuningaskunnan ollessa sirpaleina Transilvania otti Unkarin kuningaskunnan kannattajien, niin sanottujen unkarilaismielisten, edustajan roolin, ja päätyi samalla myös edustamaan uskonnonvapautta ja protestanttisuutta katolisia Habsburgeja vastaan. Transilvanialla oli tästä lähtien merkittävä kansainvälispoliittinen rooli, sillä Habsburgien viholliset kautta Euroopan näkivät liittoutumisen Transilvanian kanssa parhaaksi tavaksi heikentää Habsburgien mahtia.

¹⁷¹ Brubaker 2004, 145.

Unkarilaisille puolestaan Transilvanian itsenäisyys merkitsi uskonnollista vapautta mutta myös mahdollisuutta edistää omia kansallisia etujaan Habsburgeja vastaan. Myöhemmin tutkijat ovat nähneet Transilvanian itsenäisen politiikan säilyttäneen unkarilaista protestantismia sekä estäneen Unkarin valtion tulemisen kokonaisuudessaan yhdeksi Habsburgien provinseista.¹⁷²

Samaan aikaan, kuten olen todennut aiemmin, on toisaalta myös nähtävissä, kuinka kristinusko kokonaisuudessaan muovasi Unkarin asukkaiden identiteettiä, sillä alueen kristilliset asukkaat mitä ilmeisimmin konstruoivat itsensä islaminuskaisia osmaneja vasten. Näin ollen Unkarin 1500- ja 1600-luvun tapahtumissa uskonnolla voidaan nähdä olleen kaksijakoisen roolin. Toisaalta kristikunnan sisällä protestantismi valjastettiin edustamaan unkarilaisia ja vastustamaan katolisia Habsburgeja, mutta toisaalta unkarilaiset omaksuivat kristikunnan puolustajien roolin islaminuskaisia vastaan. Turkkilaisten poistuttua Unkarista 1700-luvulla jäljelle jäi vain unkarilaisten ja Habsburgien valtakamppailu, joka johti vuosien 1703 ja 1711 väliseen sotaan, jonka unkarilaiset tuntevat nimellä vapaussota. Tässä sodassa Transilvanian ruhtinas Ferenc Rákóczy asettui johtamaan unkarilaisia Habsburgien absolutismia vastaan ja vaatimaan Unkarin kuningaskunnalle perinteisesti kuulunutta itsenäisyyttä. Tässä konfliktissa protestantismi yhtyi unkarilaisuuteen ja katolilaisuus habsburgilaisuuteen.¹⁷³

On varsin yleinen käsitys, että uskonpuhdistus johti ensimmäisiin kansallisiin valtioihin, sillä sen lisäksi, että se irrotti valtionjohdon paavin johdon alta ja teki valtiosta siten itsenäisen toimijan, se nojasi vahvasti myös kansankielisyyteen ja kirjapainotaitoon, mikä lisäsi kansallista tietoisuutta. Protestantismin ja nationalismin välisen suhteen tärkeyttä on tunnetusti korostanut Liah Greenfeld, joka teoksessaan *Nationalism: Five Roads to Modernity* esittää, että kansakunnan idea sanan modernissa merkityksessä syntyi 1500-luvun Englannissa, ja protestantismilla oli tässä prosessissa hyvin suuri merkitys kuin myös englantilaisen nationalismin rakentamisessa.¹⁷⁴

Unkarilaisen nationalismin kohdalla protestantismin ja unkarilaismielisyysliiton liitto voidaan lähinnä lukea Habsburgien kiihkeän katolisuuden kirvoittamaksi, mutta poliittisen tilanteen takia

¹⁷² Sugar 1990, 129.

¹⁷³ Gergely 1999, 145. 1600- ja 1700-luvuilla Unkarissa toimi myös vahva vastauskonpuhdistus, joka palautti katolisen uskon suurimpaan osaan Unkaria, joskin Itä-Unkari ja Transilvania jäivät pääosin protestanttisiksi.

¹⁷⁴ Greenfeld 1993, 49; 1992, 14, 51–53.

protestanttisuus sai ”heimouskonnollisia” piirteitä.¹⁷⁵ Tätä tilannetta kuvaa hyvin seuraava sitaatti eräästä unkarinkielisestä protestanttista identiteettiä käsittelevästä teoksesta:

Etnisyyttä suojelevat aloitteet halusivat tehdä protestantismista etnisen heimouskonnon [...]. Protestantismi ei ole etnisyyteen liitettävä uskonto, vaikka menneisyydessä ja erityisesti Transilvaniassa tänäkin päivänä siitä puhutaan madjaarien uskontona. Nimitys tulee siitä, että entisessä Unkarissa protestantit olivat lähes yksinomaan madjaareja, mikä on kuitenkin historiallisten, eikä etnisten seikkojen tulos.¹⁷⁶

Selailemalla 1800-luvun valtiopäiväasiakirjoja voi huomata, että unkarin kielen ja valtiollisen itsenäisyyden kannattajat olivat usein myös protestantteja, kun taas unkarin kielen virallistamisen vastustajat olivat usein katolilaisia ja lojaaleja Habsburgeille. Vuosien 1811 ja 1812 valtiopäivillä kirjoitettiin eräästä edustajasta seuraavaan tapaan: ”Hänen kannattajansa näkivät tässä kuusikymmenvuotiaassa kalvinistissa innokkaan patriootin, joka taisteli ansiokkaasti kansallisen puolueen hyväksi.”¹⁷⁷ Kuvaava on myös samojen valtiopäivien aikana käytetty puheenvuoro: ”Jos meidän kalvinistiset herramme saavuttavat tavoitteensa [unkarin kielen virallistamisen suhteen], niin se merkitsee loppua niin katoliselle kirkolle kuin kaikille niille, jotka haluavat säilyttää uskollisuuden korkeinta itävaltalaista sukua kohtaan.”¹⁷⁸

Runoilija Kazincy, itse unkarinmielinen harras protestantti, puolestaan kommentoi kirjeissään usein kielipoliittisia keskusteluja. Muutama sitaatti hänen kirjeestään valaisee kielipolitiikan suhdetta uskontopolitiikkaan:

Ylipapisto oli aina aikalaistensa keskuudessa sellaisessa maineessa, että se oli joko välinpitämätön kotimaansa kieltä kohtaan tai jopa sen avoin vihollinen. Papit pelkäsivät eniten unkarinkielen virallistamista, koska pelkäsivät, että unkarin kieli tekisi katolilaisesta kalvinistin.¹⁷⁹

Samassa kirjeessä Kazinczy myös toteaa kurioositeettina tuntevansa erään papin, joka katolilaisuudestaan huolimatta on ”hyvä unkarilainen”.

¹⁷⁵Sugar 1990, 129. Erinomainen esimerkki protestanttisesta unkarilaisuudesta suhteessa katoliseen habsburgilaisuuteen on se, että takeena vallankumousjohtaja Lajos Kossuth unkarilaisuudesta pidettiin hänen protestanttista uskoaan, josta hän ei millään luopunut. Hän myös opiskeli juristiksi militanttikalvinistisessa oppilaitoksessa, jota pidettiin kalvinilaisuutensa takia hyvänä ”unkarilaisena” kouluna. (Deák 1979, 12, 36)

¹⁷⁶Kósa 2009, 59.

¹⁷⁷1811/1812 Unkarin valtiopäiväasiakirja, 60.

¹⁷⁸1811/1812 Unkarin valtiopäiväasiakirja, 142–143.

¹⁷⁹Ferenc Kazinczyn kirje László Vidalle 15.04.1812. Teoksessa Váczy (toim.) 1899, 399. Käännös I.L.

Edellä siteeraamani lainaus tukee ajatusta kansankielisyyden ja protestantismin ja niiden yhdessä synnyttämästä isänmaallisuudesta tai jopa nationalismista. Kansallismielisyyden ja uskonnon suhde ei ollut kuitenkaan niin yksinkertainen, että se voitaisiin yleistäen todeta, että unkarinmieliset tukivat protestantismia ja Habsburgeille lojaalit olisivat olleet katolilaisia. Osmanit olivat nimittäin liittoutuneet protestanttisen Transilvanian kanssa Habsburgeja vastaan, ja siten katoliset syyttivät protestantteja osmanien tukemisesta, mikä oli Unkarin kuningaskunnan kannalta aivan yhtä suuri, ellei suurempi, uhka, kuin Habsburgit. Uskonnon ja kansallisen identiteetin ja uskonnon mahdollinen vaikutus nationalismiin syntyyn on siten monimutkainen ilmiö, mutta on selvää, että kielipolitiikka, kansainvälinen politiikka ja unkarinmielisyys olivat kaikki jollain tapaa sidottuja myös uskontoon.

4.4. Kielipolitiikka ja kansallistunne

Kuten jo aiemmin on tullut monesti esille, kielipolitiikalla oli Unkarin kuningaskunnalle oma monimutkainen merkityksensä. Monikielinen kuningaskunta pysyi koossa latinan kielen avulla, joka oli hallinnon kieli, muttei kenenkään äidinkieli. Näin ollen latina pysyi Unkarin kuningaskunnan virallisena kielenä aina 1800-luvulle asti, joka saattaa tuntua anakronistiselta - olihan Euroopassa alettu siirtyä kansankielisyyteen jo keskiajan lopulla. Andersonille tämä latinan pitkään säilynyt tärkeä rooli on tärkeä argumentti hänen väittäessään, ettei unkarilainen aatelisto voinut olla kansallismielinen ennen virallisen nationalismin aikakautta. Tämän alaluvun tarkoitus on kartoittaa, kuinka monimutkaisesta ilmiöstä unkarilaisen kielipolitiikan kohdalla onkaan kyse ja kuinka se vaikutti unkarilaiseen nationalismiin.

Aina 1700-luvun loppuun asti latinan rooli kuningaskuntaa yhdistävänä kielenä oli kiistaton. Valtiopäivät pidettiin latinaksi ja monikansallinen unkarilainen aatelisto kommunikoi keskenään latinaksi. Asia muuttui vasta 1700-luvun tiukan Habsburgien absolutismin myötä, jonka avulla Habsburgit halusivat tehdä valtakunnastaan valistusajalle sopivaan tyyliin modernin ja keskitetyn valtion. Eräs keino tämän saavuttamiseksi oli keisari Josef II:n vuonna 1784 asettama kieliasetus, joka asetti saksan valtakunnan viralliseksi kieleksi. Aatelisto näki hallinnon saksalaistamisen yrityksenä viedä Unkarin kuningaskunnalta sen perinteinen itsenäisyys, ja se ryhtyi kiivaasti vastustamaan kieliasetusta. Ainoana vaihtoehtona saksalle aatelisto näki unkarin kielen, ja aatelisto ryhtyikin osoittamaan unkarin kielen sopivuutta hallinnon kieleksi, jonka avulla Unkarin kuningaskunta voisi muodostaa modernin valtion. Tämä avasi historioitsija Istvan Deakin mukaan

”nationalismin Pandoran lippaan”, sillä ensimmäistä kertaa poliittisen, eli valtakunnan itsenäisyyttä ajavan liikkeen tilalle tuli kielipoliittinen liike, ja sen myötä Unkarin kuningaskunnan monikansallisuudesta ja monikielisydestä tuli ongelma.¹⁸⁰

Monet katsovat tämän tapahtumasarjan merkinneen unkarilaisen nationalismin syntyä. Johtopäätös on eittämättä perusteltu: hallintotavan muuttuessa Unkarin kuningaskunta alkoi pelätä oman valtiollisen olemassaolonsa häviämistä ja ryhtyi turvautumaan kielelliseen ja etnisiin elementteihin korostaakseen omaa erilaisuuttaan Itävaltaan nähden. Lisäksi siirtyminen unkarin kieleen hallinnollisissa asioissa nähtiin ainoana järkevänä ratkaisuna saksan kielen virallistamisen estämiseksi. Unkarin kielen asettaminen viralliseksi kieleksi taas vaati nationalistisia ponnisteluja kielen kehittämiseksi. Toisaalta tämä voidaan myös nähdä unkarilaisten johtajien reaktiona Herderin kirjoituksiin siitä, että unkarin kieli ja samalla sen kansa vajoaisivat slaavilaisten kansojen ja kielten mereen.¹⁸¹

Kritisoidessaan marxilaista näkemystä nationalismista alempien luokkien vastauksena imperialistiseen sortoon John Breuilly käyttää Unkaria esimerkkinä argumentoidakseen, että sytyke nationalismiin saattoi tulla valtakunnan huipulta:

Madjaarien nationalismi tuskin oli vastaus sortoon sen tavanomaisessa merkityksessä. Sen sytyke tuli ylhäältä. Se oli seurausta keisarillisen hallinnon yrityksistä uudistaa hallinto, joka iski raskaasti etuoikeutettuun luokkaan. Joosef II oli ääriesimerkki monarkin tämänkaltaisista yrityksistä [...]. Hänen yrityksensä vaaransivat madjaarien asemaa, ja erityisesti aatelista, monella tavalla.¹⁸²

Anthony D. Smith puolestaan kuvailee Unkarin avulla, kuinka aristokraattinen *ethnie* muutettiin tietoisien nationalistisen doktriinin myötä poliittiseksi kansakunnaksi. Tämä vaati etnisten symbolien ja kansallisen kielen käyttöä.¹⁸³

On siis mahdollista väittää perustellusti, että kansankielellinen käänne merkitsi unkarilaisen nationalismin syntyä. Tämä kielellinen nationalismi toteutui erityisesti Unkarin kirjallisuuden isän Ferenc Kazinczyn aloitteesta. Kazinczy piti tehtävänänsä unkarin kielen saattamista sille tasolle, että se soveltuisi hallinnon kieleksi. Tämänkaltaisten toimintojen voidaan nähdä johtaneen siihen, että

¹⁸⁰ Deak 1979, 42.

¹⁸¹ Deak 1979, 44.

¹⁸² Breuilly 2006, 125.

¹⁸³ Smith 1986, 141–142.

Unkarin kuningaskunnan pluralistinen valtiokäsitys, joka ajoi Unkarin kuningaskunnan suvereeniteettia, muuttui unkarilaiseksi kielelliseksi nationalismiksi.¹⁸⁴ Tämä nationalismi alkoi ilmetä 1700- ja 1800-luvuilla voimakkaasti kirjallisuudessa ja taiteissa. Ratkaisuna kärjistyneeseen tilanteeseen Josef II peruutti hankkeensa ja latina säilyi virallisena kielenä vielä seuraavat puoli vuosisataa.

Anderson myöntää, että tämä kansankielisyyden ajaminen oli nationalismia, mutta hänelle tärkeätä on myös huomauttaa, että tämä ei voinut olla aitoa nationalismia, koska aatelisto unohti heti kansankielisyyden ihanteensa, kun oli saanut kielikiistan päätyttyä etuoikeutensa takaisin. Andersonille kyse oli siis 1700-luvun kielipolitiikan kohdalla vain opportunistista. Hänen keskeinen argumenttinsa on, että koska Unkari päätyi kuitenkin säilyttämään latinan virallisena kielenä kielikiistan jälkeen, unkarilaista nationalismia ei voinut olla olemassa. Tähän johtopäätökseen hän on päätenyt Jaszin teoksen kautta, jossa Jaszi siteeraa Grünwaldin näkemyksiä asiasta. Kuitenkin tässä yhteydessä on huomioitava ketjuviittaaminen, joka ansaitsee tarkemman tarkastelun.

Kun Anderson siteeraa Grünwaldia Jaszin teoksen pohjalta, tapahtuu viittausten ketjun aiheuttama väärinymmärrys: Kun Jaszi viittaa Grünwaldiin kirjoittaessaan, että 1800-luvun puolessavälissä

[...] eräässä erittäin nationalistisessa maakunnassa, joka oli tunnettu unkarilaisesta perinteestään, sanottiin, että ”unkarin kielen tekeminen hallinnon kieleksi vaarantaisi perustuslakimme ja kaikki etumme”,¹⁸⁵

hän haluaa todistaa oikeaksi näkemyksensä, jonka mukaan päättävät tahot olivat huolestuneita vain omista laiskanviroistaan. Tarkastettuani Grünwaldin käyttämän lähteen, Kazinczyn vuonna 1826 valtiopäiviltä kreivi Dessewffylle lähettämän kirjeen, argumentti osoittautuu ongelmalliseksi. Valtiopäivillä itse läsnä ollut Kazincy nimittäin kirjoittaa seuraavasti:

Ja kuule nyt miten tämä sama maanomistajien etua vastustava kovapintainen ihminen käyttäytyi tällä viikolla. Kun unkarin kielen asema tuli puheeksi, Matolay nousi ja sanoi: Pelkään lausua äänen sen mitä ajattelen, koska näen, mikä on yleinen mielipide. Mutta minun täytyy sanoa se, koska olen varma siitä, että unkarin kielen virallistaminen asettaa vaaran perustuslakimme ja kaikki etuoikeutemme.

¹⁸⁴ Deak 1990, 183.

¹⁸⁵ Grünwald 1888, 342. Teoksessa Jaszi 1929, 70–71 ja Anderson 2007, 153–154. Suom. Joel Kuortti.

Kazinczy jatkaa kuvailemalla, että tätä lausahdusta seurasi salissa suuri vastaväitteiden vyöry. Sitten eräs toinen edustaja nousi ja huusi: ”Uskonto menetetään, jos latinan kielen käyttö loppuu!”, johon tämä sama Matolay vastasi osoittamalla puhujaa sormellaan ja huutaen: ”Tätä minä tarkoitin.” Loppua Kazinczy ei omien sanojensa mukaan kuullut, koska syntyi niin kova melu.¹⁸⁶

Tämä sitaatti on äärimmäisen mielenkiintoinen monestakin syystä. Ensinnäkin se osoittaa, että unkarin kielen virallistamisen vastustus ei ollut suinkaan koko aateliston jakama mielipide, vaan aiheesta käytiin niin kiivas keskustelu, että se johti salissa jopa huutamiseen ja sekasortoon. Toiseksi se osoittaa, ettei aateliston halua säilyttää erioikeutensa ja latinan kielen tukeminen kulkeneet käsi kädessä, sillä kyseinen Matolay¹⁸⁷ oli aikaisemmassa puheenvuorossaan esittänyt maanomistajien luopumista tiluksistaan uudisasukkaiden hyväksi.¹⁸⁸ Lisäksi sitä seurannut huudahdus unkarin kielen aseman muuttumisen vaikutuksesta katoliseen uskuntoon osoittaa edellisessä osiossa käsittelemäni siteen uskonnon ja kielen välillä, jonka seurauksena kieli ei liittynyt pelkästään nationalistiseen, vaan myös uskonnolliseen politiikkaan. Kaiken lisäksi Kazinczy kertoo myös, että kyseisellä Matolaylla oli niin provosoivia ja ristiriitaisia puheenvuoroja, että häntä pidettiin yleisesti salaisen poliisin agenttina.¹⁸⁹

Grünwald on näin ollen valinnut varsin epäedullisen esimerkin osoittaakseen näkemyksensä laiskanvirkojaan puoltavasta aatelistosta oikeaksi, sillä kyseinen sitaatti sisältää paljon erilaisia ja siten jopa toisiaan kumoavia elementtejä ja osoittaa siten kielipoliittisen kiistan monimutkaisuuden. Lisäksi alkuperäsinlähteestä käy ilmi, että kyseessä ei ollut mikään aateliston yleinen mielipide. Yksinkertaistetusti voisi todeta, että Grünwald siteeraa sellaista henkilöä yleisen mielipiteen äänitorvena, jota hänen aikalaisensa ja vertaisensa pitivät vihollisen agenttina. Valitettavasti tämä hyvin yksinkertaistettu ja hyvin ongelmallinen sitaatti on päätynyt Andersonin teokseen asti.

Näin ollen on perusteltua perehtyä hieman siihen, mikä oli tuonaikainen virallinen mielipide kielipoliitikasta. Oivallinen lähde tämän tekemiseksi on vuoden 1806 *Ratio Educationis*, eli Joosef II:n asettama suositus valtakuntansa opetusohjelmaksi. Tämä suositus laadittiin kielikiistan aiheuttamien neuvottelujen jälkeen, aikana jolloin hallitsija oli luopunut saksan kielen asettamisesta

¹⁸⁶ F. Kazinczy:n kirje József Dessewffylle 16.4.1826. Teoksessa G. Kazinczy (toim.) 1864, 354.

¹⁸⁷ Gábor Matolay oli aatelinen maanomistaja, joka tuli tunnetuksi ovelana ja ahkerana asianajajana ja hallintomiehenä. Vuonna 1893 julkaistussa kirjallisuuden aikakauslehdessä hänestä puhutaan aatelistoon hiljattain nousseena henkilönä, jolla oli syntyperänsä takia jatkuva tarve käyttää vaikutusvaltaansa ja asemaansa. Lisäksi hänestä puhutaan ”intohimoisena henkilönä, joka oli usein päätöksissään ja puheenvuoroissaan ailahteleva.” (Irodalomtörténeti Közlemények 1893, 463.)

¹⁸⁸ F. Kazinczy:n kirje József Dessewffylle 16.4.1826. Teoksessa G. Kazinczy (toim.) 1864, 352.

¹⁸⁹ F. Kazinczy:n kirje József Dessewffylle 16.4.1826. Teoksessa G. Kazinczy (toim.) 1864, 355.

valtakunnan yleiseksi viralliseksi kieleksi. Suosituksessa todetaan, että latinan kieltä on opeteltava koulussa, koska se on roomalaisen kirjallisuuden, lain ja uskonnon kieli, mutta lisäksi ilman sitä valtakunnan alueella asuvat eri kansat eivät ymmärtäisi toisiaan.¹⁹⁰ Latinan kielen voidaan siis tämän perusteella nähdä olleen edelleenkin pragmaattinen ratkaisu monikansallisuuden asettamiin haasteisiin.

Lisäksi lukemalla vuoden 1825–1827 valtiopäivien muistiota voi saada käsityksen siitä, kuinka säädetyt ajattelivat toisaalta unkarin ja toisaalta latinan kielestä. Kielikysymys oli yksi kyseisten valtiopäivien puhutuimmista aiheista ja mielipiteitä vaihdettiin puolin ja toisin. Yleisesti ottaen näkemys oli, että latina pitää säilyttää unkarin kielen rinnalla, sillä unkari ei ollut tarpeeksi kehittynyt hallinnon kieleksi. Toisaalta keskustelussa korostettiin myös kuinka edistys toisaalta vaatii kansankielisyyteen siirtymistä, ja siten unkarin kielen asemaa tuli parantaa. Valtiopäivillä myös mietittiin, missä määrin unkarin kielen virallistaminen on ongelmallista alueen muunkielisten asukkaiden suhteen. Kroatia jopa ilmoitti istunnon aikana suoraan, ettei se hyväksy valtakunnan viralliseksi kieleksi muita kieliä kuin latinan.¹⁹¹

Näistä seikoista käy ilmi, että kielipolitiikka oli Unkarin kuningaskunnassa monimutkaisempi ilmiö, kuin miten se Andersonin teoksessa esitetään. Se, että jotkut vastustivat unkarin kielen laillistamista, ei suinkaan merkinnyt automaattisesti isänmaallisuuden puutetta, vaan pikemminkin pragmaattisuutta ja kuningaskunnan monikansallisuuden kunnioitusta. Andersonille latinan kielen puoltaminen merkitsi aateliston sitoutumattomuutta nationalistiseen politiikkaan, mutta aiheen tarkempi tarkastelu osoittaa, että kysymys ei ollut näin mustavalkoinen, vaan kielikysymystä pohdittaessa otettiin huomioon monia seikkoja.

4.5 1848 ja nationalismi

Kansan parissa kasvanut unkarilaismielisyys, Habsburgien absolutismi, aateliston halu säilyttää Unkarin kuningaskunnan itsenäisyys ja Euroopan yleinen vallankumouksellinen ilmapiiri olivat muun muassa tekijöitä, jotka johtivat kenties Unkarin historian merkittävimpään tapahtumaan, vuoden 1848 kansannousuun. Tämän kansannousun aikana unkarilaiset vaativat kansalaisyhteisyyttä ja itsehallintoa Itävallalta Ranskan suuren vallankumouksen ja Yhdysvaltain itsenäisyysjulistuksen

¹⁹⁰ Ratio Educationis 1806, 245.

¹⁹¹ Unkarin vuoden 1825–1827 valtiopäivien muistio, 21.2.1826–29.6.1826. Toinen nide, 91–92; 101–104.

hengessä. Kansannousun johtohahmoksi nousi radikaali Lajos Kossuth, joka poikkesi keisarikuntaa kohtaan uskollisena pysyneen Széchenyin uudistamispolitiikasta. Kossuth ajoi Unkarin kuningaskunnalle täydellistä itsenäisyyttä.

Liberalistis-nationalistisen kansannousun poliittisiin vaatimuksiin ja osittain toteuttamaan ehdittyihin uudistuksiin kuuluivat maaorjuuden poistaminen, ihmisten uskonnosta ja säädystä riippumaton yhdenmukaisuus lain edessä, Unkarin kansalaisuuden myöntäminen kaikille uncaria puhuville,¹⁹² yleinen verotus ja aateliston verovapauden lakkauttaminen, edustukselliseen demokratiaan perustuvat valtiopäivät ja parlamentaarisen vastuun käsite, yhdistyminen Transilvanian kanssa, lehdistönvapaus ja kansallinen armeija.¹⁹³

Aluksi muiden kansallisuuksien edustajat pelkäsivät joutuvansa unkarilaisen absoluuttisen hallinnon alaisiksi, ja siksi ne muodostivat liittoumia Itävallan kanssa Unkaria vastaan. Wienissä apu otettiin mielellään vastaan, sillä siten Itävalta halusi murentaa Unkarin vastustuksen.¹⁹⁴ Näin kansannoususta tuli myös eräällä tapaa unkarilaisten taistelu Itävaltaa ja oman alueensa kansallisia vähemmistöjään vastaan. Kansalliset vähemmistöt kuitenkin tulivat taistelujen aikana toisiin ajatuksiin, kun ne alkoivat ajatella, että keskitetty liberaali unkarilainen hallinto oli parempi vaihtoehto kuin keskitetty absolutistinen venäläinen tai itävaltalainen hallinto.¹⁹⁵ Vuoden 1849 kesällä Unkarin parlamentti antoi kaikille Unkarin alueen kansallisille vähemmistöille kansalliset oikeudet ja tunnusti ne itsenäisiksi.¹⁹⁶

Saman vuoden syksyllä kansannousun kukistivat Itävallan keisarin apuun kutsumat venäläiset kasakat ja vallankumouksellisia rangaistiin julmasti. Lukuisia johtohahmoja, mukaan lukien vallankumouksellisen hallituksen pääministeri Lajos Batthyány, telotettiin ja Kossuth joutui elinikäiseen maanpakoon. Vallankumousta seurasi kenraali Haynaun armoton kurinpalautus, joka loi unkarilaisille joukoittain marttyyreita ja kansallissankareita ja Haynalle puolestaan pilkkanimen ”Brescian Hyeena”. Tämä aiheutti syvän jaon unkarilaisten ja Habsburgien dynastian välille.¹⁹⁷ Kansannousun vaatimukset jäivät unkarilaisten mieliin, ja he vaativat oikeuksia passiivisella

¹⁹² Aikaisemmin kansalaisuus oli vain aatelistolla.

¹⁹³ Esim. Deak 1979, 63–106.

¹⁹⁴ Hoensch 1989, 7. On syytä huomata, että esipuheessaan Hoensch mainitsee olevansa Unkarin saksankielisten asukkaiden jälkeläinen isänsä puolelta ja myöntää tämän mahdollisesti vaikuttavan hänen historiankirjoitukseensa. Vaikutusta on huomattavissa ainakin siltä osin, että hän käsittelee teoksessaan paljon kansallisten vähemmistöjen asemaa. Muuten hän kuvailee teostaan puolueettomaksi. (Hoensch 1989, xi-xii)

¹⁹⁵ Deak 1990, 232.

¹⁹⁶ Deak 1990, 314.

¹⁹⁷ Hoensch 1989, 10–11.

vastarinnalla ja aktiivisella politiikalla seuraavan parin vuosikymmenen ajan, kunnes Habsburgien Itävallan heikentynyt asema kansainvälisessä politiikassa pakotti keisari Frans Josefin tekemään kompromissin unkarilaisten kanssa.

Yksi Andersonin näkemyksen suuria puutteita on se, ettei hän lainkaan käsittele tätä hyvin selkeästi nationalistista kansannousua vaan, kuten aikaisemmin jo totesin, sivuuttaa sen eräänlaisena poikkeamana Unkarin historiassa. Vertaus vuoden 1848 tapahtumien ja Andersonin teorian välillä saa pohtimaan monia kysymyksiä: jos aatelisto vuoronperään keksi ja unohti unkarilaisen nationalisminsa oman etunsa mukaan, niin miksi laajat massat näkivät vaivan arvoiseksi antaa henkensä Unkarin puolesta? Miten kansannousu edes saattoi syntyä? Andersonin mukaan vastaus piilee siinä, että kansan kannattaman nationalismin synty tapahtui lukutaidon kasvun, kirjaunkarin¹⁹⁸ leviämisen ja liberaalin älymystön kasvun myötä.¹⁹⁹ Kansannousun kukistaminen taas palveli aateliston etua, koska aatelisto pääsi sen jälkeen siirtymään omaan ”viralliseen” nationalismiinsa. Kossuthin politiikka oli ollut heidän kannaltaan epäedullinen, joten he näkivät tehtäväkseen jatkaa kansannousua edeltävää politiikkaa.²⁰⁰

Kuitenkin, kun ajattelee, että vuoden 1848 hallitus muodostui aatelisista ja että aatelisto oli itse hyvin vahvasti mukana kansannousussa, Andersonin näkemys alkaa taas osoittautua ongelmalliseksi. Lisäksi monet vuoden 1848 kansannousun symbolit ja teemat olivat niitä samoja, jotka olivat läsnä aateliston patriotismissa. Esimerkki tästä on aiemmin mainitsemani Zrínyin huudahdus ”Älä satuta unkarilaista!”, joka kirjoitettiin vallankumouksellisten käyttämien kanuunojen kylkeen. Entä miten kirjaunkari pääsi leviämään, ellei yhteiskunnan ylempi osa olisi kannattanut sitä? Tutkija Alice Freifeld puolestaan selostaa tutkimuksessaan *Nationalism and the Crowd in Liberal Hungary, 1848–1919*, kuinka Kossuth hallituksen edustajana matkusti kansannousun aikana ympäri Unkaria lietsoen vallankumouksellista ja nationalistista henkeä maaseudun siihen saakka välinpitämättömiin asukkaisiin.²⁰¹

Jako kansan ja aateliston välillä vuosien 1848 ja 1849 tapahtumien yhteydessä oli tyypillistä Unkarin kommunismin aikaiselle historiankirjoitukselle, joka korotti Kossuthin työväenliikkeen johtohahmoksi ja langetti aatelistolle vastavallankumouksellisen roolin. Esimerkki tällaisesta historianäkemyksestä on kommunistisen historioitsijan Erzsébet Andicsin tuotanto. Andicsin

¹⁹⁸ Joel Kuortin teoksen suomennuksessa käyttämä termi on ”kirjapainouunkari”.

¹⁹⁹ Anderson 2007, 154.

²⁰⁰ Anderson 2007, 155–156.

²⁰¹ Freifeld 2000, 76–78.

julkaisuihin kuuluvat esimerkiksi sellaiset teokset kuin vuonna 1952 julkaistu *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–1849-ben* (Suurmaanomistaja-aateliston vastavallankumouksellinen rooli vuosina 1848–1849) ja kolme vuotta myöhemmin julkaistu *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején* (Kossuthin taistelu pettureita ja opportunisteja vastaan reformaation ja vallankumouksen aikana). Moinen käsitys vallankumouksen roolijaosta on siis hyvin voinut värittää Andersonin tuntemaa, kylmän sodan aikaista marxilaista historiankirjoitusta, ja se on voinut johtaa Andersonin tapaan nähdä aateliston nationalismi irrallaan kansan parissa vallitsemasta nationalismista. Kuitenkin, jos lähestyy aihetta vähemmän ideologisesti latautuneesta näkökulmasta, faktat osoittavat, että vuoden 1848 kansannousu yhdisti unkarilaisia eri yhteiskuntaluokista. Andersonin näkemys kahdesta eri nationalismista, kansan kannattamasta ja virallisesta, on täten keinotekoinen ja yksinkertaistettu.

Unkarin vuoden 1848 kansannousu on hyvin laajasti tutkittu aihe, eikä tämän työn tarkoituksena ole käsitellä sitä seikkaperäisesti.²⁰² Riittänee vain todeta, että se oli ja on edelleen unkarilaisen nationalismin kannalta hyvin tärkeä tapahtuma ja se kiehtoo monia nationalistitutkijoita. Esimerkiksi Rogers Brubaker on kirjoittanut tutkielman siitä, kuinka vuonna 1998 Unkarissa juhlittiin kansannousun 150-vuotismuistopäivää.²⁰³ Guy Hermet on puolestaan valinnut Unkarin vuoden 1848 vallankumousta esittävän maalauksen teoksensa ”*Histoire des nations et du nationalisme en Europe*” kanteen. Kyseisessä teoksessa Hermet myös käyttää tätä kansannousua esimerkkinä ”jakobiinilaisesta nationalismista”, jossa kansallisuus liitetään poliittisiin eikä etnisiin ominaisuuksiin.²⁰⁴

Menemättä liikaa aiheeseen, riittänee todeta, jälleen kerran, että Anderson on yksinkertaistanut laajan ja monimutkaisen ilmiön tai jopa ohittanut sen. Unkarilaista nationalismia ei voi ymmärtää ilman vuoden 1848 tapahtumien tuntemista. Ei riitä todeta, että se oli pilkahdus kansasta lähtöisin olevaa nationalismia aateliston virallisen nationalismin voittokulun keskellä, sillä on perusteltua nähdä nämä kaksi nationalismia saman ilmiön eri ilmenemismuotoina.

²⁰² Kansannoususta ks. esim. Freifeld, 2000: *Nationalism and the crowd in liberal Hungary, 1848–1914* ja Deak 1979: *The Lawful Revolution: Luis Kossuth and the Hungarians, 1848–1849*.

²⁰³ Brubaker 2003, 172–190.

²⁰⁴ Hermet 1996, 286.

4.6 Vuoden 1867 kompromissi ja unkarilaistamispolitiikka

Vuoden 1867 kompromissi tunnusti Unkarin kuningaskunnan tasavertaisen aseman Itävaltaan nähden ja takasi tälle täyden poliittisen itsehallinnon lukuun ottamatta yhteistä ulko-, puolustus- ja rahapolitiikkaa. Valtion nimeksi tuli Itävalta-Unkari, ja keisari tunnusti Unkarin aatelisille kautta Unkarin valtion historian kuuluneen oikeuden kruunata itse kuninkaansa, ja tämän opin hengessä Frans Josef kruunattiin vielä samana vuonna juhlallisesti Unkarin kuninkaaksi. Tämä sopimus oli merkittävä askel kohti osmanien hyökkäyksiä edeltäviä aikoja, jolloin Unkari oli suvereeni mahti, mutta valtion täydellistä itsenäisyyttä tavoitteleville ja vuoden 1848 vallankumouksen hengessä eläneille Kossuthin kannattajille se oli suuri pettymys.²⁰⁵

Sopimuksen pääasiallisena unkarilaisena neuvottelijana toimi vuoden 1848 hallituksen oikeusministeri Ferenc Deák, jonka ajattelussa säilyivät vuoden 1848 liberaalit arvot. Deák itse vetäytyi sopimuksen hyväksymisen jälkeen politiikasta. Unkarin ensimmäisen kaksoismonarkianaikaisen itsenäisen hallituksen pääministeriksi nimitettiin niin ikään liberaali kreivi Gyula Andrássy, mutta hän siirtyi muutaman vuoden jälkeen Itävalta-Unkarin ulkoministeriksi. Täten poliittinen kenttä vapautui tahoille, jotka halusivat rakentaa Unkarista vahvan nationalistisen valtion hyvityksenä menetetyistä itsenäisyydestä, ja 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun unkarilaista politiikkaa leimasi vahva unkarilaistamispolitiikka, taantumuksellisuus edeltävään liberaaliin politiikkaan nähden ja pyrkimykset vahvaan ja keskitettyyn hallintoon. Ensimmäistä maailmansotaa edeltäneet vuodet olivat koko Euroopassa, mutta etenkin Keski-Euroopassa, tulehtuneita, ja Unkari reagoi ajan epävarmuuteen ja nationalismiin muotiin pitämällä tiukasti kiinni saavutetusta itsenäisyydestään ja yrittämällä luoda uudestaan menetetyin suurvalta-aseman.²⁰⁶

Tämä politiikka oli kansallisten vähemmistöjen kannalta ajoittain hyvinkin kivuliasta. Kansojen välinen epäluulo johti vihan kierteeseen. Unkarin hallitus halusi ensin vahvistaa valtion asemaa pitämällä kansalliset vähemmistöt tiukassa otteessaan ja tekemällä unkarista valtion virallisen kielen vuonna 1907. Samaan aikaan Itävallassa vallitsi puolestaan liberalismien henki, jonka seurauksena Itävallan alueen kansallisuudet nauttivat huomattavasti enemmän oikeuksia kuin Unkarin kuningaskunnan alueella. Tähän vähemmistöt puolestaan reagoivat etsimällä turvaa Itävallasta ja muodostamalla omia kansallisia liikkeitään. Tähän taas Unkari reagoi tukehduttamalla kansojen

²⁰⁵ Frank 1990, passim.

²⁰⁶ Jeszenszky 1990, 269–270.

järjestäytymisyritykset.²⁰⁷ Hermet tosin huomauttaa, että tällä Unkarin ”poliittiseen kansallisuuteen” tähtäävällä unkarilaistamispolitiikalla oli kaksi erilaista vaikutusta. Yhtäältä unkarilaistuneiden slaavien ja romanialaisten suosiminen ja unkarin kielen opetus koulussa johti itsensä unkarilaisiksi ilmoittavien lukumäärän kasvuun, mutta toisaalta se kirvoitti vastustusta erityisesti eteläisten slaavien, eli serbien ja kroatialaisten keskuudessa.²⁰⁸

Juuri tämä ajanjakso on se, jota Anderson käsittelee kirjassaan eniten ja jota hän pitää esimerkkinä siitä, että ympäristön nationalismi sai jonkin maan eliitin keksimään itselleen oman nationalismin perustellakseen oikeutuksensa valtaan. Anderson kuitenkin käyttää paljon historiallisia esimerkkejä osoittaakseen oikeaksi näkemyksensä, jonka mukaan nationalismia ei *voanut* esiintyä eliitin keskuudessa sen varsinaisessa muodossa aikaisemmin, koska sitä ennen se oli vain osa aateliston opportunistista politiikkaa. On totta, että jos nationalismin näkee valtion taholta tulevana kansan, valtion ja kansallisen kielen yhtenäisyyden ihanteena, niin tässä mielessä vain unkarilaistamispolitiikan ajanjakso täyttää nationalismin kriteerit. Aikaisemmat kansalliset liikehdinnät olivat vaihtelevassa määrin valmiita hyväksymään monikansallisuuden ja -kielisyyden. Sen sijaan tämä unkarilaistamispolitiikka tuli todellakin ylhäältä ja se pyrki valtion sisäisen kirjavuuden homogenisoimiseen.

Tämä 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tilanne osoittautui hyvin ongelmalliseksi. Kaiken kaikkiaan voisi sanoa, että nationalismin ja kansallisvaltioiden ihanteen aikakaudella Unkarin monikansallinen kuningaskunta osoittautui anakronismiksi. Valtio saatettiin pitää koossa vain pakkokansallistamisen keinoin. Tämä sai Unkarin näyttäytymään huonossa valossa muiden kansojen keskuudessa. Esimerkiksi aiemmin mainitsemani William Seton-Watson näki elämäntehtäväkseen perehtyä kansallisuuskysymysten ongelmakohtiin Unkarin kuningaskunnan alueella ja hän peräänkuulutti kuningaskunnan hajottamista moniksi pienemmiksi kansallisvaltioiksi.

Ensimmäinen maailmansodan myötä Itävalta-Unkari lakkasi olemasta. Seton-Watsonin ajama ajatus alueen jakamisesta erillisiin kansallisvaltioihin toteutettiin Trianonin rauhansopimuksessa vuonna 1920, jonka seurauksena Unkari menetti 70 prosenttia alueestaan ja 60 prosenttia väestöstään. Trianonin rauhansopimus tehtiin wilsonilaisen kansallisen itsemääräämisen hengessä,

²⁰⁷ Hoensch 1989, 73–76

²⁰⁸ Hermet 1996, 256. Hermet ilmoittaa vuosien 1880 ja 1910 välillä unkarinkielisten lukumäärän kasvaneen 41.2 prosentista 46,1 prosenttiin.

joten Unkarin kuningaskunta pilkottiin erillisiin valtioihin etnisen homogeenisyyden ihanteen mukaisesti. Unkari menetti alueitaan Tšekkoslovakialle, Serbien, kroaattien ja sloveenien kuningaskunnalle, Romanianle sekä Itävallalle. Yhtäältä rauhansopimus oli maailmansodan häviäjän rankaisua, toisaalta aito pyrkimys ratkaista Keski-Euroopan kansallisuusongelmat.

Silti rauhansopimus jätti monia kansallisuuskysymyksiin liittyviä ongelmia ratkaisematta. 28 prosenttia unkarin kieltä äidinkielenään puhuvista jäi unkarin rajojen ulkopuolelle, eli uusien valtioiden alueelle jäi merkittäviä unkarilaisia vähemmistöjä, jotka taas nyt vuorostaan saivat kärsiä uuden isänmaansa sortavasta suhtautumisesta heihin. Hobsbawmin huomautus ”Miltei kaikki entisten dynastioiden raunioille rakennetut uudet valtiot olivat yhtä monikansallisia kuin vanhat ’kansojen vankilat’²⁰⁹ kuvaa hyvin rauhansopimuksen ongelmallisuutta. Lisäksi Unkari menetti joukon merkittävimpiä kaupunkejaan ja maan talous lamaantui, koska Unkarin kuningaskunnan talous oli perustunut suuren valtion eri osien keskinäiseen vuorovaikutukseen. Seurauksena Unkari jäi taloudellisesti suuresti muista maista jälkeen.²¹⁰ Tapahtuma oli unkarilaisille niin vaikea hyväksyä, että se merkitsi heille kollektiivista kansallista traumaa. Maailmasotien välisenä aikana Unkarissa vallitsikin suuri revisionismin henki. On tärkeitä myös huomata, että aiheesta puhutaan hyvin paljon myös nykyään ja se on yksi unkarilaisen äärioikeiston puheenaiheita nationalismiin lietsomiseksi.

4.7 Synteesi unkarilaisen nationalismin historiasta?

Istvan Deak toteaa vuoden 1848 vallankumousta käsittelevässä kirjassaan, että ”unkarilainen nationalismi oli melkein yhtä vanha kuin valtio itse.”²¹¹ Hän kirjoittaa, että keskiaikaiset kronikat todistavat, että unkarilaiset ovat aina pitäneet itseään muita ylempinä. Hän tosin huomauttaa, että kansalaisuus oli tuolloin luokka-, ei kielisidonnaista, mutta hän näkee, että historian aikana useasti kansallisuustunne ylitti luokkaerot, esimerkiksi osmanien vastaisten taistelujen ja Itävaltaa vasten käytyjen sotien aikana.²¹²

²⁰⁹ Hobsbawm 1990, 133.

²¹⁰ Hoersch 1989, 102–104; Hajdú & Nagy 1990, 313–316, Hermet 1996, 198.

²¹¹ Deak 1979, 41. Deak on unkarilainen historioitsija, joka joutui muuttamaan Unkarista pois sosialismin aikana, koska hän ei hyväksynyt sosialistista hallintoa. Hän on tehnyt merkittävän uran Yhdysvalloissa historian professorina. Deakin kohdalla on muistettava, että hän kirjoitti sellaiseen sävyyn, miten Unkarissa ei saanut historiaa kirjoittaa, mutta myös hänen etäisempi näkökulmansa on saanut historian tutkimuksessa kiitosta osakseen. Arvio Deakin historiankirjoituksesta esim. Péter 1982.

²¹² Deak 1979, 41–42.

Tämän kaltaisen näkemyksen täydellinen vastakohta on Gellnerin ja Kedourien kaltaisten modernistien käsitys, joka pitää nationalismia tiukasti modernina ja eliitin luomana ilmiönä. Unkarin historian saatossa esiintyneet kansallistunteen mahdolliset ilmenemismuodot eivät tule heidän teoksissaan millään tapaa esille. Gellner, jolle kansat ovat nationalismin luomia tuotteita, ei edes millään tapaa mainitse teoksessaan *Nations and Nationalism* unkarilaista nationalismia. Kedourie, jonka kynästä on lähtöisin tunnettu lause ”Nationalismi on Euroopassa 1800-luvun alussa keksitty oppi”,²¹³ puolestaan tyrmää ajatuksen mahdollisista esinationalistisista kansoista toteamalla: ”Silloin kun Puolan ja Unkarin valtiot olivat olemassa, ei ollut Puolan eikä Unkarin kansaa. Oli vain sarja valloituksia.”²¹⁴

Näiden ääriesimerkkien väliin asettuvat ne tässä työssä siteeraamani tutkijat, jotka tavalla tai toisella pohtivat esinationalistisen ajan patriotismin ja kansallistunteen vaikutusta moderniin unkarilaiseen nationalismiin. Työni alussa ilmoitin omaksi positiokseni modernistisen näkökulman yhdistettynä historialliseen katsontatapaan, mutten ota tässä työssä ottaa kantaa siihen, mikä näistä teorioista on ”oikea.” Sen sijaan on mielenkiintoista tarkastella, löytyykö näiden teorioiden väliltä jonkinlainen ”unkarilaisen nationalismin synteesi”, joka asettuisi jonnekin näiden näkökulmien väliin.

Unkarilaisen nationalismitutkimuksen suureksi klassikoksi on noussut viime vuosikymmeninä Jenő Szűcs, jonka laaja ja kiitelty tuotanto käsittelee unkarilaisen kansallisen identiteetin syntyä ja tähän identiteettiin vaikuttanutta kulttuurista perintöä. Hänen historiantutkimukseen aikoinaan mullistavasti vaikuttanut teesinsä oli, että Eurooppa ei jakaudu perinteisesti itäiseen ja läntiseen kulttuuriin, vaan lisäksi on olemassa keski-itäinen vyöhyke, johon Unkari lukeutuu.²¹⁵ Teoksessaan *A magyar nemzeti tudat kialakulása* (Unkarilaisen kansallisen tietoisuuden muodostuminen) Szűcs esittää seikkaperäisesti, kuinka unkarilaisen kansallisen tietoisuuden muodostuminen keskiajalla on osa sitä laajempaa eurooppalaista kulttuurista virtausta, joka seurasi kansainvaelluksia ja kristinuskon leviämistä. Unkarilainen kansallinen tietoisuus on asetettava hänen mukaansa siis laajan eurooppalaiseen historialliseen kontekstiin. Szűcs lähestyy kansallisuuskysymystä toisaalta modernin kansakunnan käsitteen, ja toisaalta keskiaikaisen kansallistunteen kautta ja pyrkii selittämään unkarilaista nationalismia näiden kahden synteessinä.²¹⁶

²¹³ Kedourie 1960, 1. Käännös I.L.

²¹⁴ Kedourie 1960, 115. Käännös I.L.

²¹⁵ Szűcs 1983.

²¹⁶ Szűcs 1997. Olen ymmärtänyt, että Szűcsin teoria on saanut unkarilaisessa nationalismitutkimuksessa arvossa pidetyn ja yleisesti hyväksytyt aseman.

Unkarin valtiollista nationalismia 1800- ja 1900-luvuilla Szűcs selittää sillä, että nationalismin ja kansallisvaltion ihanteen aikakaudella Unkarin oli tietoisesti muutettava käsityksensä itsestään. Szűcs jakaa nationalismin kahteen ryhmään: kulttuurikansan ja valtiollisen kansan käsitteisiin. Hänen mukaansa unkarilaiset olivat pitkään edustaneet kulttuurikansaa ilmentävää näkemystä itsestään, joka ei tarvinnut valtiollisia raameja ollakseen oikeutettu. Käsitteet yhteisestä alkuperästä ja omasta kulttuurista jotain toista ja erilaista vasten riittivät kansallisuuskäsityksen perustaksi. 1800-luvulla kulttuurikansan käsite ei enää riittänyt suvereniteetin saavuttamiseksi, ja unkarilainen nationalismi omaksui valtiollisen nationalismin luonteen. Tälle antoi lisäpontta myös se, että tiede alkoi 1800-luvulla todistaa, etteivät unkarilaiset olleet mahtavien hunnien jälkeläisiä vaan fenno-ugrilaisiin kansoihin kuuluvia. Tämän myötä tarinat yhteisistä hunni esisistä saivat väistyä tuhatvuotisen valtakunnan kertomuksen tieltä. Hänen näkemyksensä mukaan unkarilaisten täytyi perustaa vahva suvereeni valtio oikeuttaakseen kansallisen tietoisuutensa. Szűcs ei väitä, että tarina tuhatvuotisesta valtakunnasta olisi myytti, itse asiassa hän korostaa sen olleen tuonakin aikana virallisesti hyväksytty totuus, mutta käsitteen löytäminen ja valjastaminen nationalismin oikeutukseksi johti unkarilaisen kansallisvaltion tietoiseen rakentamiseen.²¹⁷ Tämä kansallisvaltion rakentamisprosessi taas oli ristiriidassa alueella asuvien kansallisten vähemmistöjen jo siihen mennessä syntyneiden omien kansallisten tietoisuuksien kanssa, mikä johti konflikteihin.

Szűcsin teoria on saanut sen tähden objektiivisen ja yleisesti tunnustetun teorian maineen, koska se nähdään laajemman Unkarin historiaa koskevan debatin synteesinä. Vuoden 1956 kansannousun jälkeen Unkarin sosialistinen hallinto näki tärkeäksi unkarilaisen kansallistunteen taltuttamisen, ja tilasi historioitsijoilta, ennen kaikkea Erik Molnárilta, töitä, jotka tietoisesti dekonstruoivat unkarilaisen kansallistunteen. Tämä aiheutti puolestaan vastareaktioita, jotka puolestaan pyrkivät osoittamaan todeksi unkarilaisen kansallistunteen olemassaolon. Isossa-Britanniassa uransa historioitsijana tehnyt ja itse dekonstruoivan koulukunnan oppilaana ollut László Péter näkee tämän debatin konkreettisina tuloksina unkarilaisen historiantutkimuksen myyttejä tehokkaasti purkavan luonteen ja Szűcsin teorian.²¹⁸

Samasta asiasta, mutta hyvin eri sanoin saattaa puhua vuonna 1939 unkarilainen historioitsija Tibor Joó teoksessaan *A magyar nemzeteszme* (Unkarilainen kansallisuusaate) Hän kirjoittaa Trianonin rauhansopimuksesta järkyttyneille ja vanhaa suurvalta-asemaa kaipaaville unkarilaisille, että Unkari

²¹⁷ Szűcs 1997, 340.

²¹⁸ Péter 1982, 105–109.

oli valitettavasti poikennut 800-vuotiaasta kansallistunteestaan, ”joka ei ollut sidottu vereen, kieleen, maahan tai kansallisuuteen vaan elämäntapoihin, henkisyteen, sisäiseen ryhtiin ja valtiolliseen kutsumukseen”. Hän esittää, ettei Unkarin kansa perinteisesti halunnut alistaa ja assimiloida muita kansoja. Ongelma tuli siinä, kun unkari joutui länsimäisen nationalismin vaikutuksen alaiseksi ja poikkesi omasta valtiollisesta, ”itäisestä” kansallistunteestaan, joka oli luonteeltaan pluralistinen ja hyvään hallintoon pyrkivä. Hän kehottaa lukijoitaan hylkäämään läntisen nationalismin tien ja kaipauksen menetettyä suurmahtia kohtaan ja toteuttamaan vanhaa kutsumustaan itäisen, eli puhtaan kansallisen tietoisuuden toteuttajana.²¹⁹

Lainausta tulkittaessa on otettava huomioon kyseisen julkaisun ilmestymisaika ja kohdeyleisö, sillä Unkarissa vallitsi tuolloin vahva revanssihenki Trianonin aiheuttaman nöyryytyksen takia ja muutenkin tuon ajan historiankirjoitus oli helposti paatoksellisuuteen taipuvaa. Silti teksti tiivistää hyvin sen, mihin tutkimuskirjallisuudessa viitataan ”modernin unkarilaisen nationalismin syntyä”. Tämä nationalismi ei sopinut yhteen pluralismin käsitteen kanssa ja aiheutti siten nationalismin ongelmien kierteen. Se, mistä Joó kirjoittaa poikkeamisena itäisen kansallistunteen tieltä, voi olla se sama asia kuin Szúcsin puoli vuosisataa myöhäisempi teoria kulttuurikansan käsitteen tietoisesta muuttamisesta valtiolliseksi kansaksi.

Szúcsin teoria voi siis hyvin olla osuva kuvaus unkarilaisen kansallistunteen historiasta ja se tarjoaa oivan avun unkarilaisen 1800-luvun nationalismin ymmärtämiselle. Sen lisäksi se näyttää objektiivisuudessaan asettuvan eri nationalismiteorioiden väliin myöntämällä, että 1800-luvun käsitys oli tietoisesti luotu doktriini, mutta sen elementit löydettiin historiasta. Historiaa ei siis tule sivuuttaa unkarilaista nationalismia analysoitaessa, sillä se on edelleen vahvasti läsnä nationalistisessa doktriinissa, ellei muuten, niin ainakin symbolien muodossa.

²¹⁹ Joó 1939, 207–208.

5 Andersonin analyysin ongelmat

Olen nyt käsitellyt joitakin unkarilaiseen kansallistunteeseen historian saatossa vaikuttaneita tekijöitä sekä eri teorioiden näkemyksiä niistä ja verrannut niitä Andersonin näkemykseen. Tämän perusteella on nyt mahdollista tiivistää ja esittää selkeästi ne seikat, jotka tekevät Andersonin unkarilaisen nationalismin analyysistä ongelmallisen. Näkemykseni on, Unkarin historian kohdalla Anderson on ollut riippuvainen harvoista tiedonantajista, joiden teokset muodostavat yksipuolisen ja ongelmallisen lähdeaineiston.

Myös historia muodostaa omalta osaltaan suuren ongelman Andersonin analyysissä. Modernistina Anderson olisi voinut sivuuttaa Unkarin 1700-luvun historian, mutta, kuten olen todennut jo aikaisemmin, Andersonilla on tarve osoittaa teoksessaan, että aateliston nationalismi ei voinut olla aitoa, kuten historiassa pitkälle ulottuva opportunistinen suhtautuminen nationalismiin sen todistaa. Tällä argumentoinnilla Anderson kuitenkin avaa todellisen Pandoran lippaan, sillä juuri historiallinen näkökulma avaa sen moniulotteisuuden ja monimutkaisuuden, joka on niin tyypillistä unkarilaiselle nationalismille. Toisin sanoen unkarilaista nationalismia olisi johdonmukaisempaa lähestyä joko Kedourien tapaan tiukan modernistisesti ja tarkastella sitä 1800-luvulla syntyneenä doktriinina tai omaksua historiallisempi näkökulma ja pohtia mahdollista sidettä nationalismiin ja sitä edeltäneiden patriotismin ja kansallistunteen välillä. Andersonin näkökulma onkin hybridi, jossa hän sekoittaa nämä kaksi tulokulmaa tavalla, jonka seurauksena tulos on vähintään hämmentävä. Oman lukunsa historiallisen analyysin ongelmallisuuteen tuo toki myös se, että Anderson ei ole päässyt lähteidensä lähteiden äärelle, joka olisi paljastanut hänelle käyttämiensä lähteiden problemaattisuuden ja niiden sisältämät varsinaiset asiavirheet. Näin ollen monet näistä virheistä, kuten aiemmin mainitsemani runo ja valtiopäiväkeskustelut, ovat päätyneet Andersonin teokseen.

Täten olen jakanut tämän luvun kolmeen käsittelyosaan: Ensiksi perustelen väitteeni, että Anderson ei tunne tarpeeksi Unkarin historiaa tarjotakseen uskottavan analyysin unkarilaisesta nationalismista. Toiseksi perehdyn aateliston rooliin ja perustelen näkemykseni, jonka mukaan Anderson on saanut aateliston toiminnasta liian yksioikoisen kuvan. Kolmanneksi käsittelem Andersonin lähdeaineiston poliittisuuden aiheuttamat ongelmat. Lopuksi pohdin, saavatko tässä työssä esitetyt tiedot näkemään unkarilaisen nationalismin historian Andersonin analyysistä poikkeavalla tavalla.

5.1 Puutteelliset tiedot Unkarin historiasta

Tutkimuskirjallisuudessa näyttää vallitsevan melko laaja yksimielisyys siitä, että huolimatta siitä, mille vuosisadalle unkarilaisen nationalismin synnyn ajoittaa, Unkarin historiassa on havaittavissa kansallista tietoisuutta ja patriotismia jo keskiajalta lähtien. Näiden ilmiöiden muodosta ja motiiveista käydystä debatista on jo tarpeeksi tietoa aiemmissa luvuissa, joten en näe tarpeelliseksi palata siihen tässä. Huomionarvoista on kuitenkin se, että valtiollinen suvereniteetti ja kansallinen tietoisuus ovat kautta valtiollisen historian liittyneet toisiinsa vahvasti. Tämä tekee Unkarin esimerkistä nationalismitutkimuksen kannalta mielenkiintoisen tutkimuskohteen. On äärimmäisen tärkeätä huomata, että Anderson sivuuttaa tämän ilmiön täysin. Anderson hyväksyy Ignotusin käsityksen siitä, että yläluokka synnytti käsitykset unkarilaisuudesta ja kansakunnasta 1700-luvulla. Andersonin mukaan yläluokka vuoroin vahvasti kansallistuntoa ja vuoroin unohti sen, kulloisestakin omasta edustaan riippuen.

Tietysti Andersonilla on oikeus väittää unkarilaisesta nationalismista, ettei sitä ollut olemassa ennen kuin aatelisto keksi sen ja että tämä nationalismin muoto oli jatkuvasti aateliston päähänpiston alainen. Andersonin lähteetkin väittävät niin, joten käsityksellä on myös laajempaa kannatusta. Näkemykseni on kuitenkin, että moinen väite tulee perustella historiallisten argumenttien avulla. Tämä puolestaan vaatii unkarilaisen historian seikkaperäistä tuntemusta, jota Andersonilla, eikä yhdelläkään hänen käyttämillään lähteillä ei ole.

Anderson ei esimerkiksi kertaakaan kerro Unkarin historiallisen valtion olleen jaettu ennen vuoden 1867 kompromissia kolmeen osaan ja valtion olleen sitä ennen, hänen omia sanojaan lainatakseni, todellinen kuviteltu yhteisö. Tämä seikka tuo kuitenkin ratkaisevan näkökulman Unkarin nationalismin historiaan: Kuinka valtakunta pidettiin yhtenäisenä, kun se ei fyysisesti ollut sitä? Miten valtiollista nationalismia saattoi esiintyä ilman valtiollista olemassaoloa? Andersonille Unkari on tarkemmin määrittelemätön poliittinen kokonaisuus Habsburgien valtakunnan alueella. Tämä on kuitenkin ongelmallinen näkökulma, sillä valtakunnan hajoamisen ja vuoden 1867 välillä Unkarilla ei ollut valtiollista statusta. Unkarin historiallisen kuningaskunnan monikielisyys ja -etnisyys taas tekee Andersonin käyttämästä termistä *madjaari* ongelmallisen.

Asia näyttäytyy paljon ymmärrettävämmässä valossa, kun ottaa huomioon aatelisten *natio*-käsitteen ja ymmärtää pitää erillään valtiolliset poliittiset pyrkimykset etnolingvistisestä kansallistunteesta. Kuten tulen seuraavassa alaluvussa osoittamaan, aatelisto näki tehtäväkseen ajaa valtakunnan poliittista itsenäisyyttä ja sen poliittista etua, kun taas etno-lingvistinen nationalismi oli huomattavasti myöhempi ilmiö, joka tosin saattoi perustua aikaisemmalle kansalliselle tietoisuudelle. Anderson yhdistää kansankielisyyden vaatimuksen kansallistunteeseen ja nationalismiin, vaikka kyseiset asiat voidaan Unkarin kohdalla täysin erottaa toisistaan: aatelisto saattoi ajaa ja vastustaa Unkarin kieltä sen mukaan, mikä oli poliittisesti kannattavampaa monikieliselle valtakunnalle. Unkarin kieltä tuettiin vaihtoehtona saksalle, mutta latinaan verrattuna se oli huonompi keino monikansallisen valtion ylläpitämiseksi. Se, kuinka yksittäiset unkarilaiset, niin aateliset kuin alempien säätyjen edustajat, ajattelivat kansallisuudestaan ja kielestään yksityiselämässään, ei ole yhtäläinen sen kanssa, miten he ajattelivat siitä valtiollisena asiana. Asia kuitenkin muuttui vuonna 1867, kun Unkarin valtakunta oli taas fyysisesti olemassa. Sen myötä valtio ja yhteiskunta muodostivat yhtenäisen kokonaisuuden, joka vääjämättä näkyi myös politiikassa ja nationalismissa.

Anderson ei kertaakaan mainitse Unkarin valtion käsitteen ongelmallisuutta, Unkarin monikielisyyttä ja aateliston *natio*-käsitteestä, joten nämä seikat jäävät hänen teoriastaan täysin pois. Tietysti ilman historian ja Unkarin valtiollisen olemuksen monimutkaisuuden tuntemusta on hämmentävää seurata, kuinka Unkarin kieltä vuoroin puollettiin ja vastustettiin ja kuitenkin lopulta päädyttiin valtiolliseen unkarilaistamiseen. On kuitenkin äärimmäisen tärkeätä huomata, että unkarilaistaminen tapahtui aikana, jolloin valtio oli olemassa. Sitä edeltäneet ajat puolestaan merkitsivät taistelua fyysisesti olemattoman ja hyvin monikulttuurisen valtion olemassaolosta. Tätä ei niinkään tulisi nähdä nationalismina, vaan lähinnä politiikkana. Tämän seikan tunnistaminen vaikuttaa vääjämättä tapaan teorioida unkarilainen valtiollinen nationalismi. Mitä tulee kielelliseen, etniseen ja kansan parissa vallitsevaan nationalismiin, syitä on etsittävä laajoista historiallisista virtauksista ja ilmiöistä sekä kansallisesta identiteetistä. Unkarilaisen nationalismin tutkimuksen suuri haaste onkin asettaa nämä erinäköiset ja toisistaan irralliset palat yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.

Anderson on vastannut tähän haasteeseen tekemällä aatelistosta ailahtelut selittävän syntipukin. Omalla itsekkyydellään ja oman edun tavoittelullaan se vuoronperään sytytti ja sammutti nationalismin kunnes se ympäröivien kansojen nationalistisen mobilisaation tuloksena päättyi omaan ”viralliseen” nationalismiinsa. Näkemys on yksi tapa selittää unkarilaisen nationalismin

monimutkaiset vaiheet. Näkemykseni on kuitenkin, että tämä selitys perustuu pikemminkin Unkarin historian vähäiseen tuntemukseen kuin argumentoinnin pätevyYTEEN. Ottamalla huomioon monimutkaiset poliittis-historialliset puitteet nationalismi näyttäytyy Andersonin teoriaa monimutkaisemmassa valossa.

Jo aiemmin mainitsemieni historiallisten seikkojen väärinymmärtämisen lisäksi voin tarjota vielä yhden konkreettisen esimerkin siitä, että Anderson ei ole tarpeeksi perehtynyt Unkarin historiaan. Yhtenä esimerkkinä Unkarin kansakunnan keksimisestä ja nationalismin lujittamisesta 1700-luvulla Anderson mainitsee sen, että

lisäpontta [unkarilaisen nationalismin synnylle] antoivat 'unkarilaisen kirjallisuuden isän' Ferenc Kazinczyn [1759–1831] laaja tuotanto sekä vuonna 1784 toteutettu muutto, jolla sittemmin Budapestin yliopistona tunnettu laitos siirrettiin tuohon kaupunkiin pienestä Trnavan provinssikaupungista.²²⁰

Tämä näkemys on kuitenkin suoranaisesti väärä. Tuona aikana nimittäin Itävalta-Unkaria hallitsi valistuneen itsevaltiuden hengessä Maria Teresia, jonka uudistuksiin kuului valtion hallinnon alaisuuteen kuuluva koulutusjärjestelmä. Tämä koulutuksen keskittäminen valtion hallinnon alaisuuteen merkitsi muun muassa unkarilaisen yliopiston muuttamista Unkarin pääkaupunkiin.²²¹ Teko ei suinkaan ollut unkarilaisen nationalistisen politiikan tulosta, vaan päinvastoin Itävallan valistuneen itsevaltiaan keino keskittää hallintoa, jotta hän voisi paremmin seurata, mitä unkarilaisessa yliopistossa tapahtuu. Yksi yliopiston opettajista, unkarilaismielinen Miklós Révai, kirjoittaa kyseisen opinahjon opettajista suorastaan ”unkarin kielen vihaajina”.²²² Nationalistinen henki oli siis Budapestin yliopistosta kaukana, eikä se siten voinut antaa lisäpontta unkarilaiselle nationalismille tuona aikana.

Kesällä 2010 keskustelin Andersonin historianäkemyksestä Unkarin 1900-luvun alun politiikan asiantuntijan, Budapestin ELTE yliopistossa työskentelevän Iván Bertényi nuoremman kanssa, joka kiinnitti huomioni sellaisiin Andersonin tekemiin virheisiin, joita en olisi itse huomannut. Anderson kirjoittaa unkarilaisen 1900-luvun alun oligarkian epäaitoutta käsitellessään Jasziin viitaten, että

Ei olekaan yllättävää kun Wien vuonna 1906 lähetti joukkoja hajottamaan parlamentin ”ainutkaan joukkokokous, ainutkaan mielenosoituskyltti tai ainutkaan kansan parista esitetty vastalause ei noussut uutta 'wieniläisen absolutismin' aikakautta vastaan. Päinvastoin,

²²⁰ Anderson 2007, 118–119.

²²¹ Haselsteiner 1990, 155.

²²² Banóczy 1879, 369.

työläisjoukot ja eri kansallisuudet seurasivat vahingoniloisina kansallisen oligarkian voimatonta taistelua.”²²³

Bertényin mukaan kyseessä on virhe, koska vuonna 1906 oli mielenosoituksia parlamentin hajoittamista vastaan. Oman näkemykseni mukaan kyseessä on taas Jaszin oma poliittisesti väritynyt näkemys. Lisäksi Bertényi huomautti, että kansallisuudet eivät olleet niin huonosti edustettuja kuin Anderson Jaszin innoittamana antaa ymmärtää. Kansallisuuksien edustavuudesta parlamentissa on olemassa huomattavan paljon tutkimusta, jonka avulla Jaszin Andersonin teoriaan päätyneet argumentit ovat kumottavissa.²²⁴ Lisäksi Anderson kirjoittaa Unkarin pääministeri Kálmán Tiszasta kreivinä, mikä ei ole totta: hänen poikansa István sai kreivin arvonimen, mutta itse Kálmán Tisza ei ollut kreivi.²²⁵

Andersonin argumentoinnin ohut perusta ja asiavirheet ovat selitettävissä sillä, ettei hän ole tutkimuksessaan käyttänyt Unkarin historiaa seikkaperäisesti selostavaa lähdeaineistoa. Jos hän olisi perillä siitä historiallisesta kontekstista, johon hänen Unkarin valtiota koskevat tietonsa asettuvat, hän ei lankeaisi niin helposti hätiköityihin johtopäätöksiin ja yksinkertaistettuihin päätelmiin. Konkreettinen esimerkki tästä on tapa, jolla Anderson kirjoittaa Unkarin ensimmäisestä kuninkaasta Tapani Pyhästä²²⁶. Virallisen nationalismin luku loppuu sarkastisesti huomioon siitä, että Tapani Pyhän kirjoittamat ohjeet pojalleen Imrelle, jossa hän kehottaa häntä kunnioittamaan ulkomaalaisia ja toivottamaan heidät valtakuntaansa tervetulleiksi, eivät ” vähimmässäkään määrin estäneet hänen myöhempää apoteosiaan²²⁷ Unkarin ensimmäisenä kuninkaana.”²²⁸ Tällä Anderson viittaa siihen, että nationalistista Unkarin valtiota luotaessa Tapani Pyhä asetettiin nationalistisen politiikan tukipilariksi, vaikka Unkarin ensimmäisen kuninkaan näkemykset olivat ristiriidassa hänen kuninkuudestaan oikeutuksen hakevan nationalistisen politiikan kanssa.

Se, mitä Andersonin voidaan nähdä tarkoittavan edellä mainitulla sitaatilla, on se, että Unkarin vaihtaessa kansallisen tietoisuutensa - Szűcsin termein - kulttuurikansasta valtiolliseen kansaan

²²³ Anderson 2007, 158. Jaszin 1929, 362 mukaan. Suom. Joel Kuortti.

²²⁴ Ks. esim. János Poór 1988.

²²⁵ Henkilökohtainen tiedonanto Iván Bertényi nuoremmalta Unkarin kansalliskirjastossa Budapestissa 14.7.2010.

²²⁶ Anderson itse käyttää sanan ”pyhä” kohdalla lainausmerkkejä noudattaen uskollisesti poleemista ja auktoriteetteja kyseenalaistavaa tyyliään. Kuitenkin itse näen nimityksen niin vakiintuneeksi, että käytän nimitystä ilman lainausmerkkejä.

²²⁷ Jumalalliseen arvoon korottaminen, palvonnan kohteeksi tuleminen.

²²⁸ Anderson 2006, 109. Käänös I.L. Teoksessa Anderson 2007 (162), Joel Kuortti kääntää lauseen seuraavaan tapaan: “[...] eivät kuitenkaan vähimmässäkään määrin estäneet hänen myöhempää korottamistaan Unkarin ensimmäiseksi kuninkaaksi.” Anderson itse kirjoittaa: “[...] would not in the least prevent his subsequent apotheosis as the First King of Hungary.”

Unkari ei kaihtanut otteita, jotka olivat ristiriidassa sen oman oikeutuksen kanssa. Tällä tarkoitan sitä, että 1800-luvun lopussa Unkarin valtion oli haettava historiallinen oikeutuksensa Tapani Pyhän perustamasta tuhatvuotisesta kuningaskunnasta, mutta Tapani Pyhän suosittama monikielinen ja monikansallinen kuningaskunta ei sopinut enää yhteen kansallisvaltion käsitteen kanssa. Tässä Anderson aivan oikeutetusti huomaa ristiriidan. Toisaalta on syytä tähdentää, että Anderson ei kiinnitä huomiota siihen, että Tapani Pyhä kirjoitutti kuuluisat hallitsijan ohjeensa²²⁹ kokonaan toisenlaisessa tilanteessa. Kontekstin huomioonottaminen paljastaa Andersonin tähdentämän ristiriidan pitkälti näennäiseksi.

Anderson esittää huomiollaan, että Unkarissa luotiin Tapani Pyhän kultti vuosisadan vaihteen unkarilaisen valtiollisen nationalismin yhteydessä. On kiistaton fakta, että Tapani Pyhä oli jo omana aikanaan paavin kruunaama, eli kansainvälisesti ja kirkollisesti tunnustettu, kuningas, ja nimenomaan Unkarin kuningaskunnan hallitsija. Yleisesti hyväksytty käsitys on, että Tapani Pyhän ajoista saakka kyseessä on ollut yksi ja sama Unkarin kuningaskunta, joka jatkuvasti piti nimenomaan Tapani Pyhää ensimmäisenä kuninkaanaan ja hänen kruunuaan ylimmän vallan lähteenä. Juuri tämä jatkumo sai Unkarin poliittisen eliitin pyrkimään oman politiikkansa legalisoimiseen siten, että se ylensi ensimmäisen kuinkaan ja tähdensi yhteenkuuluvuuttaan hänen kanssaan. Anderson ei ole tietoinen siitä, että Tapani Pyhän ajoista lähtien jokainen Unkarin laillisesti valitun kuninkaan odotettiin vannovan valansa Tapanin kruunun kautta. Lisäksi Tapani Pyhän kulttiluontoinen asema johtui hänen asemastaan pyhimyksenä, joksi hänet korotettiin jo vuonna 1083, eli kauan ennen nationalismin aikakautta. Tämä esimerkki osoittaa, että vaikka Anderson huomaa oikeutetun ristiriidan, hän silti tekee sen lankeamalla historiallisten ilmiöiden yksinkertaistamisen. Tämänkaltaisen historiallisen yksinkertaistamisen ja varsinaisten puutteellisten tietojen takia Andersonin argumentit unkarilaisen nationalismin luonteesta jäävät parhaimmillaankin puolittuuksiksi.

²²⁹ Kyseessä on 1000-luvulla tuntemattoman kirjoittajan kirjoittama ohjekokoelma, jossa Tapani Pyhä luettelee pojalleen kymmenen valtakunnan hallitsemisen kannalta tärkeitä ohjetta, joista kuudes kohta käsittelee ulkomaalaisten asemaa kuningaskunnassa. Kirjoittajan epäselvästä henkilöllisyydestä huolimatta on yleisesti hyväksytty näkemys, että kyseessä on Tapani Pyhän, ellei sanelema, niin ainakin inspiroima teksti. Koko teksti kommentteineen on luettavissa osoitteessa [<http://mek.niif.hu/00400/00446/00446.htm>, luettu 12.4.2012].

5.2 Yksinkertaistettu näkemys aateliston toiminnasta

Pääasiallinen kritiikkini koskee sitä, että Anderson ei ymmärrä aateliston toiminnan motiiveja ja heidän poliittista asemaansa valtakunnassa. Hän on liian helposti hyväksynyt Jaszin ja Ignotusin näkemykset aatelistosta laiskanvirkojensa puoltajina sen sijaan, että olisi selvittänyt aateliston historiallista asemaa. Toki Jaszilla ja Ignotusilla oli omat syynsä kirjoittaa aatelisista sillä tavalla, kuin he sen tekivät. Ongelmallisuus Andersonin kohdalla piilee siinä, ettei hän ole lähestynyt lähteitään kriittisesti ja asettanut niitä laajempaan kontekstiin. Näin ollen muutaman henkilön mielipide aateliston toiminnasta on päätyntä *Kuvitelluissa yhteisöissä* totuuden asemaan.

Neljännessä luvussa esitin kaksi Unkarin hallinnon kannalta merkittävää tekijää. Nämä tekijät ovat pyhän kruunun oppi, jonka mukaan Unkarin kuningaskunnan alueet kuuluvat pyhän kruunun alaisuuteen ja kuningas saa pyhältä kruunulta valtansa hallita alueita, sekä kultainen bulla vuodelta 1222, joka takaa aateliston oikeuden valita kuninkaansa ja oikeuden osallistua valtion hallitsemiseen. Missään Andersonin lukemassa Unkaria käsittelevässä teoksessa ei käsitellä tai edes selkeästi mainita näitä valtionhallintoon merkitsevästi vaikuttaneita käsitteitä, joten Anderson ei ilmeisesti ole edes tietoinen näistä seikoista. Näin ollen aateliston poliittiset motiivit jäävät täysin pimentoon materiaalisten etujen muodostaessa ainoan motiivin heidän käytökselleen.

Ottamalla huomioon aateliston historiallisen poliittisen roolin valtakunnan edunajajina voi ymmärtää, että kun Anderson kirjoittaa aateliston halusta ”säilyttää etuoikeutensa ja laiskanvirkansa” siinä on myös kyse tavanomaisen oikeuden ja valtiosääntöoikeuden heille takaamasta oikeudesta olla mukana poliittisessa päätöksenteossa. Toki saattoi olla niitäkin, jotka ajoivat omia materiaalisia etujaan, tai ainakin näkivät sen poliittisen toimintansa mukavana sivuvaikutuksena, mutta korostan sitä, että heillä oli myös suurempi ja poliittisempi syy olla keisaria vastaan kuin pelkkä oman edun tavoittelu.

On syytä muistaa, että Unkarin uudemman ajan historian ensimmäinen Habsburgien sukuun kuulunut hallitsija, Ferdinand I, oli aateliston valitsema kuningas ja siten velvoitettu kunnioittamaan aateliston valta-asemaa ja Unkarin kuningaskunnan suvereniteettia. Osittain Habsburgien oman vallantavoittelun takia ja osin ja osin osmanien hyökkäysten aiheuttaman sekasorron takia valta keskittyi kuitenkin Habsburgien käsiin ja Unkarin kuningaskunnan suvereniteetti heikkeni oleellisesti vuoden 1867 kaksoismonarkian syntyyn mennessä. Aatelisto katsoi kuitenkin edustavansa historiallista Unkarin kuningaskuntaa ja harjoitti siksi itsenäistä politiikkaa keisarin

politiikkaan nähden. Vaikka Unkari oli 1500-luvulla hajonnut kolmeen osaan ja oli vieraan hallitsijan alainen, keskiaikainen, sotia edeltänyt valtiokäsitys säilyi aateliston keskuudessa.²³⁰

Saksalainen historioitsija Jörg K. Hoersch esittää, että vaikka Unkari muodollisesti integroitui vuosina 1526–1867 osaksi Habsburgien monarkiaa, se ei historian saatossa missään vaiheessa menettänyt erityistä asemaansa. Tämä oli Hoerschin mukaan omien, unkarilaisten traditioiden ja poliittisten instituutioiden säilyttämisen ja aateliston vahvan aseman ansiota. Hänen mukaansa Unkarin valtio perustui aatelisten asemaan ja omaan kansalliseen identiteettiin.²³¹

Aatelisto näki siis velvollisuudekseen puolustaa vain teoreettisesti olemassa olevan kuningaskunnan etuja, ikään kuin Unkarin kuningaskunta saisi heissä fyysisen ruumiillistumansa. Tämä puolustaminen tuli esille esimerkiksi Unkarin säätyjen asettuessa taistelemaan protestantismin ja uskonnonvapauden puolesta, sillä katolilaisuus oli Habsburgeihin liitetty ominaisuus. Tätä taustaa vasten on jo helpompaa, ja täysin loogista, nähdä, että Josef II:n päätös tehdä saksasta keisarikunnan virallinen kieli nähtiin Unkarin aateliston keskuudessa yrityksenä jatkaa Unkarin kuningaskunnan nujertamista entisestään. Latina oli Unkarin hallinnon kannalta perinteinen kieli myös valtakunnan monikielisuuden takia. Latina ei ollut minkään kansan äidinkieli, joten se oli sopiva neutraaliksi hallinnon kieleksi.

Nähtyään, että kansankielisyys vastasi ajan henkeä ja että latina oli auttamattomasti menneisyyden jäännös, Unkarin valtiota edustavat aatelistet päättivät tehdä Unkarin kielestä valtakunnan virallisen kielen vuonna 1844. Unkarin kielen valitseminen oli siinä mielessä perusteltua, että Unkarin kuningaskunta oli sama asia kuin madjaarien, unkarinkielisten, valtakunta sekä koska valtakunnan alueen kielistä unkari oli ainoa, joka oli hallinnon kieleksi riittävästi kehittynyt²³² ja joka oli ylimystön ja älymystön puhuma. Kieliasetus oli kuitenkin ongelmallinen, koska suurin osa valtakunnan väestöstä ei ymmärtänyt unkaria. Päästäkseen valtion virkoihin kansallisiin vähemmistöihin kuuluvien oli opittava unkarin kieli, minkä vähemmistöt näkivät ensimmäisenä askeleena kohti unkarilaistamista. Silti edes vähemmistöt itse eivät nähneet tilanteelle vaihtoehtoisia toimintatapoja, vaikka unkarin kielen virallinen asema toikin mukanaan ongelmia.²³³

²³⁰ Zimonyi 1997, 430.

²³¹ Hoersch 1988, 3.

²³² Vastustuksena saksankieliselle absolutismille älymystö alkoi unkarin kielestä tietoisesti rakentaa sivistyskieltä 1700-lvulta lähtien.

²³³ Gergely 1999, 167–168.

On syytä muistaa, että hallinnon kansankielisyyden vaatimusten tullessa yhä voimakkaammiksi unkarilaiset aateliset olivat tilanteessa, jossa he joko olisivat joutuneet tinkimään itsehallinnostaan ja joutuneet keskitetyn saksankielisen hallinnon alaisiksi tai heidän oli keksittävä vaihtoehto saksan kielelle. Tässä mielessä Andersonin teoria pitää paikkansa: aatelisto omaksui unkarin kielen välttääkseen oman historiallisen syrjäytymisensä. Andersonin argumentin ongelma on siinä, että hän yhdistää tässä tilanteessa kielipolitiikan nationalismiin. Unkarin kielen valinta oli Andersonin kieltä käyttäen ”pragmaattinen, ei nationalistinen” valinta. Anderson itse Jasziin vedoten esittää saman väittämän Habsburgien yrityksestä tehdä saksasta hallinnon kieli ja perustelee sen sillä, että ”*oli myös Habsburgeja, jotka eivät puhuneet saksaa*”²³⁴. Tämän logiikan mukaan myös Anderson itse kumoaisi itsensä Unkarin suhteen, koska oli myös unkarilaisia aatelisia, jotka *eivät olleet madjaareja*.

Anderson ei myöskään kerro tai tiedä sitä, että aatelisto ei ollut ainoa taho, joka ajoi unkarin kielen korottamista valtion kieleksi. Lajos Kossuth, jonka Andersonkin nimeää liberalistisen, kansasta lähtöisin olevan nationalismin johtohahmoksi, oli ehdoton siinä, että unkarin kielen oli oltava valtion hallinnon kieli.²³⁵ On muistettava, että elettiin tilannetta, jossa Unkari oli Euroopan hullun vuoden pyörteissä ja jossa kansallisuusaate kansankielisyyden ihanne olivat valloillaan. Unkari halusi korostaa omaa erityisyyttään Itävaltaan nähden sekä muodostaa modernin, toimivan hallinnon. Aatelisto ajoi yhdessä alempien säätyjen edustajien kanssa kansallismielisiä lakeja,²³⁶ mikä kumoaa Andersonin näkemyksen siitä, että nationalismi olisi ollut ylimystön hanke ja että 1848 olisi ollut aateliston toimintaa haittaava tapahtuma.

Lopuksi on myös muistettava, että puhuttaessa unkarilaisesta aatelistosta kyseessä on hyvin heterogeeninen luokka. Unkarilainen aatelisto oli muiden maiden aatelistoihin verrattuna hyvin laaja ja sisälsi niin upporikkaita ja vaikutusvaltaisia magnaatteja kuin hädin tuskin talonpojista erottuvia maa-aatelisia. Unkarilaisen nationalismin tutkijat huomauttavat myös usein siitä, että näiden aatelisten keskuudessa vallitsi ajoittain hyvin eriäviä mielipiteitä kansallisista asioista. Tämä tulee esimerkiksi esille siinä, kuinka kreivi Széchenyillä oli lojaalimpi ja pragmaattisempi suhtautuminen Itävaltaa kohtaan kuin radikaalilla, maa-aatelistosta lähtöisin olevalla Kossuthilla. Toisaalta usein huomautetaan myös, että köyhempi maa-aatelisto, jolla oli alituinen tarve erottautua talonpoikaissäädystä, oli kaikkien pikkumaisin ja julmin alempia säätyjä kohtaan. Voi myös hyvin

²³⁴ Anderson 2007, 133. Alkuperäiset kursiivit.

²³⁵ Deak 1979, 122.

²³⁶ Hoersch 1988, 9.

kuvitella, että tämänkaltaiset ihmiset pitivät erioikeuksistaan kiinni kynsin ja hampain. Esimerkiksi juuri tämä maa-aatelisto muodostaa Grünwaldin teoksessa sen luokan, jota hän kritisoi rankasti epäisänmaallisuudesta ja itsekkyydestä. Tämä luokka muodosti kuitenkin vain yhden osan unkarilaisesta aatelistosta, ja kyse on siten hyvin monimutkaisesta ilmiöstä.

5.3 Lähdeaineiston poliittisuuden aiheuttamat ongelmat

Olen työssäni jo useaan otteeseen osoittanut, että Andersonin käyttämät lähteet ovat hyvin kriittisiä Unkarin aatelistoa kohtaan. Osittain tämä johtuu Jaszin ja Ignotusin omasta yhteiskunnallisesta vakaumuksesta, mutta hyvin suurelta osin se on luettavissa myös Grünwaldin välillisen vaikutuksen aiheuttamaksi. Grünwaldin poliittinen ura koostui suurelta osin aateliston politiikan vastustamisesta ja hänellä oli tarve todistaa poliittiset kantansa oikeaksi myös historiantutkimuksensa keinoin. Hänelle maa-aatelisto oli suurin syy Unkarin taantumuksellisuuteen, ja hän tähtäsi teoksellaan tämän näkemyksen historiallistieteelliseen todistamiseen. Hän onnistui tavoitteessaan niin hyvin, että vuonna 1983 ensimmäisen kerran julkaistu *Kuvitellut yhteisöt* on Unkaria käsitteleviltä osiltaan suoranainen vastakaiku hänen teeseilleen, ilman että Anderson olisi koskaan kyseistä kirjaa lukenut.

Edellä kuvattu tilanne kuvaa erinomaisesti, kuinka lähdeaineiston poliittinen taustavire on ratkaisevasti vaikuttanut Andersonin näkemykseen unkarilaisesta aatelistosta. Mutta poliittisia vaikutteita on huomattavissa myös muilta osin. 1800-luvun lopun ja 1900-luvun unkarilaistamispolitiikan ruumiillistumina Anderson pitää, hyvin vahvasti lähteidensä viitoittamana, kahta Unkarin pääministeriä, Kálmán ja István Tiszaa. Andersonin lähteiden kirjoittajilla oli omat henkilökohtaiset syynsä kirjoittaa heistä negatiivisesti, olihan István Tisza vuoden 1918 vallankumouksellisten syvästi vihaama taantumuksellisuuden ruumiillistuma, jopa siinä määrin, että vallankumoukselliset tunkeutuivat 31.10.1918 hänen asuntoonsa ja ampuivat hänet. István Tisza ei ole kuitenkaan niin yksiselitteinen hahmo, kuin Andersonin lähteet ja niiden kautta myös hänen teoksensa osoittavat, vaan nuorempi Tisza on laajan akateemisen keskustelun aihe.²³⁷

Tässä työssä ei ole mahdollista perehtyä siihen, mitä Tiszojen hallinnot pitivät sisällään ja mitä ne merkitsivät Unkarin kansallisuuskysymyksen kannalta. Aiheesta on runsaasti kirjallisuutta ja näkökulmia yhtä paljon kuin tutkijoita. Riittää todeta, että Andersonin saama kuva Tiszosta on

²³⁷ Ks. esim Pölöskei 1985; Bertényi 2002.

hyvin puolueellinen ja se vaikuttaa hänen tapaansa teoroida unkarilainen nationalismi. Seuraava sitaatti kuvaa Andersonin näkemystä Kálmán Tiszasta:

Näin 'magnaatit pitivät heille periytyviksi säädetyt tilansa ja maanomistajat heille periytyviksi säädetyt virkansa'.²³⁸ Tämä oli sosiaalinen perusta väkisin toteutetulle ja armottomalle unkarilaistamispolitiikalle, joka teki vuoden 1875 kansallisuuslaista kuolleen kirjaimen. Äänioikeuden laillinen kaventaminen, epäsuhtaisten vaalipiirien paljous, manipuloidut vaalit ja maaseutualueilla ilmennyt järjestäytynyt poliittinen väkivalta vahvistivat samanaikaisesti Tizsan ja hänen kannattajiensa valtaa sekä korostivat heidän nationalisminsa 'virallista' luonnetta.²³⁹

On totta, ettei Kálmán Tisza kohdellut kansallisia vähemmistöjä lempeästi. Tämän taustalla oli se, että valtaan päästääkseen hänen oli yhdistettävä vuoden 1867 kompromissin poliittiset vastustajat yhdeksi rintamaksi. Vastustajat nimittäin jakautuivat kahteen leiriin. Yhden leirin muodostivat ne radikaalit, jotka olisivat halunneet perustaa yhtenäisen, vahvan ja itsenäisen kansallisvaltion Kossuthin oppien mukaan, ja toisaalta olivat ne maltilliset, jotka ajattelivat Unkarin päästäneen Itävallan sopimuksessa liian helpolla. Miellyttääkseen radikaalimpaa leiriä Kálmán Tisza otti vahvasti Itävallan vastaisen asenteen ja päätti osoittaa säilyttävänsä Unkarin suurmahtina ja estää kansallisten vähemmistöjen aiheuttamat uhat kohtelemalla niitä rautaisin ottein.²⁴⁰ En sinänsä halua puolustaa Kálmán Tizsan hallintoa, mutta haluan osoittaa, että Anderson yksinkertaistaa hänen roolinsa aateliston edunajajana. Luokkaetujen lisäksi hänen oli otettava huomioon monia muitakin seikkoja, eikä kyse ollut pelkästä "laiskanvirkojen" luomisesta ja säilyttämisestä, kuten Anderson antaa ymmärtää.

Tutkimuskirjallisuudessa vaikuttaa vallitsevan mielipide, jonka mukaan on totta, että 1800-luvun lopulla ja 1900-luvulla ennen ensimmäistä maailmansotaa Unkarin valtio harjoitti unkarilaistamispolitiikkaa, mutta tämä politiikka ei kuitenkaan loppujen lopuksi yltänyt suoranaiseen hirmuhallintoon, kuten Anderson antaa ymmärtää. Pääasiallinen unkarilaistamispolitiikka tapahtui kuitenkin "vain" unkarin kieltä suosivalla lainsäädännöllä, koululaitoksen unkarilaistamisella ja paikannimien unkarilaistamisella. Jopa Hugh Seton-Watson, joka kritisoi unkarilaistamispolitiikkaa kovasti kirjoittaa, että verrattuna myöhempisiin

²³⁸ Tässä Anderson viittaa Ignotusiin (Ignotus 1972, 81–82).

²³⁹ Anderson 2007, 157. Suom. Joel Kuortti.

²⁴⁰ Jeszenszky 1990, 261–262.

kansallistamismetodeihin muissa yhteiskunnissa unkarilaistamismetodit olivat suhteellisen lempeitä, mutta siihen aikaan ne vaikuttivat julmilta.²⁴¹

Hoersch puolestaan esittää, että unkarilaisten ja kansallisten vähemmistöjen yhteiselo sujui suurimmaksi osaksi rauhallisesti, ja että kulttuurien toisiinsa sulautumista ja yhteiseloä helpotti yhteinen historia, kulttuuri ja uskonto. Tilanne olikin vaikeampi ortodoksisten romanialaisten ja serbien kanssa. Hoersch vertaa unkarilaistamispolitiikkaa Itä- ja Kaakkois-Euroopan vastaaviin, ja toteaa Unkarin olleen niihin verrattuna politiikassaan lempeä. Hänen mukaansa Unkari tarjosi kuitenkin alueensa asukkaille suhteellisen hyvät edellytykset hyvinvoinnille ja turvallisuudelle sillä ehdolla, että he kunnioittivat ”unkarilaista poliittista kansakuntaa”.²⁴² Tämän kaltaisen vaihtoehdoisen näkemyksen tuntemus olisi ehkä johtanut Andersonin toisenlaiseen näkemukseen unkarilaistamispolitiikasta. Hänen *Kuvitelluissa yhteisöissä* esittämänsä näkemys heijastaa hyvin pitkälti Ignotusin ja Jaszin näkemyksiä, jotka ovat nimenomaan *näkemyksiä* eivätkä suinkaan totuuksia. Heillä molemmilla oli omat vahvat näkemyksensä siitä, että aatelisto ja vallanvaihtoa edeltänyt hallitus olivat yksinkertaisesti pahasta, ja he valjastavat koko teoksensa todistamaan tämän näkemyksensä oikeaksi.

5.4 Muuttuvatko Andersonin esittämät seikat näkökulman mukaan?

Unkarilainen nationalismi on arka aihe. Se on arka unkarilaistamispolitiikan aiheuttamien haavojen takia, siitä seuranneiden tulehtuneiden välien naapurikansojen kanssa, Trianon rauhansopimuksen aiheuttaman pettymyksen ja siitä seuranneen ulkounkarilaisten aseman takia ja lisäksi sosialistisen suoranaisten nationalisminvastaisen politiikan takia. Ajankohtaisen aiheen arkuudesta tekee tämän työn aikana Unkarissa vallitseva nationalistinen politiikka. Ehkäpä juuri tämän arkuuden takia unkarilainen akateeminen tutkimus on ollut haluton tarttumaan kynään ja kirjoittamaan laajoja synteesejä unkarilaisesta nationalismista. Ehkä myös sen tämän takia Andersonin teoria ei ole herättänyt Unkarissa laajaa vastakaikua.

Kuitenkin unkarilainen nationalismi on kaikkine käänneineen ja kaikessa monimutkaisuudessaan nationalismitutkijoille mielenkiintoinen aihe. Hyvin harvat nationalismia käsittelevät teokset

²⁴¹ Seton-Watson 1977, 165.

²⁴² Hoersch 1989, 32, 35.

sivuuttavat Unkarin. Lopputulos on se, että unkarilaista nationalismia käsitellään ulkomailla laajasti, mutta unkarilaiset eivät mainittavasti itse tuo omaa panostaan tutkimukseen. Ilahduttavan poikkeuksen tähän tuo Szűcs, jonka ranskaksi, saksaksi ja englanniksi käännetty tuotanto on otettu huomioon ulkomailla, käsittelemistäni teoksista Hobsbawm ja Hermet jopa viittaavat häneen nimeltä. Kuitenkin unkarilaisen näkökulman vähyys yhdistettynä unkarilaisen nationalismin mielenkiintoisuuteen johtaa siihen, että unkaria osaamattomat nationalismintutkijat ovat sekundäärilähteiden varassa. Kuten olen työlläni osoittanut Andersonin kohdalla, tämä voi johtaa suoranaisiin asiavirheisiin.

Se tutkimuskirjallisuus, mitä unkariksi on aiheesta saatavilla, käsittelee suuremmaksi osaksi unkarilaista kansallistunnetta kuin nationalismia. Tämä on merkittävää siinä mielessä, että käsite ”kansallistunne” mahdollistaa sen koko valtiollisen historian kattavan kansallisen identiteetin, jota olen tässä työssä käsitellyt. ”Nationalismi” viittaisi sen sijaan vain 1800-luvulta alkavaan moderniin historiaan, joka on, syystä tai toisesta, vähemmän tutkijoiden mieleen. Lisäksi kansallisuusongelmasta, eli unkarilaistamispolitiikasta ja sen ongelmista on tarjolla tutkimuskirjallisuutta unkariksi. Näiden lähteiden perusteella voi pohtia, kuinka unkarilaiset näkevät oman nationalisminsa historian.

Perinteisen unkarilaisen käsityksen mukaan kansan muodostivat valtion etuja ajavat aateliset ja he ajoivat Unkarin valtion intressejä. Tämä kansallistunne oli poliittinen, sillä se korosti oman valtion etujen ajamista, mutta valtioon ei liittynyt suoranaista etnistä kansallisuustunnetta. Tilannetta helpotti myös latinan kielen asema, joka ei asettanut yhdenkään kansan kieltä toisen yläpuolelle valtion sisällä. Kuitenkin Unkarin valtio rinnastettiin unkarinkieliseen väestöön, mistä kertoo Unkarin unkarinkielinen nimi, madjaarien valtakunta.

Kun Unkarin johto vuoden 1867 kompromissin valtuuttamana sitten ryhtyi palauttamaan konkreettisesti menetettyä, mutta teoriassa aina säilyttämänsä valtiota, se joutuikin huomaamaan, että ajat eivät enää olleet sopivat keskiajalta säilytetylle Unkarin valtiolle, vaan nationalismin ja kansankielisyyden aikakausi oli ajanut sen ohi. Perinteistä rooliaan valtion intressien etujen ajajana vaaliva aatelisto reagoi tilanteeseen asettamalla unkarin kielen ja unkarilaisuuden valtion yhdistäviksi tekijöiksi pitääkseen historiallisen Unkarin koossa ja vastatakseen ajan haasteisiin. Kun oman nationalistisen herätyksensä kokeneet vähemmistökansat eivät enää olleetkaan halukkaita muuttumaan unkarilaisiksi, valtio turvautui pakottamiseen. Tämä johti Unkarin valtion ja

kansallisuuksien välisiin konflikteihin ja vihan kierteeseen ja lopulta valtakunnan hajoamiseen. Tämä ajanjakso vaikuttaa yhä maiden välisiin suhteisiin.

Oiva esimerkki siitä, kuinka unkarilainen tutkimus itse näkee oman nationalisminsa, löytyy varsin tuoreesta teoksesta *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. (Tällaiseksi teidän kotimaanne on tullut. Unkarilaisen kansallisuusaatteen ja nationalismin historia). Seuraava virke kuvaa yksinkertaisuudessaan hyvin sen, kuinka nationalismin historia Unkarissa nähdään: ”Reformaation aikakauden liberaali nationalismi Unkarissa ei syntynyt tyhjästä, vaan sitä edelsi historiassa vuosisatojen päähän ulottuva säätyjen vastarinta”.²⁴³

Anderson puolestaan esittää, että virallinen nationalismi on hallitsevan luokan keino reagoida alempien luokkien kansallisiin herätyksiin. Unkarin kohdalla siis aateliston nationalistinen ajattelu olisi johtunut Unkarin alueella asuvien etnisten vähemmistöjen kansallisesta heräämisestä. On siis selvää, että Andersonin näkemys poikkeaa huomattavasti perinteisestä unkarilaisesta näkemyksestä.

Kuitenkin Andersonin teoriasta poikkeavia näkemyksiä löytyy myös ulkomaalaisesta tutkimuksesta. John Breuilly on useissa eri yhteyksissä suorastaan painottanut, että Unkarin kohdalla voidaan puhua tilanteesta, jossa kansallisten vähemmistöjen nationalistinen herätys seurasi unkarilaisten nationalistista liikehdintää. Hän on jopa kirjoittanut tämän kritiikkinä Andersonin teosta kohtaan. Unkarilainen nationalismi on hänen mukaansa alkuvaiheessaan pikemminkin reaktio valtiollisen itsenäisyyden säilyttämiseksi Itävaltaa vastaan ja tämä poliittinen vastarinta alkoi saada 1800-luvun kuluessa enenevässä määrin kulttuurillisia piirteitä ja yhteiskunnan ylin kerros kutsui alemmat kerrokset vähitellen mukaan tähän nationalistiseen projektiin.²⁴⁴

Olen työlläni halunnut tuoda esille vaihtoehtoisia tapoja tulkita unkarilaista nationalismia ja asettaa siten Andersonin teorian vertailevaan valoon. Saavatko nämä muut teoriat näyttämään Andersonin teorian väärältä? Vastaus kysymykseen on, että teorian paikkansapitävyys riippuu näkökulmasta: modernistille teoria unkarilaisen nationalismin modernista ja keinotekoisesta luonteesta sopii erinomaisesti. Primordialisti tai jopa historiallisen näkökulman ottava modernisti taas näkee Unkarin modernismia edeltävässä historiassa lukuisia esimerkkejä eräänlaisesta esinationalismista ja osoittaa siten unkarilaisen patriotismin ja kansallisuusaatteen ollen olemassa ennen nationalismia ja varsinaisen nationalismin ammentaneen materiaalinsa niistä.

²⁴³ Gyurgyák 2007, 25.

²⁴⁴ Breuilly 2006, passim.

Kuitenkin näkötavasta riippumatta Andersonin tekemät asiavirheet osoittautuvat kriittisen tarkastelun jälkeen vakaviksi. Ensinnäkin ne osoittavat, Anderson ei ole suhtautunut lähteisiinsä riittävän kriittisesti vaan on nojautunut nimenomaan niiden puutteellisiin ja virheisiin. Ignotus ja Jaszi olivat molemmat ensimmäistä maailmansotaa edeltävän unkarilaisen politiikan vastustajia ja heillä oli tarve vakuuttaa lukijansa siitä, että heidän kritisoimansa politiikka oli kaikkien ongelmien alku. Näin saattoi ollakin, mutta yleistä nationalismiteoriaa luotaessa olisi hyvä ottaa huomioon monen osapuolen äänet ja vakuuttua itse, mistä tuon ajan politiikassa oli oikeastaan kyse. Lisäksi ne johtavat Andersonin sellaisiin päätelmiin, jotka ovat hyvin ongelmallisia, elleivät suoranaisesti väärää.

Esimerkki tällaisesta ongelmallisesta päätelmästä on Andersonin vertaus Siamin ja Unkarin välillä. Siamin kohdallahan Anderson esittää, että hallitsija keksi nationalismin pitääkseen yhteisön muodostaneen kansallisen ryhmän kurissa. En ole aasialaisen historian asiantuntija, enkä osaa kommentoida Siamin tapauksen paikkansapitävyyttä. Sen sijaan on todettavissa, että se, miten Siam on kyseessä olevassa yhteydessä esitetty, ei ole oiva tapa teorioida unkarilaisen nationalismin syntyä. Ensinnäkin on runsaasti syytä väittää, että unkarilainen nationalismi oli jo olemassa ennen kansallisuuksien omia nationalismeja. Lisäksi Andersonin väittämä unkarilaisen nationalismin äkkinäisyydestä ja auktoriteetilähtöisyydestä, mihin Siamin esimerkki viittaa, on ongelmallinen, kun ajattelee, että unkarilaisella nationalismilla oli vahva kannatus kansan keskuudessa ja sen voidaan myös osoittaa olevan pitkän historiallisen prosessin tulosta. Kaiken lisäksi ne lukuisat asiavirheet, joita tekstissä esiintyy, antavat Andersonin analyysissä unkarilaiselle nationalismille sen olennaiset piirteet, mikä saa lukijan miettimään, olisiko virheiden korjaaminen saanut Andersonin näkemään unkarilaisen nationalismin eri valossa.

6 Päätelmät

Olen työlläni kyseenalaistanut Andersonin näkemyksen unkarilaisesta nationalismista ja testannut, sopiiko Unkarin esimerkki Andersonin teoriaan tutkimalla Unkarin historiaa tarkemmin ja useasta eri näkökulmasta. Olen perehtynyt hänen lähteisiinsä ja arvioinut, minkälaisen kuvan ja minkälaiset tiedot Anderson on saanut ja vastaavatko ne niitä tietoja, jotka alkuperäislähteet tarjoavat. Olen päätenyt siihen lopputulokseen, etteivät Andersonin argumentit kestä kriittistä arviointia. Andersonilla on aika-ajoin hyviä ja perusteltuja oivalluksia Unkarin suhteen, kuten mainitsemani ristiriita Unkarin valtion ja Tapani Pyhän oppien välillä, tai aateliston kyky valjastaa tarpeen tullen kielellinen nationalismi ajamaan omia etujaan, mutta historiallisen kontekstin puute ja Andersonin halu todistaa esimerkkien avulla oma teoriansa oikeaksi pikemmin kuin tarkentaa ja kehitellä teoriaa johtaa siihen, että parhaimmillaankin Andersonin argumentit Unkarin suhteen ovat puolittouksia.

On totta, että 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun nationalismi oli Unkarissa unkarilaistamista, mutta Anderson esittää sen ikään kuin aateliston unkarilaistamispolitiikka olisi ollut nationalismien ensimmäinen ilmenemismuoto Unkarissa ja se olisi syntynyt vastauksena muihin, uhkaaviin nationalismeihin. Tämän näkemyksen mukaan kansan keskuudessa vallinneen nationalismien mallit olisivat muotoutuneet muualla, levinneet ympäri maailmaa siten, että eliitin oli lopulta itsekin ryhdyttävä harjoittamaan tätä nationalismia ollakseen poliittisesti uskottava. Olen esittänyt, ettei asia ole yksiselitteisesti nähtävissä tällä tavalla, vaan päinvastoin, yleinen tendenssi näyttää olevan suoranaisesti tätä näkemystä vastaan.

Anderson on sivuuttanut Unkarin historian kannalta sellaisia oleellisia tietoja, jotka olisivat voineet johtaa erilaiseen tulkintaan unkarilaisesta nationalismista. Kuten työstäni käy ilmi, hän näyttää jopa lukeneen sellaisen kirjan, joka tarjosi hänelle toisenlaista, hänen teoriaansa sopimatonta tietoa. Mutta tätä tietoa hän ei ole työssään käsitellyt. Kuten työssäni olen huomauttanut, tämä saattaa johtua siitä, etteivät esimerkit sopineet teoriaan. Ottaen huomioon, että Jaszin ja Ignotusin kirjoitukset sopivat erinomaisesti Andersonin marxilaiseen käsitykseen nationalismista, kyse taitaa olla siitä, että Anderson on rajoittunut käyttämään marxilaisuuden kannalta houkuttelevia lähteitä.

Mikä sitten tekee Andersonin teoriasta marxilaisen? Perinteinen marxilainen lukutapa nationalismiin on, että se on toisaalta alempien, sorrettujen yhteiskuntaluokkien vastarinta

imperialistista valtaa vastaan ja toisaalta taas hallitseva luokka voi omaksua nationalismin maskin ajaakseen omia taloudellisia ja yhteiskunnallisia etujaan. Tätä näkemystä edustaa myös Tom Nairn, jonka näkemyksiä Anderson ilmoittaa teoksessaan tukevansa. Monet Andersonin käsittelemistä maista ovat kolonialismin ikeen alla olleita aasialaisia ja Latinalaisen Amerikan valtioita ja Anderson hakeekin suuren osan nationalismin syntyä koskevista esimerkeistään näistä valtioista. Nationalismin toisesta ulottuvuudesta, eli valtaapitävien tavasta omaksua nationalismi omien etujensa vuoksi, Anderson taas pitää hyvinä esimerkkeinä imperialistisia valtioita kun Isoa-Britanniaa, Venäjää ja Japania. Osoittaakseen teoriasa pitävyyden myös ei-imperialistissa valtioissa, joissa oli kuitenkin hallitseva ja sortava yläluokka, Anderson sovittaa virallisen nationalismin teoriaansa myös Unkariin.

Tätä taustaa vasten alkaa olla ymmärrettävää, miksei Anderson halunnut tai osannut huomioida vaihtoehtoisia tapoja teorioida unkarilaista nationalismia. Toisenlainen näkökulma, jonka mukaan unkarilainen nationalismi olisi syntynyt kansan keskuudessa omia aikojaan ennen kansallisten vähemmistöjen nationalismia, olisi ristiriidassa marxilaisen näkökulman kanssa. Sen sijaan Jaszin ja Ignotusin tarjoama, ja Grünwaldilta peräisin oleva analyysi aristokratiasta omaa etuaan tavoittelevana loisloukkana, joka omista kulloisistakin eduistaan riippuen milloin vastusti ja milloin taas tuki nationalismia ja kirvoitti sorrettujen vähemmistöjensä keskuudessa niiden omia nationalismeja, sopi erinomaisesti yhteen marxilaisten lähtökohtien kanssa.

Olen siis osoittanut työlläni, että Anderson on päätenyt lähteisiinsä omien olettamustensa motivoimana ja siten rakentanut analyysinsä omalle teorialleen eikä suinkaan teoriaansa kattavalle analyysille. Lukuisat asiavirheet ja ylireagoivat johtopäätökset ovat perua poliittisesti hyvin värittyneestä lähdeaineistosta, joiden poliittinen latautuneisuus ei ole mikään salaisuus. Anderson olisi jo teosta kirjoittaessaan voinut kääntyä vaihtoehtoisen lähdeaineiston puoleen, olihan esimerkiksi Deakin teos julkaistu Yhdysvalloissa jo vuonna 1979, mutta tämänkaltainen näkemys unkarilaisesta nationalismista ei ilmeisestikään sopinut hänen lähtökohtiinsa.

Nyt kun olen työssäni argumentoinut vahvasti sen puolesta, että Andersonin näkemys unkarilaisesta nationalismista ei ole paras mahdollinen, on perusteltua kysyä, onko sitten olemassa jokin ”oikea” näkemys unkarilaisesta nationalismista. Olen ilmoittanut työni alussa, ettei minulla ole halua ottaa tähän kysymykseen kantaa. Kyse ei ole siitä, että en haluaisi kertoa kantaani, vaan siitä, että yksinkertaisesti vastaus kuuluu: sitä on vaikea sanoa. Se, missä valossa unkarilainen nationalismi näyttäytyy, riippuu hyvin vahvasti siitä, mistä näkökulmasta sitä katsoo. Primordialistit löytävät

Unkarin historiasta varmasti paljon herkullista materiaalia argumentoidakseen, että unkarilainen nationalismi on satoja vuosia vanhaa, kun taas modernisti voi sivuttaa kaikki nämä vuosisadat todeten, ettei se ollut nationalismia termin modernissa merkityksessä. Yksi syy unkarilaisen nationalismin analyysin suosioon saattaa olla juuri siinä, että Unkarin historia tarjoaa mahdollisuuden mitä erilaisimpiin lukutapoihin.

Jos jättää huomioimatta teorit ja pyrkii vain historiallisesti kuvailemaan unkarilaisen nationalismin syntyä, joutuu silloinkin huomaamaan, että kyseessä on vaikeaselkoinen ilmiö. Unkarilaisen nationalismin muotoutumista on nimittäin hankalaa, jollei mahdotonta kuvailla lineaarisin syyseuraussuhtein. Aateliston unkarin kielen tukemisena toteutunut poliittinen vastustus Joosef II kielireformia kohtaan ajoittui nimittäin sopivasti kansallisromanttiselle aikakaudelle. Tässä suhteessa keskiaikaisen *natio*-käsitteen ohjaamalla valtopoliittisella yrityksellä tehdä unkarin kielestä hallinnon kieli ja romanttisella unkarin nationalistisella ihannoinnilla oli jonkin aikaa päällekkäisyyttä, mikä tekee Unkarin modernin nationalismin synnyn tarkan ajoittamisen vaikeaksi. Andersonin analysoiman virallisen, valtiollisen nationalismin synnystä voidaan Unkarin kohdalla puhua perustellusti 1800-luvun lopussa, kun aika oli yksinkertaisesti ajanut monikansallisen valtion ohi. Tämänkaltaisen monimutkaisen aineiston edessä kokenutkin nationalismin tutkija voi tuntea olonsa avuttomaksi, puhumattakaan opinnäytetyön kirjoittajasta.

Sen sijaan historiallisen analyysin pohjalta on todettavissa se, että Andersonilla on Unkarin historiasta puutteelliset ja paikoitellen suorastaan väärät tiedot. Puutteellisten tietojensa takia Anderson sekoittaa unkarilaisen nationalismin eri ilmenemismuodot ja rakentaa omaan teoriaansa sopivan yhdistelmän aateliston poliittista etua tavoittelevasta *natio*-politiikasta ja myöhemmästä valtiollisesta nationalismista. Tähän hän on vielä yhdistänyt käyttämistään lähteistä saamansa kuvan aatelistosta omaa etuaan ajavana, opportunistisena kansallisuuksien sortajana sekä krysanteemivallankumousta edeltävien hallitusten sortopolitiikan tuomitsemisen. Näiden tietojen pohjalta Anderson on esittänyt teoksessaan sellaisen unkarilaisen nationalismin, joka syntyi vastauksena sorrettujen luokkien nationalismiin ja joka oli opportunistisen oman edun tavoittelun synnyttämä armoton nationalismi.

Sinänsä Andersonin teoria sisältää oikeita elementtejä, mutta ne on sekoitettu toisiinsa hänen näkemystään tukevalla tavalla siten, että jokainen Unkariin historiaan perehtynyt tunnistaa sen heti yksinkertaistetuksi ja kärjistetyksi kertomukseksi siitä, mitä unkarilainen nationalismi tuona aikakautena oli. Tämä on jo siksi vaarallista, että kertomukset kansallisista erimielisyyksistä ja

konflikteista elävät nykypolitiikassa vahvasti Unkarissa ja Unkarin naapurivaltioissa. Toisaalta se herättää kysymyksen siitä, kuinka hyvin Anderson on perillä muista käyttämistään esimerkeistä. Olen työssäni osoittanut, että Andersonin käyttämä lähdeaineisto on liian niukka ja poliittisesti homogeeninen, jotta Anderson voisi tehdä kattavan ja uskottavan analyysin unkarilaisesta nationalismista. Teos sisältää vääriä tai ainakin vahvasti värittyneitä tulkintoja ja joitakin suoranaisia asiavirheitä, mikä vähentää akateemiseksi tarkoitettun työn uskottavuutta, erityisesti, jos se on alan ehdoton klassikko.

Haluan toisaalta myös korostaa sitä, että Andersonin teoksen alku, jossa hän esittelee nationalismin synnyn kulttuurisia edellytyksiä, on ansiokas, eivätkä virallisen nationalismin virheet kaada hänen teoriaansa kuvitelluista yhteisöistä. Andersonin teos onkin parhaimmillaan selittäessään nationalismin syntyä, mutta teoksen keskivaiheilla, erityisesti Euroopan historian ja virallisen nationalismin esimerkkien kohdalla hän hapuilee. Voisi jopa siis sanoa, että hän vie teoriansa liian pitkälle.

Lopuksi haluan selventää, että tämän työn tarkoituksena ei ole millään tapaa puolustella tai vähätellä niitä tekoja, joita Unkari on tehnyt vähemmistökansojaan kohtaan valtiollisen nationalismin nimessä. Vaikka olenkin esittänyt, että Unkari tulee liian kovasti tuomituksi teoistaan suhteessa siihen, mitä alueen historiassa oikeastaan tapahtui, en silti hyväksy mitään nationalismin nimessä tehtyä sortoa, alistamista, julmuutta tai rikosta. Sen sijaan työni tarkoituksena on kohdistaa lukijan huomio siihen, että nationalismitutkimuksen eräs siteeratuimmista ja arvostetuimmista teoksista on osoittautunut lähteiltään liian niukaksi ja sisältää suoranaisia asiavirheitä. Akateemiselta työltä odottaisi perinpohjaista paneutumista tutkittavaan aihepiiriin, jottei syntyisi niitä hätiköityjä johtopäätöksiä, yksinkertaistamisia ja ylilyöntejä, joihin Anderson lankeaa Unkarin suhteen. Kaikki asiavirheet eivät edes merkitse sinänsä teorian kannalta paljon, mutta ne saavat lukijan miettimään, missä määrin Anderson on tietoinen muiden käyttämiensä esimerkkien kohdalla siitä, mistä hän puhuu ja kuinka paljon hän on aiheeseensa paneutunut.

Nationalismitutkimus on tärkeä tutkimusala, sillä nationalismin nimessä yhä soditaan ja tapetaan ja se on lukuisten kiistojen synnyttäjä. Tämän vuoksi alan julkaisujen soisi olevan mahdollisimman paljon puolueettomuuteen pyrkiviä, lähteiltään laadukkaita ja argumentaatioiltaan perusteltuja. *Kuvitellut yhteisöt* on tietyiltä osin osoittautunut puutteelliseksi, joten teoksen kriittinen arviointi on jatkossa muiltakin osin tärkeätä.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Ferenc Kazinczyn kirjeenvaihto:

Kazinczy Ferenc levelezése. Váczy János (toim.) IX. 1899. Budapest.

Gróf Dessewffy József Bizodalmas levelezése Kazinczy Ferenczczel 1793-1831. Kazinczy Gábor (toim.) 1864. Pest.

Kazinczy levelek. *Irodalomtörténeti közlemények*. 4/1893. 459–467.

Unkarin valtiopäiväasiakirjat:

Magyarország országgyűlése 1811/1812. Unkarin kansalliskirjasto.

Magyarország országgyűlése 1925–1927. Unkarin kansalliskirjasto, Toinen nide.

Painettu kaunokirjallisuus:

Petőfi, Sándor: *Runoja: ynnä Petöfin elämäkerta*. Suomentanut Severi Nyman. Werner Söderström, Porvoo 1892.

Zrínyi Miklós: *Ne bántsd a magyart*. A marosvásárhelyi kiadás szövege mai átírással és jegyzetekkel. Magyar Mercurius Kiadó, Budapest 2009

Muut painetut lähteet:

Ratio Educationis: Vuoden 1777 ja 1806 painosten unkarinnos. Kääntänyt ja toimittanut István Mészáros. Akadémia Kiadó, Budapest 1987.

Kirjallisuus

Anderson, Benedict: *Imagined Communities Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, London 2006 [1983].

Anderson, Benedict: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Vastapaino, Tampere 2007.

Andics, Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–1849-ben I–III*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1952.

Andics, Erzsébet: *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején*. Szikra Kiadás, Budapest 1955.

Arnason, Johann P.: "Nationalism, Globalization and Modernity." Teoksessa *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. Featherstone, Mike (ed.) Sage Publications, London, 1991 [1990] 207–236.

Barany, George: "The Age of Royal Absolutism, 1790–1848." Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990, 174–208.

Bánóczy József: *Révai Miklós élete és munkái*. A magyar Tud. Akadémiai könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1879

Bencsik, Gábor: *Jäkisanat Zrínyin teokseen*, Teoksessa Zríny: *Ne bánts a magyart!* A marosvásárhelyi kiadás szövege mai átírással és jegyzetekkel. Utószó. Magyar Mercurius Kiadó; Budapest, 2009

Berend, Nora: *At the Gate of Christendom*. Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas: *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Anchor Books, New York, 1967.

Bertényi Iván (ifj.): “Tisza István és az első világháború”. *Rubicon*, 1/2002, 9-16.

Breuilly, John: *Nationalism and the State*. Manchester University Press, Manchester 1993 [1982].

Breuilly, John: “Reflections on Nationalism”. *Philosophy of the Social Sciences*, 1/1985, 65–75.

Brubaker, Rogers: *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2004.

Cheah, Pheng: “Grounds of Comparison around the Work of Benedict Anderson.” *Diacritics*, 4/1999, 2–18.

Deak, Istvan: *The Lawful Revolution: Luis Kossuth and the Hungarians, 1848–1849*. Columbia University Press, New York, 1979.

Deak, Istvan: “The Revolution and the War of Independence, 1848–1849.” Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990. 209–234.

Frank, Tibor: “Hungary and the Dual Monarchy, 1867–1890.” Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990. 295–318.

Freifeld, Alice: *Nationalism and the crowd in liberal Hungary, 1848-1914*. The John Hopkins University Press, Washington, D.C, 2000.

Gellner, Ernest: *Thought and Change*. Weidenfield and Nicolson, London, 1964.

Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell, Oxford, 1983.

Gergely, András: “The History of Hungary.” Teoksessa Kósa, László (ed.): *A Companion to Hungarian Studies*. Akadémia Kiadó, Budapest, 1999.

Greenfeld, Liah: *Nationalism: Five Roads to Modernity*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1992.

Greenfeld, Liah: "Transcending the Nations Worth." *Daedalus*. 3/1993, 47–62.

Grünwald, Béla: *A régi magyarország*. Osiris Kiadó, Budapest 2001 [1888].

Gyurgyák, János: *Ezzé let Magyar hazátok. A Magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Osiris, Budapest, 2007.

Hayes, Carlton J.H.: *Essays on Nationalism*. Macmillan, New York, 1926.

Hayes, Carlton J.H.: *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. Macmillan, New York, 1948.

Hajdú, Tibor & Nagy, Zsuzsa: "Revolution, Counterrevolution, Consolidation." Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990. 295–318.

Haselsteiner, Horst: "Cooperation and Confrontation between Rulers and Noble Estates, 1711–1790." Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co London, 1990. 138–173.

Hermet, Guy: *Histoire des nations et du nationalisme en Europe*. Éditions du Seuil, Paris, 1996.

Hobsbawm, E. J.: *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth reality*. Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Hoersch, Jörg K.: *A History of Modern Hungary 1867–198*. Saksasta englanniksi kääntänyt Kim Traynor. Longman, New York, 1989 [1988]

Ignotus, Paul: *Hungary*. Ernest Benn, London, 1972.

Jafflerot, Christophe: "Quelques théories de la nation". Teoksessa Jafflerot, Critophe (ed.) *Nations et nationalismes*. . La Découverte, Paris, 1995.

Jaszi, Oszkar: *The Dissolution of the Habsburg Monarchy*. University of Chicago Press, Chicago 1929.

Jaszi Oszkar: “Dismembered Hungary and Peace in Central Europe”. *Foreign Affairs* 2/1923, 270–281.

Jaszi Oszkar: “Kossuth and the Treaty of Trianon”. *Foreign Affairs* 1/1933, 86–97.

Jeszenszky, Géza: “Hungary through World War I and the end of the dual Monarchy”. Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990, 267–294.

Jeszenszky, Géza: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában, 1894–1918*. Magvető Kiadó, Budapest, 1994.

Joó, Tibor: *A Magyar nemzeteszmé*. Frank, Budapest, 1939.

Kamenka, Eugene: “Political Nationalism – the evolution of the idea”. Teoksessa Kamenka, Eugene (ed.) *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*. Eduard Arnold, London, 1971, 3-20.

Kósa, László: *Protestantizmus és református azonosságtudat*. Koinónia Kiadó, Kolozsvár, 2009.

Marczali, Henrik: *Magyarország története II. Józsefkorában*. Pfeifer F, Budapest 1885.

Makkai, László: “Hungary before the Hungarian Conquest”. Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990a, 1–7.

Makkai, László: The Hungarians’ Prehistory, their conquest of Hungary and their Raids to the East. Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990b, 8–14.

Makkai, László: “Transformation into a Western-type state, 1196–1301”. Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990c, 23–33.

Mocsáry, Lajos: *A régi Magyar nemes*. Franklin Társulat, Budapest, 1889.

Nairn, Tom: *The Break-up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*. Verso, London, 1981 [1977].

Nurmiainen, Jouko: ”Kuvitellut yhteisöt nationalismin historiassa”. Esipuhe teokseen Anderson, Benedict: *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suom. Joel Kuortti. Vastapaino, Tampere, 2007.

Pakkasvirta, Jussi: ”Kuvittele kansakunta.” Teoksessa Pakkasvirta & Saukkonen (toim.) *Nationalismit*. WSOY, Helsinki, 2005. 70–89.

Péter, László: ”A nemzeti múlt legendái és tilalomfái. Tanulmányok a Magyar és kelet-európai történelemből.” [1982] Teoksessa Péter, László: *Az Elbától keletre*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.

Péter, László: ”The Holy Crown of Hungary, Visible and Invisible”. *The Slavonic and East European Review* 3/2003, 421–516.

Péter, László: “R. W. Seton -Watson’s Changing Views on the National Question of the Habsburg Monarchy and the European Balance of Power”. *The Slavonic and East European Review* 3/2004, 655–67.

Plamenatz, John: “Two Types of Nationalism”. Teoksessa Kamenka, Eugene (ed.) *Nationalism: The Nature and Evolution of an Idea*. Eduard Arnold, London, 1971, 23-36.

Poór, János: *Kényszerpályák nemzedéke 1795-1815*. Gondolat, Budapest, 1988

Pók, Attila: “Utószó Grünwald Béla művéhez ‘A régi Magyarország’.” Jälkisanat Béla Grünwaldin teokseen *A régi Magyarország*. Osiris Kiadó, Budapest 2001.

Pölöskei, Ferenc: *Tisza István*, Gondolat, Budapest 1985.

Smith, Anthony D.: *The Ethnic Origin of Nations*. Basil Blackwell, Oxford, 1986.

Sugar, Peter F.: “The Principality of Transylvania.” Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co Ltd, London, 1990, 121–137.

Szakály, Ferenc: “The Early ottoman Period, Including Royal Hungary 1526 – 1606”. Teoksessa Sugar (ed.) *A History of Hungary*. I.B Tauris & Co, London, 1990, 83–99.

Szűcs, Jenő: "The Three Historical regions of Europe. An Outline". *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae*. 198, 131–184.

Szűcs, Jenő: *A magyar nemzet tudat kialakulása*. Osiris, Budapest, 1997.

Yaron, Baruch: "Hungary." *Jewish Social Studies* 3/1978, 324–327.

Valtonen, Pekka: "Etnisyys ja kansakunta". Teoksessa Pakkasvirta & Saukkonen (toim.) *Nationalismit*. WSOY, Helsinki, 2005. 106–123.

Vermes, Gábor: "The October Revolution in Hungary: From Károlyi to Kun." Teoksessa: *Hungary in Revolution*. Toim. Völgyes, Ivan. University of Nebraska Press, Lincoln, 1971.

Waterbury, Myra A.: *Between State and Nation. Diaspora Politics and Kin-state Nationalism in Hungary*. Palgrave, New York, 2010.

Zimonyi István: Jälkisanat Jenő Szűcsin teokseen. Teoksessa Szűcs, Jenő: *A magyar nemzet tudat kialakulása*. Osiris, Budapest, 1997, 425–439.

Özkırımlı, Umut: *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*. St. Martin's Press, New York 2000.

Internet-lähteet

MOT kielitoimiston sanakirja 2.0 [<http://helios.uta.fi:2068/mot/uta/netmot.exe>] Luettu 16.5.2010.

Sándor Petőfin runo "Mit nem beszél a német".
[<http://mek.niif.hu/01000/01006/html/vs184803.htm>] Luettu 13.4.2012.

Tapani Pyhän ohjeet seuraajalleen. Kääntänyt Kurzc Ágnes, esipuhe ja kommentit: Szigethy Gábor.
[<http://mek.niif.hu/00400/00446/00446.htm>] Luettu 12.4.2012.

YLE:n uutinen ” Slovakia kielsi Unkarin presidentin pääsyn maahan”

[http://yle.fi/uutiset/ulkomaat/2009/08/slovakia_kielsi_unkarin_presidentin_paasyn_maahan_946210.html]. Luettu 16.5.2010.

YLE:n uutinen ”Slovakia sätii Unkaria kansalaisuuden myöntämisestä ulkounkarilaisille”

[http://yle.fi/uutiset/ulkomaat/2010/06/slovakia_sattii_unkaria_kansalaisuuden_antamisesta_ulkounkarilaisille_1736722.html.] Luettu 21.2.2012.

Muut lähteet:

Keskustelu filosofian tohtori Iván Bertényi nuoremman kanssa Unkarin kansalliskirjastossa, Budapest 14.7.2010.